

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

СУНГ ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК 81'255.4+81'42 : 811.111

ДИСЕРТАЦІЯ

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВІДТВОРЕННЯ РІЗНОВИДІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО
МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ
(на матеріалі перекладів британської і американської літератури ХІХ–ХХ
століття)

035 Філологія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Сунг О.М.

Науковий керівник: Некряч Тетяна Євгенівна, кандидат філологічних наук,
доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Сунг О. М. Стратегії і тактики відтворення різновидів індивідуального мовлення персонажів в українському художньому перекладі (на матеріалі перекладів британської і американської літератури XIX–XX століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 10.02.16 «Перекладознавство» (035 – Філологія). – Київський національний лінгвістичний університет, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2025.

Дисертацію присвячено аналізу особливостей перекладу індивідуального мовлення (ідіолекту) художніх персонажів. Різноманітність перекладацьких труднощів, пов'язаних із специфікою відтворення особливостей мовлення художніх персонажів перебуває у полі дослідницького інтересу теоретиків і практиків перекладу. Актуальність дослідження полягає в тому, що сьогодні кількість українських перекладів англomовної літератури безперервно зростає. Практики перекладу нерідко стикаються із проблемою відтворення особливостей мовлення художніх персонажів, які можуть бути як загальними, колективними (мовлення носіїв діалектів чи соціолектів), так й індивідуальними (мовлення іноземця, дефекти мовлення тощо). Уніфікованого підходу щодо перекладацьких стратегій і тактик відтворення цих особливостей і досі не знайдено. Тому доцільно окреслити і систематизувати наявні шляхи репрезентації у перекладі загальних і індивідуальних рис мовлення художніх персонажів з метою виявлення оптимальних підходів до цього складного питання. Не менш актуальними для нашої роботи є окреслення і глибоке розуміння ключових для перекладознавства понять стратегії і тактики перекладу, адже саме вивчаючи їх можна усвідомити оптимальність їхнього застосування для кінцевої мети художнього перекладу – створення рівноцінного твору в культурі-приймачі.

Дослідження виконане з урахуванням міждисциплінарного підходу, що дозволяє дослідити поняття ідіолекту з урахуванням лінгвістичного,

літературознавчого та перекладознавчого аспектів його функціонування.

Об'єкт дослідження становить індивідуальне мовлення персонажів у художніх творах британської та американської літератури XIX–XX століть та його українські переклади.

Предмет дослідження – стратегії і тактики відтворення різновидів індивідуального мовлення персонажів в українському перекладі вибраних творів британської та американської літератури XIX–XX століть з урахуванням їхніх фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних і стилістичних особливостей.

Мета дослідження полягає у виявленні та систематизації стратегій і тактик відтворення різновидів індивідуального мовлення персонажів британської і американської літератури XIX–XX століття з огляду на збереження їхніх мовленнєвих характеристик як складника художньої цілісності твору.

Матеріалом дослідження слугують оригінальні британські та американські художні твори XIX–XX ст. і їхні українські переклади. Загальний обсяг опрацьованих текстів складає 1010 авторських аркушів; обсяг суцільної вибірки налічує 1036 зразків індивідуального мовлення.

Наукова новизна дослідження полягає в послідовному перекладознавчому осмисленні ідіолекту художнього персонажа як складної багаторівневої мовної категорії, що потребує комплексного перекладацького відтворення.

Уперше на матеріалі широкого корпусу англomовної художньої літератури XIX–XX століть та її українських перекладах здійснено комплексну систематизацію стратегій і тактик відтворення різновидів індивідуального мовлення персонажів (територіальних і соціальних діалектів, іноземних акцентів), а також надано оцінку ефективності цих перекладацьких рішень щодо збереження стилістичної специфіки оригіналу. Новизну дослідження становить обґрунтування принципу диференційованого добору перекладацьких рішень, відповідно до якого вибір перекладацької стратегії і тактики залежить від типологічного різновиду ідіолекту. Це формує основу для прогнозування перекладацьких рішень у сфері художнього перекладу.

Уперше в перекладознавчому аспекті запропоновано принцип пошуку способів відтворення іншомовних акцентів у перекладі із залученням засобів їх імітації, розроблених в українській художній традиції, зокрема на матеріалі творчості Лесі Українки та І. Франка. Обґрунтовано можливість використання цих засобів імітації як національно ресурсу стилістичної компенсації іноземного акценту у перекладах.

У дисертації вводяться нові терміни «гармонізація стратегій», «локаційний зсув», «міметичний» і «deskриптивний» способи зображення індивідуального мовлення та їхні визначення, це дозволяє точніше описати механізми відтворення ідіолекту у перекладі. До дослідження залучаються новітні українські переклади, виконані протягом 2010-2021 років, що дало змогу простежити сучасні тенденції розвитку перекладацької практики. Зіставлення новітніх перекладів з перекладами, виконаними за радянських часів, надає можливість з'ясувати специфіку відтворення індивідуального мовлення художніх персонажів в діяхронії.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що систематизація стратегій і тактик відтворення індивідуального мовлення персонажів у перекладах художніх творів є внеском у загальну теорію перекладу, теорію художнього перекладу, а також у теорію та методикку дослідження перекладу.

Отримані висновки розширюють понятійний апарат сучасного перекладознавства, оскільки обґрунтовують доцільність варіативного підходу до добору перекладацьких тактик з урахуванням типологічних різновидів ідіолекту художнього персонажа. Такий підхід створює передумови для подальшого розвитку теоретичних студій у сфері стилістики перекладу та дискурсивного аналізу художнього тексту. Застосування цього підходу поглиблює уявлення про перекладацьку еквівалентність як динамічну, функціонально зумовлену категорію, орієнтовану не лише на формальну відповідність, а й на збереження мовної особистості персонажа в перекладному дискурсі.

Практичне значення результатів дисертації полягає у можливості їх

використання в освітній, науково-дослідній діяльності та перекладацькій практиці. Зокрема, матеріали дисертації можуть бути застосовані під час підготовки нормативних курсів зі вступу до перекладознавства, теорії і практики перекладу, а також спеціалізованих дисциплін, присвячених прагматичним і стилістичним аспектам перекладацької діяльності.

Результати дослідження можуть також стати в пригоді перекладачам художніх творів для мінімізації деформацій у відтворенні індивідуального мовлення персонажів. Вони можуть бути використаними перекладознавцями з метою дослідження динаміки та ефективності застосування різних перекладацьких стратегій і тактик у відтворенні індивідуального мовлення персонажів та культурних феноменів першотвору.

У першому розділі дисертації «Індивідуальне мовлення художнього персонажу як проблема перекладу» здійснено теоретичний аналіз і систематизацію ключових понять «ідіолект» і «мовна особистість» у перекладознавчому контексті, а також окреслено їх взаємозв'язок. Виокремлені типологічні різновиди та основні функції ідіолекту художнього персонажа. Надається детальний опис перекладацьких труднощів, що виникають під час відтворення компонентів ідіолекту у перекладі. Окрему увагу приділено окресленню понять «перекладацька стратегія» і «перекладацька тактика». Виокремлено найбільш уживанні перекладацькі стратегії і тактики, до яких вдаються перекладачі для відтворення ідіолекту. Вводяться робочі терміни «міметичний» і «дескриптивний» способи зображення індивідуального мовлення і їхні визначення.

У другому розділі «Теоретико-методологічна основа дослідження» окреслено методологічні принципи дослідження, його методи та етапи. Провідним методом дослідження є перекладознавчий метод порівняльного аналізу. Разом із провідним методом до дослідження залучено методи контекстуального, літературознавчого і лінгвостилістичного аналізу. Перекладознавчий метод порівняльного аналізу допомагає виокремити засоби, до яких вдаються автори художніх творів для створення індивідуального мовлення персонажів, а також проаналізувати

доцільність використання певних перекладацьких стратегій і тактик, які застосовують перекладачі для його відтворення. Серед провідних принципів дослідження слід зазначити міждисциплінарність та антропоцентризм, що безперечно впливають на актуальність та новизну розвідки. Методика дослідження розроблена на основі перекладознавчого методу порівняльного аналізу та загальнонаукових методів та є комплексною. Етапи дослідження індивідуального мовлення персонажів та його відтворення у перекладі такі: 1) добір матеріалу дослідження; 2) дослідження типологічних варіацій ідіолектів персонажів та виокремлення їхніх фонетичних, лексичних, морфологічних і синтаксичних компонентів, які становлять труднощі для перекладу; 3) виокремлення у творах типологічних варіацій ідіолектів; 4) перекладознавчий аналіз; 5) підведення підсумків дослідження. Застосована комплексна методика сприяє досягненню поставленої мети дослідження – виявленню і систематизації оптимальних перекладацьких стратегій і тактик відтворення індивідуального мовлення художніх персонажів у перекладі українською мовою.

Третій розділ дисертації «Стратегії і тактики відтворення особливостей індивідуального мовлення персонажів – носіїв мови» присвячено виокремленню найпоширеніших перекладацьких стратегій і тактик відтворення компонентів (фонетика, граматики, лексики) ідіолекту художнього персонажа у перекладі. При цьому окреслені оптимальні шляхи репрезентації цих компонентів у перекладі. Доведено, що перекладацькі стратегії і тактики відтворення ідіолектів персонажів-носіїв мови (діалектів, соціолектів, тощо) потребують універсалізації, адже у перекладі не вдається зберегти територіальну складову мовлення персонажів. Видається можливим зберегти тільки соціальну складову ідіолекту. Доведено, що вибір перекладацьких стратегій і тактик зумовлюється типологічним різновидом ідіолекту. У носіїв діалектів можливо простежити універсальність мовленнєвих вад, отже і шляхи відтворення їх мають бути універсальними.

Четвертий розділ дисертації «Відтворення іноземного акценту персонажів художніх творів» присвячено аналізу і систематизації шляхів відтворення

різноманітних акцентів персонажів художніх творів (французького, китайського, німецького, італійського і португальського). Ламана мова іноземця відноситься до особисто-індивідуальних відхилень мовлення, тому знайти універсальні відхилення у різних мовах видається неможливим. Отже, відтворення таких відхилень потребують диверсифікаційного добору перекладацьких рішень. Перекладачеві необхідно враховувати особливості кожної мови для створення повноцінного мовного портрету персонажа. Іноземний акцент виникає під впливом інтерференції і потребує відтворення на всіх рівнях функціонування мови. Це не лише «фонетичне явище», а сукупність відхилень на усіх мовних рівнях. Домінуючою перекладацькою тактикою у відтворенні акценту має виступати паралельний переклад.

Перспективою подальшого дослідження є виокремлення і систематизація перекладацьких стратегій і тактик відтворення інших різновидів ідіолекту, (особистих вад мовлення персонажа, вад, спричинених емоційними характеристиками мовця, тощо). Аналіз інших різновидів індивідуального мовлення сприятиме глибшому аналізу і збереженню мовної особистості персонажа у перекладі.

Ключові слова: перекладознавство, художній переклад, дискурс, текст, мовна особистість, ідіолект, ідіостиль, перекладацька стратегія і тактика, гармонізація стратегій, одомашнення, очуження, семантичні проблеми перекладу.

ABSTRACT

Sung O. M. Strategies and tactics of reproducing variations of literary characters' individual speech in the Ukrainian translation (a case study of the translations of British and American literature of the XIX-XX centuries). – Dissertation. Manuscript.

Dissertation for a PhD Degree in Philology: Specialty 10.02.16 – Translation Studies (035 – Philology). – Kyiv National Linguistic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2025.

The dissertation investigates ways of reproducing specific features of literary characters' individual speech (idiolects) in the Ukrainian literary translation. The diversity of translation challenges related to rendering the speech characteristics of fictional characters has long remained within the scope of scholarly interest of both translation theorists and practitioners. An increasing number of works in literary translation and the English-Ukrainian translations of fiction makes our research relevant and immediate. Practitioners of translation often face challenges, reproducing the specific features of a literary character's idiolect. These specific features can be both general/collective in nature (dialects or sociolects) and individual (foreign accent, speech defects, etc.). A unified approach to translation strategies and methods of reproducing these features has not yet been developed. Therefore, it is necessary to outline and systematize existing ways of reproducing these specific features of literary characters' idiolects in order to identify optimal approaches addressing this complex issue. Equally relevant for the present study is the clarification and in-depth understanding of the key Translation Studies concepts of translation strategy and translation tactic, as their analysis makes it possible to assess the adequacy of their application with regard to the ultimate goal of literary translation, which is creating an equivalent text in the target culture.

This research is based on an interdisciplinary approach, which allows exploration of the concept of idiolect with emphasis on linguistic, literary and translation aspects of their functions. The object of the study is the individual speech of characters in British

and American literary works of the XIX-XX centuries and their Ukrainian translations. The subject of the study comprises translation strategies and tactics used to render various types of individual speech of literary characters in Ukrainian translations of selected literary works, taking into account their phonetic, lexical, morphological, syntactic, and stylistic features.

The aim of the research is to identify and systematize translation strategies and tactics for rendering different types of characters' idiolects in British and American literature of the XIX-XX centuries, with a view to preserving their speech characteristics as an integral component of the artistic integrity of the work. The material in the research is composed of British and American literary works and their Ukrainian translations. The total volume of the processed texts reaches 1010 conventional printed sheets; the corpus of selected sample comprises 1036 samples of individual speech.

The novelty of this research consists in a systematic interpretation of the idiolect of a literary character as a multilevel linguistic and discursive category functioning within a literary text and requiring comprehensive translational rendering. For the first time, on the basis of a broad corpus of English-language literary works of the XIX-XX centuries and their Ukrainian translations, a comprehensive systematization of strategies and tactics for rendering typological variations of individual speech (territorial and social dialects, foreign accents) has been carried out, accompanied by a reasoned assessment of their effectiveness in preserving the stylistic specificity of the source text. The study proposes a principle of differentiated selection of translation solution depending on the typological variations of the character's idiolect, according to which the choice of translation tactics is determined by the nature of linguistic markedness (territorial dialect, social dialect, or foreign accent). This approach shifts the analysis of literary translation from the realm of intuitive decisions to that of a methodologically grounded system and lays the foundation for predicting translation decisions in literary translation.

For the first time in Translation Studies, it is proposed to use the imitation means of foreign accents, developed within the Ukrainian literary tradition (the literary works

of Lesya Ukrainka and I. Franko) for rendering foreign accents in translation. The study substantiates the possibility of employing these imitation means as a nationally marked resource for stylistic compensation of foreign accents in translated literary discourse.

The research introduces new terms: *harmonizing strategy*, *location shift*, *mimetic* and *descriptive* ways of depicting individual speech and provides their definitions. It enables a more precise description of the mechanisms involved in rendering idiolect in translation. The latest Ukrainian translations produced between 2010 and 2021 are involved in the research, which makes it possible to trace current trends in translation practice. A comparison of contemporary translations with those produced during the Soviet period allows for identifying the diachronic specificity of rendering the individual speech of literary characters.

The theoretical significance of the research lies in systematization of the translation strategies and tactics of reproducing various types of idiolects. The research contributes to General Translation Theory, Theory of Literary Translation, and Methodology of Translation Studies. The findings expand the methodological toolkit of Translation Studies by substantiating a differentiated approach to the selection of translation tactics depending on the typological variation of idiolect. This approach broadens the understanding of translation equivalence as a dynamic, functionally conditioned category oriented toward preserving the language personality of the character in the translated literary discourse.

The practical significance of this research lies in the possibility of using its results in educational, research, and translation practice. In particular, the materials and conclusions of the research may be used in courses on “Introduction to Translation Studies” and “Theory and Practice of Translation”, as well as specialized courses on translation pragmatics, translation stylistics, and transformational aspects of translation activity. The research results can also be useful for translators of fiction, who aim to minimize deformations of the reproducing personage’s idiolect. Furthermore, the findings can be employed by translation scholars to study the dynamics and effectiveness of different translation strategies and tactics in reproducing individual speech and culturally marked phenomena of the source text.

The first chapter of the dissertation “The Individual speech of a Literary Character as a Translation Problem” examines and systematizes the essential characteristics of the concepts of *idiolect* and *language personality* and their correlation in Translation Studies, identifies typological varieties of idiolect, and outlines the main functions of a character’s idiolect. The chapter examines the specific challenges translators face when attempting to reproduce specific features of fictional characters in translation. Particular attention is given to clarifying the concepts of *translation strategy* and *translation tactic*. The most frequently employed strategies and tactics used to render idiolect are identified. The working terms *mimetic* and *descriptive* ways of representing individual speech are introduced and defined.

The second chapter “Theoretical and Methodological Framework of the Study” outlines the research design, key methodological principles, and the sequence of analytical stages. The study primarily relies on comparative translation analysis, which is complemented by contextual, literary, and linguostylistic analyses. The application of this method makes it possible to juxtapose the source text with its translation and to identify how individual features of character speech are represented in translation. The key principles of the research are anthropocentrism and interdisciplinarity, which undoubtedly affect the relevance and novelty of the research.

The research has been conducted in five stages: 1) selection of the research corpus; 2) examination of typological variations of characters’ idiolects and identification of their phonetic, lexical, morphological, and syntactic components that cause translation difficulties; 3) selection of typological variations of idiolects from the literary works; 4) the comparative translation analysis; 5) synthesis and generalization of the research findings. This complex methodology contributes to the achievement of the research goal – to identify and systematize the optimal translation strategies and tactics of reproducing the individual speech of literary characters in the English-Ukrainian translation.

The third chapter “Strategies and Tactics for Rendering the Individual Speech of Native-Speaker Characters” identifies the most common translation strategies and tactics of reproducing the components of idiolects (phonetics, grammar, and

vocabulary) in translation. The optimal translation strategies of reproducing these components in translation are determined. It is demonstrated that rendering the idiolects of native-speaker characters (dialects, sociolects) requires universal approach, as territorial features cannot be fully preserved in translation, whereas social features may be retained. The choice of translation strategies and tactics is shown to depend on the typological variation of idiolect. Due to the universal nature of speech deviations in different dialects, the way of their reproducing should be universal as well.

The fourth chapter “Rendering the Foreign Accents of Literary Characters” analyses and systematizes ways of reproducing various foreign accents (French, Chinese, German, Italian, Portuguese). A foreign accent refers to the individual deviations of speech; that is why it is impossible to single out the universal deviations in the speech of all foreigners, speaking with the accent. Thus, the translation ways of reproducing such deviations need to be diversified. The translator should take into account the specific features of each language to create an vivid language portrait of a literary character. The specific nature of a foreign accent is connected with the concept of interference. A foreign accent is not just “a phonetic phenomenon”, but a set of deviations at all language levels. That is why an accent should be reproduced on the all levels of language. The parallel means of the target language should be employed as a dominant translation tactics of accent reproduction.

The perspective of this research implies further investigation and systematization of translation strategies and tactics of reproducing other typological variations of idiolect (personal defects of speech, defects caused by emotional characteristics of the speaker, etc.). Analysis of other typological variations of idiolects will help to maximize the accuracy of reproducing a personage’s language personality in translation.

Key words: Translation Studies, literary translation, discourse, text, language personality, idiolect, idiostyle, translation strategy and tactics, harmonizing strategies, domestication, foreignization, semantic problems of translation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЇ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сунг О. М. Іноземний акцент персонажів художніх творів як проблема перекладу. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис»*. Київ : НУБіП, 2020. С. 73–80. DOI: <https://doi.org/10.31548/philolog2020.02.073>
2. Сунг О. М. Відтворення територіальних і соціальних діалектів як різновидів індивідуального мовлення персонажів в українському художньому перекладі. *Закарпатські філологічні студії*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 93–98. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.18>
3. Sung O. Translation challenges in rendering idiolects of literary characters. *Studies about Languages*. 2020. № 37. Pp. 37–55. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.37.24772>
4. Некряч Т., Сунг О. Динаміка застосування засобів передачі кокні в українських перекладах Б. Шоу «Пігмаліон». *Мовознавство*. Київ : Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2021. № 5. С. 49–60.
DOI: [10.33190/0027-2833-320-2021-5-004](https://doi.org/10.33190/0027-2833-320-2021-5-004) (Особистий внесок здобувача полягає у підготовці практичного матеріалу статті. Особистий внесок наукового керівника Т. Некряч полягає у викладенні основних теоретичних положень статті).
5. Сунг О. М. Відтворення іноземного акценту в персонажному мовленні (на матеріалі українського перекладу драми Т. Джонсона «Істерія»). *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2019. С. 354–355.
6. Сунг О. М. Відтворення діалектного мовлення персонажів в українському перекладі роману К. Кізі «Над зозулиним гніздо». *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2020. С. 318–319.
7. Сунг О. Відтворення китайського акценту персонажів в сучасних українських перекладах англomовної прози. *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2021. С. 383–385.

8. Сунг О. Специфіка відтворення іноземного акценту персонажів художніх творів в українському перекладі. *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2022. С. 246–251.
9. Сунг О. Перекладацькі труднощі відтворення ідіолекту художнього персонажа. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень* : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 181–183.
10. Sung O. Theoretical approaches to researching the concept of a language personality: Translation Studies Perspective. *Current problems of translation studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2019. Pp. 129–130.
11. Sung O. Rendering the Yorkshire Dialect of Literary Characters in Ukrainian Translations. *Current problems of translation studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2021. Pp. 91–92.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	8
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	19
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ІНДИВІДУАЛЬНЕ МОВЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ПЕРСОНАЖА ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ	30
1.1. Теоретичні підходи до вивчення поняття ідіолект художнього персонажа .	30
1.1.1. Ідіолект як втілення мовної особистості художнього персонажа	32
1.1.2. Ідіолект художнього персонажа у перекладознавчому аспекті	37
1.1.3. Ідіолект та ідіостиль: суміжності та розбіжності	39
1.1.4. Системні перекладацькі труднощі у відтворенні ідіолекту.....	42
1.2. Перекладацькі стратегії як засадничі принципи створення повноцінного художнього перекладу	45
1.3. Поняття перекладацької тактики як складової перекладацької стратегії	50
1.4. Типологічні варіації ідіолекту	51
1.4.1. Соціолект як проблема перекладу.....	53
1.4.2. Діалект як проблема перекладу	56
1.4.3. Контаміноване мовлення іноземця у перекладі.....	60
1.5. Поняття адекватності та еквівалентності перекладу у відтворенні ідіолектів	64
Висновки до Розділу 1	67
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	70
2.1. Методологічні принципи дослідження	70
2.2. Методи дослідження відтворення індивідуального мовлення персонажа ...	71
2.2.1. Перекладознавчий метод порівняльного аналізу	72
2.2.2. Лінгвостилістичний аналіз.....	74

2.2.3. Контекстуальний аналіз	75
2.2.4. Літературознавчий аналіз	77
2.3. Загальнонаукові методи у дослідженні індивідуального мовлення персонажа.....	79
2.4. Комплексна методика дослідження індивідуального мовлення персонажа	80
2.5. Етапи дослідження індивідуального мовлення персонажів та його відтворення в українському перекладі.....	82
Висновки до Розділу 2	84
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНДИВІДУАЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ – НОСІЇВ МОВИ	
3.1. Специфіка відтворення особливостей діалектного мовлення художніх персонажів	87
3.1.1. Відтворення фонетичних девіацій йоркширського і дербіширського діалектів у перекладі.	90
3.1.2. Передача в перекладі лексичних особливостей йоркширського та дербіширського діалектів.....	96
3.1.3. Передача граматичних відхилень йоркширського і дербіширського діалектів в українських перекладах	100
3.2. Специфіка відтворення особливостей соціолектів у мовленні художніх персонажів	102
3.2.1. Лексичні ознаки гіперлекту як проблема перекладу.....	104
3.2.2. Передача граматичних особливостей гіперлекту у перекладі	116
3.3. Відтворення етносоціолектів персонажів низького соціального стану в українських перекладах.....	119
3.3.1. Передача в перекладі фонетичного компоненту афроамериканського діалекту	120
3.3.2. Відтворення лексичних особливостей афроамериканського діалекту .	125
3.3.3. Відтворення граматичних відхилень афроамериканського діалекту ...	129

3.3.4. Відтворення фонетичних особливостей соціолекту кокні в українських перекладах	133
3.3.5. Відтворення лексичних особливостей соціолекту кокні в українських перекладах	138
3.3.6. Відтворення граматичних особливостей соціолекту кокні в українських перекладах	145
3.3.7. Відтворення фонетичних особливостей позалітературного мовлення в українських перекладах.....	149
3.3.8. Лексичні особливості позалітературного мовлення у перекладі	154
3.3.9. Граматичні ознаки позалітературного мовлення у перекладі	157
Висновки до Розділу 3	160
РОЗДІЛ 4. ВІДТВОРЕННЯ ІНОЗЕМНОГО АКЦЕНТУ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ	165
4.1. Специфіка відтворення контамінованого мовлення у перекладі	165
4.2. Відтворення у перекладі французького акценту	167
4.2.1. Відтворення лексичних особливостей французького акценту	167
4.2.2. Відтворення граматичних особливостей французького акценту у перекладах	173
4.3. Відтворення німецького акценту у перекладі	175
4.3.1. Відтворення фонетичних особливостей німецького акценту	175
4.3.2. Особливості відтворення німецького акценту на лексичному рівні	181
4.3.3. Особливості відтворення німецького акценту на граматичному рівні	184
4.4. Відтворення китайського акценту у перекладах	187
4.4.1. Особливості відтворення фонетичних відхилень китайського акценту	187
4.4.2. Особливості відтворення лексичних рис китайського акценту	190
4.4.3. Відтворення граматичних особливостей китайського акценту	192
4.5. Відтворення іспанського та португальського акцентів у перекладах	196

4.5.1. Відтворення фонетичних особливостей іспанського та португальського акцентів у перекладі	196
4.5.2. Відтворення лексичних особливостей іспанського і португальського акцентів у перекладі	199
1.5.3. Відтворення граматичних особливостей іспанського та португальського акцентів.....	201
Висновки до Розділу 4	203
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	214
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	231
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	233
ДОДАТКИ	239
ДОДАТОК 1.....	239
ДОДАТОК 2.....	241

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВМ – вихідна мова

ІВ – іншомовні вкраплення

МО – мовна особистість

ПМ – мова перекладу

ХП – художній персонаж

RP – received pronunciation

RS – received standard

ВСТУП

У зв'язку з утвердженням і домінуванням міждисциплінарного та антропоцентричного принципів сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми однією з характерних тенденцій розвитку лінгвістики постає детальна розробка проблеми «людського чинника в мовній діяльності» [3, с. 273]. Звернення лінгвістів до антропоцентризму обумовлюється відмовою від дослідження мови як автономної формальної системи і переосмисленням ролі людини в процесі сприйняття і породження мовлення. В результаті когнітивної революції, у сучасній науковій парадигмі на перший план висувається концепція мовної особистості (МО), що є носієм вербальної, когнітивної і прагматичної інформації [42]. Відтак МО постає точкою перетину інтересів всіх наук про мову: мовознавства, літературознавства, когнітивної лінгвістики, лінгводидактики та ін.

Перекладознавство завжди рухається у фарватері загальних процесів розвитку наукової думки, отже концепція МО поступово інтегрується і у теорію художнього перекладу, а дослідження вузьколінгвістичних феноменів у перекладі відходять у минуле. Пріоритетними напрямками досліджень постає аналіз МО в різних типах дискурсу, зокрема у художньому, де МО розглядається як когнітивна модель, що втілюється в ідіолекті художнього персонажа (ХП) [57; 80; 34].

Теоретиків і практиків перекладу [162; 133; 106; 59] об'єднує думка про те, що ідіолект ХП – це відбиття його МО у художньому тексті. Ідіолект трактується як об'єкт перекладацької реконструкції [133], який не може бути відтворений шляхом формальної відповідності мовних одиниць. Переклад ідіолекту передбачає репрезентацію МО персонажа в іншому культурному й мовному просторі, з урахуванням когнітивних, прагматичних і стилістичних параметрів. Фонетичні, граматичні і лексичні особливості ідіолекту – це показники соціального статусу, регіональної приналежності та іншомовного походження мовця, які мають розглядатись не як ізольовані мовні елементи, а як результат взаємодії мовної системи з когнітивними і прагматичними параметрами персонажа.

Ідіолекту й МО персонажа доцільно розглядати як взаємопов'язані поняття, що є принципово важливим для перекладознавчого аналізу індивідуального мовлення. Саме таке розуміння обґрунтовує доцільність розмежування МО персонажа-носія мови та МО іноземця для подальшого художнього і перекладознавчого аналізу. Обґрунтованою у цьому ключі постає класифікація ідіолектів носія мови, представлених соціолектами та діалектами, а також ідіолектів іноземця, реалізованих через різномовні акценти. Запропонована класифікація є методологічно виправданою, оскільки різні типи ідіолектів потребують принципово різних перекладацьких стратегій і тактик відтворення.

Саме таке осмислення індивідуального мовлення ХП сприяє глибшому його аналізу і повноцінному відтворенню, що уможливорює створення конгеніального до першотвору перекладу, здатного стати надбанням культури-приймача, що повністю відповідає завданню теорії художнього перекладу.

Актуальність дослідження обумовлена стрімким збільшенням перекладів художньої літератури українською мовою порівняно з радянською добою. Сучасне перекладознавство зорієнтовано на виявленні факторів, які б могли би стати на заваді створенню рівноцінного друготвору. З'являються численні дослідження у сфері перекладознавства.

Проблемі перекладу художніх текстів присвятили свої праці як українські (Т. Андрієнко [4], В. Демецька [19], А. Гудманян [18], Р. Зорівчак [29], В. Карабан [33], Т. Кияк [35], Л. Коломієць [36], В. Коптілов [37], І. Корунець [39], Т. Некряч [55], В. Ніконова [61], М. Новікова [62], В. Подміногін [65], В. Радчук [73], О. Ребрій [80], М. Стріха [90], О. Фінкель [100], О. Чередниченко [105] та ін.), так і зарубіжні вчені (С. Баснет [113], Л. Венуті [185], С. Влахов [14], У. Еко [134], О. Каде [144], А. Лефевр [150], Дж. Ліч [147], Ю. Найда [162; 163], А. Нойберт [159], Дж. Шрів [161], С. Флорін [14] та ін.). Розвідки цих вчених слугують міцним фундаментом для подальшого розвитку перекладознавства. Зокрема, О. Чередниченко [106] вивчає актуальні питання перекладу як міжкультурної комунікації та соціокультурні аспекти перекладу. О. Ребрія [78] цікавлять сучасні концепції творчості у перекладі і особистість перекладача.

І. Корунець [39] займався проблемами дослідження перекладу поетичних творів. Р. Зорівчак [29] досліджувала особливості відтворення компаративних фразеологічних одиниць у перекладі. Т. Некряч [57] досліджує проблему відтворення МО художніх персонажів та ідіостилю авторів художніх творів у перекладному літературному дискурсі. М. Новікова [62] і В. Демецька [19] досліджують теорію адаптації у перекладі.

Серед зарубіжних лінгвістів, які приділяли увагу відтворенню індивідуального мовлення персонажів художніх творів слід виділити К. Beyer [116], U. Eco [132], R. Lopez [153], H. Krings [146], D. Formica [136], M. A. K. Halliday [138], F. Federici [135], W. Lörcher [154], A. Chesterman [126], J. Rybicki [168]. Науковці Д. Форміка [136] та Р. Лопез [153] зосереджуються на вивченні способів відтворення лексичних особливостей ідіолекту художнього персонажа. Ф. Федеріче [135] досліджує відтворення діалектного мовлення у перекладі. У. Еко, відомий семіотик, літератор, перекладач і перекладознавець, висловлює думку про те, що перекладач повинен відчувати неповторний ідіостиль автора та перетворитися на «зразкового читача» – “lettore modello” [133, с. 14]. Праці цього видатного науковця істотно розширили уявлення щодо перекладацької еквівалентності, переводячи її з площини формально-лінгвістичної відповідності у сферу інтерпретативної та прагматично зумовленої адекватності.

Вивченням окремих аспектів стратегій і тактик перекладу ідіолекту займалися сучасні українські перекладознавці: Т. Андрієнко [5] і Ю. Попович [66] досліджували проблему відтворення соціолекту ХП у перекладі; питання гендерлекту в художньому перекладі торкалися Ю. Олексійчук [64], Т. Бідна [11]; особливості перекладу у художньому дискурсі висвітлювала О. Медвідь [53]. До проблеми перекладу діалектизмів та іншомовних акцентів в ідіолекті ХП зверталися М. Альошина [2], О. Копильна [58], А. Щербак [110]; сленг у перекладі (хоча і не в художніх творах) досліджував В. Балабін [8]. Дослідженням перекладу ідіолекту в драмі займалась Т. Шліхар [109].

Дослідники пропонують різноманітні способи відтворення ідіолекту ХП,

однак ці рішення не завжди підкріплені чіткою теоретичною базою й потребують критичного аналізу і систематизації. Всі нюанси, пов'язані з відтворенням ідіолекту персонажів, викликають ті або інші труднощі. Кожен автор художнього твору реалізує свої естетичні та ідеологічні концепції і прагне створити унікальний твір як у плані форми, так і в плані змісту. Такі власні авторські форми вимагають від перекладача пошуку так само неординарних засобів їх відтворення. Саме це і пояснює труднощі, якщо не неможливість запровадження універсальних правил художнього перекладу.

Глибоке розуміння ключових для перекладознавства понять стратегії і тактики перекладу допоможе усвідомити оптимальність їхнього застосування для досягнення адекватності перекладу. Ці поняття відносно новітні в перекладознавстві не тому, що вони не існували раніше, а тому, що вони ще не вивчені глибоко і потребують термінологічної чіткості.

Отже, доцільно окреслити і систематизувати наявні шляхи відтворення у перекладі загальних і індивідуальних рис мовлення ХІІ з метою виявлення оптимальних підходів до цього складного питання.

Зв'язок з науковими темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми «Текст і дискурс: трансдисциплінарні виміри», що розробляється кафедрою англійської філології і філософії мови Київського національного лінгвістичного університету (реєстраційний номер в УкрІНТЕІ – 0123U103527).

Мета дослідження полягає у виявленні та систематизації стратегій і тактик відтворення різновидів індивідуального мовлення персонажів британської і американської літератури ХІХ–ХХ століття з огляду на збереження їхніх мовленнєвих характеристик як складника художньої цілісності твору. Досягнення цієї мети передбачає виконання низки дослідницьких завдань, сформульованих із урахуванням сучасного стану розробки відповідної проблематики:

– визначити зміст поняття індивідуального мовлення (ідіолекту) персонажа художнього твору в перекладознавчому аспекті;

– виокремити та схарактеризувати з позицій перекладознавства складники індивідуального мовлення персонажа на фонетичному, морфологічному,

синтаксичному, лексичному мовних рівнях та з огляду на його стилістичне оформлення;

– запропонувати класифікацію різновидів ідіолекту художнього персонажа в аспекті перекладу;

– виявити й описати стратегії і тактик відтворення індивідуального мовлення художнього персонажа – носія мови у вибраному корпусі британських та американських художніх творів XIX–XX століття;

– систематизувати стратегії і тактики відтворення різномовних іноземних акцентів художнього персонажа та визначити оптимальні способи реконструкції контамінованого мовлення в проаналізованих перекладних творах;

– з'ясувати специфіку відтворення індивідуального мовлення персонажа художнього твору в діячності.

Об'єкт дослідження становить індивідуальне мовлення персонажів у художніх творах британської та американської літератури XIX–XX століть та його українські переклади.

Предмет дослідження – стратегії і тактики відтворення різновидів індивідуального мовлення персонажів в українському перекладі вибраних творів британської та американської літератури XIX–XX століть з урахуванням їхніх фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних і стилістичних особливостей.

Матеріалом дослідження слугують українські переклади оригінальних британських та американських художніх текстів XIX–XX ст.

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять праці вітчизняних і зарубіжних вчених з теорії художнього перекладу (С. Басснет [114], Л. Венути [186], У. Еко [133], В. Коптілов [38], А. Лефевр [149], Т. Некряч [60], М. Новікова [62], О. Ребрій [76; 77], М. Стріха [90], О. Чередниченко [106]), лінгвостилістичних особливостей перекладу (А. Гудманян [18], Р. Зорівчак [29], В. Карабан [33]), критики перекладу (Т. Некряч [59], В. Радчук [73]), інтерпретативної теорії перекладу (Т. Кияк [34], М. Новікова [62], О. Чередниченко [105]), теорії динамічної еквівалентності (Ю. Найда [164]), лінгвоперсоналогії

(Л. Вайсгербер [191]), соціолінгвістики (Т. Івушкіна [143], Дж. Гані [141]). У дисертації широко використовується понятійний апарат, запропонований у цих розвідках, а саме «МО», «ідіолект», «ідіостиль», «гіперлект», «перекладацькі труднощі», «стратегії і тактики перекладу», «динамічна еквівалентність», «соціальна та територіальна стратифікація мови», «позалітературне мовлення», «наддіалектне просторіччя», «інтерференція» тощо.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають перекладознавчий метод порівняльного аналізу, контекстуальний, лінгвостилістичний та літературознавчий аналіз. Перекладознавчий метод порівняльного аналізу використано для зіставлення оригінальних англійських текстів і їхніх українських перекладів з метою виявлення перекладацьких стратегій і тактик відтворення ідіолекту персонажів, а також оцінювання ефективності застосування цих перекладацьких рішень. Контекстуальний аналіз дає змогу врахувати горизонтальний (вербальний) і вертикальний (позамовний: ситуативний, соціокультурний) контексти функціонування мовних одиниць, що є визначальним для вибору перекладацьких відповідників. Лінгвостилістичний аналіз використано для окреслення стилістичної маркованості ідіолекту ХП, оцінки адекватності перекладацьких трансформацій і збереження ідіостилю автора у перекладі. Літературознавчий аналіз дозволяє співвіднести ідіолект ХП з його художнім образом, авторським задумом та жанровою специфікою твору, що є принципово важливим для збереження функціональної ролі ідіолекту в перекладі.

У дослідженні також застосовано загальнонаукові методи: індукцію й дедукцію – для узагальнення емпіричних спостережень і формування теоретичних висновків; описовий метод – для системного представлення мовного матеріалу; метод суцільної вибірки – для формування репрезентативного корпусу прикладів; метод кількісних підрахунків – для встановлення частотності застосування перекладацьких стратегій і тактик, що забезпечило об'єктивність і достовірність отриманих результатів.

Наукова новизна дослідження полягає в послідовному перекладознавчому осмисленні ідіолекту художнього персонажа як складної багаторівневої мовної категорії, яка потребує комплексного перекладацького відтворення.

Уперше на матеріалі широкого корпусу англomовної художньої літератури XIX–XX століть та її українських перекладах здійснено комплексну систематизацію стратегій і тактик відтворення різновидів індивідуального мовлення персонажів (територіальних і соціальних діалектів, іноземних акцентів), а також надано оцінку ефективності цих перекладацьких рішень щодо збереження стилістичної специфіки оригіналу. Новизну дослідження становить обґрунтування принципу диференційованого добору перекладацьких рішень, відповідно до якого вибір перекладацької стратегії і тактики залежить від типологічного різновиду ідіолекту. Це формує основу для прогнозування перекладацьких рішень у сфері художнього перекладу, спрямовуючи його з площини інтуїтивних рішень у площину методологічно вмотивованої системи.

Уперше в перекладознавчому аспекті запропоновано принцип пошуку способів відтворення іншомовних акцентів у перекладі із залученням засобів їх імітації, розроблених в українській художній традиції, зокрема на матеріалі творчості Лесі Українки та І. Франка. Обґрунтовано можливість використання цих засобів імітації як національно ресурсу стилістичної компенсації іноземного акценту у перекладах.

У дисертації вводяться нові терміни «гармонізація стратегій», «локаційний зсув», «міметичний» і «дескриптивний» способи зображення індивідуального мовлення та їхні визначення, це дозволяє точніше описати механізми відтворення ідіолекту у перекладі. До дослідження залучаються новітні українські переклади, виконані протягом 2010-2021 років, що дало змогу простежити сучасні тенденції розвитку перекладацької практики. Зіставлення новітніх перекладів з перекладами, виконаними за радянських часів, надає можливість з'ясувати специфіку відтворення індивідуального мовлення художніх персонажів в діяхронії.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що

систематизація стратегій і тактик відтворення індивідуального мовлення персонажів у перекладах художніх творів є внеском у загальну теорію перекладу, теорію художнього перекладу, а також у теорію та методику дослідження перекладу.

Отримані висновки розширюють понятійний апарат сучасного перекладознавства, оскільки обґрунтовують доцільність варіативного підходу до добору перекладацьких тактик з урахуванням типологічних різновидів ідіолекту художнього персонажа. Такий підхід створює передумови для подальшого розвитку теоретичних студій у сфері стилістики перекладу та дискурсивного аналізу художнього тексту. Застосування цього підходу поглиблює уявлення про перекладацьку еквівалентність як динамічну, функціонально зумовлену категорію, орієнтовану не лише на формальну відповідність, а й на збереження мовної особистості персонажа в перекладному дискурсі.

Практичне значення результатів дисертації полягає у можливості їх використання в освітній, науково-дослідній діяльності та перекладацькій практиці. Зокрема, матеріали дисертації можуть бути застосовані під час підготовки нормативних курсів зі вступу до перекладознавства, теорії і практики перекладу, а також спеціалізованих дисциплін, присвячених прагматичним і стилістичним аспектам перекладацької діяльності.

Результати дослідження можуть також стати в пригоді перекладачам художніх творів для мінімізації деформацій у відтворенні індивідуального мовлення персонажів. Вони можуть бути використаними перекладознавцями з метою дослідження динаміки та ефективності застосування різних перекладацьких стратегій і тактик у відтворенні індивідуального мовлення персонажів та культурних феноменів першотвору.

Положення, що виносяться на захист:

1. Ідіолекту ХП постає як складна багаторівнева мовна категорія, яка функціонує в межах художнього тексту та потребує комплексного перекладацького відтворення. Його фонетичні, граматичні і лексичні особливості виконують функцію маркерів соціального статусу, регіональної приналежності та

іншомовного походження мовця. Ці особливості мають розглядатись не як ізольовані формальні мовні елементи, а як результат взаємодії мовної системи з когнітивними і прагматичними установами ХП.

2. Ідіолект ХП як мовленнєва характеристика виконує низку функцій: характеризувальну, розрізнявальну, порівняльну та психологічну; нівелювання чи недооцінка кожної з них у перекладі може призвести до втрат на рівні цілісного тексту.

3. Існують *deskриптивний* і *міметичний* способи зображення ідіолекту ХП. *Deskриптивний спосіб* полягає в авторському описі мовленнєвих особливостей ХП і не створює специфічних труднощів для перекладу, тоді як *міметичний*, що репрезентується через безпосередню імітацію реплік ХП в діалогах і монологів, потребує творчого та комплексного застосування усієї палітри перекладацьких засобів.

4. Труднощі відтворення компонентів ідіолекту ХП (фонетики, лексики, граматики) зумовлюються як мовними, так і позамовними факторами. У лінгвістичному вимірі вони пов'язані з асиметрією вихідної мови (ВМ) та мови перекладу (ПМ). Позамовні фактори можуть спричинятися об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Об'єктивні чинники, що впливають на якість відтворення ідіолекту ХП, пов'язані з культурологічними і соціолінгвістичними розбіжностями мови оригіналу та перекладу. До суб'єктивних факторів можна віднести естетичну позицію перекладача. Успішний переклад потребує врахування всіх факторів, що спричиняють труднощі.

5. Вибір перекладацьких стратегій і тактик для відтворення ідіолекту ХП залежить від того, чи є ХП носієм мови, якою розмовляє, чи іноземцем, для якого мова, якою він розмовляє, не є рідною. Для відтворення іноземного акценту як індивідуального відхилення мовлення важливим фактором стає врахування поняття мовної інтерференції. Для відтворення колективних відхилень мовлення носіїв мови важливо враховувати те, що деякі з них мають універсальний характер. Тому й перекладацькі шляхи їх відтворення мають бути універсальними, в той час, як шляхи відтворення іноземних акцентів потребують диверсифікації.

6. Засоби імітації іншомовних акцентів, сформовані в українській літературній традиції (на матеріалі творчості Лесі Українки та І. Франка), здатні забезпечувати компенсацію іноземного акценту в українських художніх перекладах.

Апробація результатів дисертації

Основні положення дисертації було представлено у формі доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях, зокрема на X та XI наукових конференціях Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна з міжнародною участю «Актуальні проблеми перекладознавства» (2019 р., 2021 р.), на міжнародних науково-практичних конференціях Київського національного лінгвістичного університету «Ad orbem per linguas, До світу через мови» (2019 р., 2020 р., 2021 р., 2022 р.), на міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (2025 р.).

РОЗДІЛ 1. ІНДИВІДУАЛЬНЕ МОВЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ПЕРСОНАЖА ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

1.1. Теоретичні підходи до вивчення поняття ідіолект художнього персонажа

Поняття ідіолект не має уніфікованого визначення, у науковій літературі воно трактується по-різному залежно від теоретичної парадигми, дослідницької традиції та предмета аналізу. Погляди вітчизняних та іноземних дослідників щодо структури ідіолекту різняться. У зарубіжній лінгвістиці тлумачення ідіолекту нерідко спрощується. У найзагальнішому розумінні, зарубіжні вчені визначають ідіолект як сукупність індивідуальних особливостей мовлення конкретного мовця. А. Мартіне надає таке визначення ідіолекту: «індивідуальний спосіб реалізації мовної системи» [155, с. 54]. З. Зальцман визначає ідіолект як «різновид мовлення, або мовну систему, що використовується конкретним індивідом, а також різновид мовлення, який є унікальним для носія мови» [169, с. 175]. С. Мервім описує систему ідіолекту, яка складається з шести елементів: фонетичного (графічного), фонологічного (графемного), морфологічного, синтаксичного, морфо-семантичного, та синтаксично-семантичного [156, с. 250]. Н. Діттмар пропонує визначити ідіолект як «мову людини, яка через набуті звички та стилістичні особливості відрізняється від інших людей і на різних етапах життя людини показує, зазвичай, різні чи по-іншому виважені комунікативні засоби» [131, с. 111]. Тобто вчений підкреслює динамічний характер ідіолекту та його багаторівневу структуру.

Слід зазначити, що дослідження індивідуального мовлення активніше ведуться у вітчизняній лінгвістиці, про що свідчить поява великої кількості наукових праць у цій сфері та виокремлення різноманітних підходів до вивчення ідіолекту ХП. У вітчизняній науці глибоко досліджується лінгвістичний аспект поняття ідіолект, що охоплює як його структурно-мовні компоненти, так і їхню функціональну спрямованість та способи прояву. Вітчизняні вчені [55; 107; 13; 31] розглядають ідіолект у тісному зв'язку з категорією МО або з художнім дискурсом, що розширює потенціал цього поняття для аналізу художнього перекладу.

Зокрема, Н. Бухольц наголошує, що ідіолект варто розглядати як певні характерні риси мовлення, притаманні кожному індивідууму. МО – набагато ширше поняття, ніж ідіолект. Якщо ідіолект відображає індивідуальні характеристики мовлення, соціолінгвістичну біографію мовця та темперамент, то МО відкриває національно-культурні цінності та мотивації мовця, а також у своєму значенні містить філософські, соціологічні та психологічні погляди [13, с. 5].

О. Черненко підкреслює, що персонаж художнього твору функціонує як модель реальної МО [107, с. 404]. І саме аналіз МО у художньому тексті має безліч переваг для дослідника. По-перше, він має доступ до повного мовного портрета особистості, що є неможливим у випадку з реальною людиною. По-друге, це дає змогу вивчати не лише зовнішню, а й внутрішню мову, а також простежити за перебігом думок і діяльністю свідомості. До того ж, у художніх текстах часто подається психологічний портрет персонажа, який може слугувати орієнтиром під час аналізу його дискурсу [107, с. 403].

У Літературознавчому словнику-довіднику ідіолект визначається як «індивідуальне мовлення, що пояснюється місцем проживання, віком, фахом, соціальним станом, загальним рівнем культури певної людини. Ідіолект як мовленнєва характеристика особистості не тільки окреслює особливе, а й розкриває розмаїті аспекти мови як загальнонаціонального феномена, її невичерпаний потенціал» [195, с. 301]. Отже, ідіолект може відображати соціальний статус, вік, рівень освіти, національну ідентичність, стать, соціальну та професійну приналежність людини, місце проживання тощо.

У художньому дискурсі ідіолект персонажа виконує комплекс взаємопов'язаних функцій, зокрема характеризувальну, розрізнявальну, порівняльну та психологічну [177, с. 39].

Характеризувальна функція реалізується через відображення індивідуальних рис особистості, насамперед її віку, походження, місця проживання, соціального статусу, статі. Розрізнявальна функція спрямована на виявлення відмінностей між ідіолектами літературних персонажів, які нерідко постають у контрасті у

художньому творі, і сприяє формуванню виразних і неповторних художніх образів. Порівняльна функція забезпечує зіставлення ідіолектів ХП в одному і тому самому епізоді. Психологічна функція передає емоційний стан персонажів та інші психологічні характеристики [177, с. 39].

Проаналізований теоретичний матеріал засвідчує, що розгляд ідіолекту ХП не зводиться до суто формального аналізу мовних засобів його репрезентації, а потребує ширшого розгляду із залученням поняття МО.

У нашому дослідженні ідіолект розглядається як сукупність мовленнєвих особливостей конкретного носія мови (персонажа художнього твору) та як найпоширеніша реалізація поняття МО у художньому дискурсі. Ідіолект ХП– це сконструйоване явище, створене автором як модель МО персонажа. Фонетичні, лексичні і граматичні особливості ідіолекту не розглядаються нами як суто формальні мовні елементи, а інтерпретуються як результат взаємодії мовної системи з багаторівневою мовною свідомістю ХП, що є принципово важливим для перекладознавчого аналізу ідіолекту.

Таким чином, видається доцільним простежити кореляцію між поняттями ідіолект і МО персонажа художнього твору.

1.1.1. Ідіолект як втілення мовної особистості художнього персонажа

Художній текст може слугувати матеріалом для реконструкції МО, яка репрезентується через ідіолект. Поняття ідіолект ХП і МО взаємопов'язані, аналізуючи ідіолект ХП можна простежити наскільки повно відображена у тексті МО персонажа. Доцільно навести короткий огляд історії інтеграції концепції МО у сучасні лінгвістичні студії та виокремити основні традиційні підходи до вивчення цього складного поняття, такі як: *психолінгвістичний, лінгводидактичний, літературознавчий*.

Вперше поняття МО з'являється у праці німецького дослідника Л. Вайсгербера [190], надалі цей термін поступово входить й інтегрується у лінгвістику, що, в свою чергу, вже в рамках мовознавства, призводить до зародження такого нового розділу, як теорія МО та лінгвоперсоналогія [24]. Увага

вчених зосереджується на двох основних типах МО: стандартній, яка відображає усереднену літературно оброблену літературну норму мови, та нестандартну МО, яка об'єднує в собі «верхи» (письменники, майстри художнього мовлення) й «низи» культури мови (носії, виробники й користувачі маргінальної мовної культури / антикультури) [83, с. 74].

МО – різновид повноцінного представлення особистості, що містить психічний, соціальний, етичний та когнітивний компоненти, які відбиваються у її мовленні [42, с. 96]. МО відтак досліджують на вербальному, лінгвокогнітивному та прагматичному рівнях. Вона є складною багаторівневою функціональною системою, що поєднує рівні володіння мовою (мовну компетенцію), володіння засобами здійснення мовленнєвої взаємодії (комунікативну компетенцію), та знання світу (тезаурус). Це сукупність здатностей до створення та сприйняття мовленнєвих витворів (текстів), що різняться ступенем та глибиною відображення дійсності, певною цілеспрямованістю [42, с. 97].

Розробка теорії МО продовжується і на сучасному етапі розвитку лінгвістики. Рівні МО переглядаються і доповнюються. Л. Засекіна вводить до структури МО ще й емоційний компонент, який виражає біологічні, соціальні та психологічні емоції [25]. Т. Бідна [11] підкреслює важливість лінгвогендерного складника у структурі МО нарівні з лінгвокогнітивний. Дослідниця вважає, що людина, соціалізуючись, засвоює гендерні стереотипи та ролі, що зі свого боку сприяє розвитку статево специфічних напрямів пізнання реальності та способів її лінгвалізації [11, с. 5]. Відповідно до своєї статевої належності та прийняття чи неприйняття її навколишнім середовищем, людина застосовує певну стратегію поведінки, також і мовленнєву, що виявляється в дискурсі. Гендер є укоріненим у структурі МО та виявляється не лише у всіх рівнях текстової структури, але також може стати причиною виникнення статево-специфічних маркерів у перекладі [там само].

Розвиток лінгвоперсонології та теорії МО дозволяє об'єднати різні напрямки вивчення МО в психолінгвістиці, соціолінгвістиці, лінгвокультурології, лінгводидактиці та когнітивній лінгвістиці. Науковці усвідомлюють важливість

вивчення МО як структури та подальшої розробки теорії МО в рамках антропоцентричної спрямованості сучасної лінгвістики.

На сучасному етапі розвитку науково-філологічної думки виділяються такі найбільш поширені підходи до вивчення МО: *психолінгвістичний, лінгводидактичний, літературознавчий*. Усі вони знаходять опосередковане застосування і в практиці художнього перекладу. Теоретики і практики перекладу усвідомлюють важливість всебічного дослідження поняття МО.

Психолінгвістичний підхід був розвинений у працях І. Бодуена де Куртене [115], О. Потебні [67; 68] та ін. Дослідників психолінгвістичного напрямку об'єднує зацікавленість у мовленнєвій діяльності у вузькому сенсі, тобто у вивченні механізмів породження і сприйняття мовлення та зв'язків між мовою і свідомістю людини. Першим характеристику МО дав І. Бодуен де Куртене [115]. У 1899 р. він зазначив: «Людська мова існує тільки в мозку, тільки в «душі» людини, а основне життя мови полягає в асоціації уявлень у найрізноманітніших напрямках» [115, с. 58]. І. Бодуен де Куртене пов'язував мовні явища з психологічними особливостями мовця, прагнув з'ясувати мовний процес, в якому людина акумулює в собі психічні механізми, які згодом виражаються у мовних діях. Особистість – індивід; це особлива якість, яку індивід набуває в суспільстві, в сукупності стосунків, суспільних за своєю природою, в які індивід втягується [там само].

С. Куранова стверджує, що належність до певного психологічного типу особистості створює сприйняття картини світу індивідом і в такий спосіб впливає на загальні риси поведінки МО. Дослідження особливостей комунікативної поведінки МО є новим напрямом у психолінгвістиці [44, с. 56]. У межах таких досліджень визначають окремі мовні риси особистості (повторювальні особливості вербальної поведінки), її антропологічні, психологічні типи [42, с. 93]. Психологи вважають комунікативні якості людини особливою підструктурою особистості. Ця підструктура має такі характеристики, як мовленнєва активність, егоцентризм, реакція на чужі репліки, кількість реплік, що знайшли відгук у партнерів, кількість реплік, що були перервані, частота зміни

теми, рівень емпатії висловлювань [там само].

Отже, теорія МО плідно застосовується у психолінгвістичних дослідженнях. МО розглядається як система, що виникає у суспільстві, розвивається, спираючись на соціальні відносини та взаємодії, тобто передає соціальний досвід за допомогою сенсожиттєвих орієнтирів [12, с. 63]. Особистість – це суб'єкт соціального впливу, соціальних взаємин і ментально-усвідомленої діяльності. Представники цього підходу пов'язують мовні явища з психологічними особливостями мовця і розглядають особистість у соціальному та колективному вимірах.

Психолінгвістичний підхід до вивчення МО інтегрується і у перекладознавство. Цікавим видається дослідження С. Засекіна стосовно психолінгвістичної моделі перекладу [26]. Дослідник розглядає МО перекладача як трикомпонентну структуру, що містить когнітивний, афективний та конативний блоки [26, с. 396]. Когнітивний блок інкорпорує мовні (граматичні, семантичні й прагматичні) та енциклопедичні знання перекладача, визначає послідовність його алгоритмічних операцій у фазі аналізу в(и)хідного тексту. Афективний блок відповідає за емоційні структури інтерпретатора, які визначають його (емпіричний) досвід, креативність і стратегічний потенціал, підпорядковуючись принципу асоціювання. Конативний (мотиваційно-поведінковий) блок є останньою ланкою, відповідальною за активізацію механізмів планування й синтезу мовних структур ПМ [26, с. 397]. Отже процес перекладу напряму залежить від психологічних особливостей, а також інтуїції перекладача, здібності перекладача до створення унікальних і оригінальних творчих еквівалентів у перекладі.

Лінгводидактичний підхід розглядає принципи і закономірності організації вивчення рідної та іноземної мов, специфіку змісту, методів, засобів навчання певної мови залежно від дидактичних цілей, завдань і характеру досліджуваного матеріалу, етапу навчання та інтелектуально-мовного розвитку учнів. Представниками цього підходу були В. Сухомлинський [98], Л. Мацько [50] та ін.

В. Сухомлинський вважав, що на уроках мови формується той емоційний

стан, який визначає людину як особистість, спрямовує роботу її інтелекту [98, с. 52]. Лінгводидактика досліджує принципи і закономірності організації навчання мові. При цьому найбільшу увагу вчені даного напрямку приділяють навчанню іноземній мові. Поняття вторинної МО домінує як системотвірний фактор у процесі навчання іноземній мові.

Сучасні представники цього підходу О. Тарнопольський, С. Кожушко, Р. Ключник, С. Сторожук [179] всебічно досліджують як первинну МО так і вторинну МО. Вчені стверджують, що кожна МО (як первинна, так і вторинна) складається з трьох основних складових: мова, комунікативна компетенція та культура, і саме цей останній компонент в основному охоплює найбільші та найвизначніші відмінності в комунікативних культурах різних країн [179, с. 1–2]. Вчені всесторонньо досліджують розвиток вторинної МО студентів факультетів іноземних мов. Підкреслюють важливість розвинення вторинної МО за рахунок вивчення комунікативного етикету англомовних країн та комунікативних поведінкових моделей англійців.

Підхід, заснований на вивченні мови художньої літератури, (літературознавчий) дає змогу вважати, що саме художній текст може використовуватися для вивчення МО.

Слід зазначити, що зв'язок особистості та художньої літератури можна простежити ще у працях І. Франка [101], який писав: «Найцінніше і найкраще в кожному чоловіці... се його індивідуальність, його духовне обличчя зо всіма його окремішніми прикметами. Чим більше тих прикмет, чим вони характерніші та гармонічніші, тим багатша, сильніша й симпатичніша індивідуальність людини... До таких прикмет, що відповідають складові душі, належить і мова» [101, с. 276]. І. Франко аналізував мовний доробок відомих письменників, його цікавила мовна індивідуальність авторів художніх творів.

На сучасному етапі, в рамках цього підходу, дослідження МО може розвиватися за двома напрямками: розгляд лінії образу автора і аналіз лінії художнього образу як МО, іншими словами ідіостиль автора та ідіолект ХП. Індивідуальне мовлення ХП є первинним рівнем у вивченні складного явища мови

художньої літератури. Серед сучасних представників цього підходу можна виділити вчених, які займаються дослідженням ідіостилю письменників (О. Кухар-Онишко [46], М. Лановик [47], Т. Некряч, Р. Довганчина [57], Є. Хайдер [102]). Вивченням ідіостилю письменника тісно пов'язане з вивченням мови художньої літератури, оскільки ідіостиль вважається її специфічним різновидом [102, с. 6].

Ідеї представників цього підходу мають істотний вплив на подальше вивчення МО і вони становлять цінність для практиків перекладу у дослідженні ідіостилю письменників та ідіолекту ХП. Послідовники цього підходу одностайно поділяють думку, що особистість, в тому числі і мовна, є багатовимірною і до кінця не пізнана, але, попри всю складність цього явища, воно підлягає вивченню.

Для нашого дослідження саме літературознавчий підхід, який передбачає вивчення мови художньої літератури, видається вельми доцільним. Адже персонаж – є антропоцентром художнього тексту [31, с. 136] і текстовим втіленням МО. Саме ця кореляція між ідіолектом і МО зумовлює необхідність їх комплексного розгляду та допомагає розвинути теоретичні рамки для подальшого аналізу проблем відтворення індивідуального мовлення персонажів у перекладі. Перекладачеві художньої літератури варто аналізувати (або, принаймні, усвідомлювати) кожен ХП як неповторну модель МО, яка потребує якомога повнішого відтворення у перекладі, що завжди становить виклики для перекладачів.

1.1.2. Ідіолект художнього персонажа у перекладознавчому аспекті

Антропоцентрична орієнтація сучасної лінгвістики сприяла переосмисленню численних мовних явищ, навіть визначення мови було переформульовано з точки зору психічних процесів, що здійснюються індивідом [166, с. 19]. Концепція МО почала активно застосовуватись до аналізу художнього мовлення, зокрема мовлення ХП, а також інтегрувалась і у перекладознавчі студії. У працях вітчизняних перекладознавців Т. Некряч [57], О. Ребрія [79], Т. Кияка [35], М. Новікової [62] переклад осмислюється як інтерпретативна діяльність, у межах

якої перекладач реконструює МО автора й персонажів. Поступово дослідники доходять висновків, що відтворення ідіолекту ХП не зводиться до суто формального відтворення особливостей мовлення. Ю. Найда наголошує на пріоритеті не формальної, а функціональної (динамічної еквівалентності) [164], підкреслюючи важливість збереження у перекладі мовної поведінки персонажа. У. Еко у своїй концепції «перекладу як переговорів про смисл» [134, с. 6–7] наголошує на тому, що у перекладі неприпустимою є лише втрата мовної ідентичності персонажа, а всі інші втрати можуть бути виправданими. Переклад, за висловом У. Еко, є спробою сказати «майже те саме», зберігаючи не форму мовлення, а ідентичність того, хто говорить [133, с. 10–11]. Л. Венуті розмірковуючи щодо застосування одомашнення чи очуження, імпліцитно підіймає важливе питання до способу адаптування МО персонажа в іншій культурі [186, с. 19–21]. Отже, практиків перекладу об'єднує думка про те, що відтворювати у перекладі потрібно індивідуальність персонажа, спосіб його мислення, а не лише мовну форму. Голоси різних ХП не можуть звучати однаково у перекладі. ХП – багатокомпонентне явище, усі складники якого слугують створенню повнокровного образу і ставлять перед перекладачем неоднакові завдання їх передачі.

Мовленнєва характеристика ХП реалізується або опосередковано, за допомогою опису способу мовлення персонажа, або безпосередньо, через його власне пряме мовлення. Ми зосереджуємося на безпосередній мовленнєвій характеристиці ХП і спосіб зображення такого мовлення у художньому творі пропонується назвати *міметичним (імітаційним)* (термін запропоновано Т. Некряч). Слід зазначити, що в драматичних творах використовується лише міметичний спосіб передачі індивідуального мовлення, оскільки кожен персонаж за самою природою цього літературного виду говорить своїм голосом. Міметичний спосіб притаманний і прозаїчним творам, де велику частину тексту займають діалоги. Проте не завжди діалоги у прозових творах імітують безпосереднє мовлення, деякі автори вдаються до *дескриптивного (описового)* способу, вказуючи, що той або інший герой говорить з певним акцентом, тягне

слова, бубонить, гундосить тощо, проте не вдається до графонів чи інших засобів позначення МО. Дескриптивний спосіб не становить специфічних проблем для відтворення у перекладі, натомість міметичний потребує творчого застосування усієї палітри перекладацьких засобів [97, с. 182]. Запровадження нової термінології дозволяє розширити теоретичну базу сучасного перекладознавства і точніше описати механізми як створення особливостей ідіолекту в першотворі, так і його відтворення у перекладі.

Отже, у художньому тексті МО персонажа репрезентується насамперед у його ідіолекті, що охоплює фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні особливості мовлення. Ідіолект виступає маркером територіальної, соціальної, гендерної, культурної та психологічної ідентичності ХП. У цьому контексті переклад художнього тексту перетворюється на процес відтворення ідіолекту як мовної репрезентації МО, що потребує складних перекладацьких рішень. Відтворення МО в художньому перекладі вимагає системного підходу, який ураховує типологію ідіолектів, прагматичні настанови мовця та культурний контекст.

1.1.3. Ідіолект та ідіостиль: суміжності та розбіжності

Поняття ідіолект та ідіостиль завжди знаходяться у фокусі уваги літературознавців і перекладознавців. Через те, що деякі наукові школи вважають ці поняття синонімічними [32, с. 226], подеколи виникають певні непорозуміння у їхньому використанні. Українські дослідниці художнього перекладу Т. Некряч і Р. Довганчина [57] вважають, що для розгляду перекладацьких проблем ці поняття варто диференціювати.

У зарубіжній лінгвістиці поняття «ідіолект» та «ідіостиль» найчастіше ототожнюються. Індивідуальний стилістичний компонент, на думку іноземних дослідників (Е. Косеріу [127], А. Мартіне [155]) є базовим складником ідіолекту і не потребує виведення як окремо взятої одиниці понятійного апарату. Так, на думку Е. Косеріу, «мова письменника» збігається зі звичайною мовою його часу та його країни» [127, с. 181]. Ми не поділяємо цієї думки, оскільки існування

поняття ідіостилю письменника як індикатора його неповторної індивідуальності не викликає сумніву. Мова кожного автора є не банальним збігом із мовою певного часу, а унікальним відображенням індивідуальної мовної і художньої картини світу автора.

Серед сучасних українських дослідників, які присвятили свої розвідки ідіостилю, слід зазначити Т. Некряч, Р. Довганчину [57], М. Альошину [2], Н. Бухольц [13], Т. Должникову [21], С. Єрмоленко [22], О. Линтвар [49], Є. Хайдер [102] та ін.

С. Єрмоленко наголошує, що ідіостиль – це система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам окремого автора, яка робить унікальним втілений в цих творах авторський спосіб мовного висловлення [22, с. 14]. На думку О. Линтвар [49], дослідження художнього перекладу нерозривно пов'язано із вивченням специфіки функціонування ідіостилю письменника. Дослідниця, аналізуючи поняття ідіостилю письменника, доходить висновку, що «ідіостиль – це складна багатогранна система, яка є не просто системою засобів, якими користується автор для вираження своїх ідей, а способом відображення реальності такою, як її бачить автор [49, с. 162]. Н. Бухольц підкреслює, що ідіостиль певним чином формується на основі ідіолекту, вирізняється особливими характеристиками написання літературних творів певним письменником, які він може використовувати навмисне для досягнення певного ефекту або підсвідомо [13, с. 5]. Є. Хайдер під ідіостилем розуміє сукупність глибинних текстопороджуючих домінант і констант письменника, що зумовили написання ним текстів у певній послідовності. Ідіостиль письменника розглядається в категоріях текстотворчих стратегій письменника, а також як спосіб здійснення літературної комунікації за допомогою реалізованої системи мовних засобів, зумовлених ідейно-художнім задумом твору [102, с. 13]. Ідіостиль у такому розумінні постає як глобальна текстотворча стратегія автора і перебуває у відношенні ієрархічної співвіднесеності з ідіолектом ХП, що постає локальною мовною репрезентацією.

Наявність різноманітних тлумачень поняття ідіостиль ще раз підкреслює

актуальність проблем відтворення цього багатограного феномену у перекладі. Відтак відтворення ідіостилю автора є одним з пріоритетних і найскладніших завдань для перекладачів. У перекладознавчому аспекті ретельне вивчення ідіостилю письменника допомагає усвідомити, чому автор використовує певний жанр і тематику твору, ті або інші стилістичні прийоми та мовні одиниці, особливості композиції тощо. «Лише за допомогою детального аналізу змістових і формотворчих компонентів тексту, ми можемо досягнути основні принципи творчого методу автора» [49, с. 161].

О. Ребрій теж наголошує на важливості розуміння ідіостилю письменника для перекладачів і відносить ідіостиль до суб'єктивних причин перекладацьких труднощів, тому що від сприйняття перекладачем ідіостилю письменника залежить вибір перекладацьких стратегій і тактик [78, с. 215].

Проблемі ідіостилю присвячена монографія Т. Некряч, Р. Довганчиної «Айсберг в океані перекладу: відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в перекладах українською та російською мовами» [57]. Дослідниці не тільки дають вичерпне визначення ідіостилю з позиції перекладу, а й докладно аналізують важливість його відтворення як ключового параметра творчої індивідуальності автора. Т. Некряч і Р. Довганчина зауважують, що для визначення терміну «ідіостиль» слід усвідомлювати автора як МО, враховуючи умови її формування та співвіднесення із процесом творчості [57, с. 24]. Ідіостиль письменника викристалізовується в результаті текстотвірної і естетичної діяльності МО. Тому він і відображається в інтеграції тем, жанрів, засобів і прийомів, яким надається перевага, і які необхідні для побудови тексту і передачі як інформативних, так і емотивно-експресивних компонентів [там само, с. 25]. Ідіостиль визначається як система змістових і формальних характеристик творів автора, які роблять унікальною авторську картину світу, втілену в цих творах і виражену крізь усю сукупність індивідуальних мовних засобів – мовний спектр автора [57, с. 27]. Для правильного відтворення ідіостилю в перекладі слід врахувати такі чинники: індивідуальні особливості автора (тип мислення, темперамент, світогляд, естетичні принципи, життєвий шлях, рівень освіченості, виховання),

соціокультурні фактори (соціальне середовище, історична епоха, приналежність до певної нації), мовні фактори (норма літературної мови, функціональні стилі, жанр твору, літературний напрямок, в рамках якого творить письменник [57, с. 32]. Відтворення ідіостилю має здійснюватися шляхом інтерпретації мовного спектру автора, а це включає як аналіз ідіолектів усіх його персонажів, так і їх синтез в єдиний образ автора [57, с. 31].

Отже, ідіостиль – це широке поняття, що об'єднує усі мовностилістичні риси авторського письма і може бути дослідженим і реконструйованим за матеріалами ідіолектів усіх персонажів творів автора. Ідіолект, в свою чергу, співвідноситься із мовленням конкретного ХП. Отже, ці поняття знаходяться у ієрархічному співвідношенні і потребують диференціації для поглибленого аналізу як ідіостилю автор художнього твору, так і ідіолектів персонажів. Оскільки відтворення ідіолектів ХП є необхідною умовою збереження МО персонажа, а через неї – і цілісності ідіостилю автора.

1.1.4. Системні перекладацькі труднощі у відтворенні ідіолекту

Відтворення структурно-мовних компонентів ідіолекту ХП (фонетичного, морфологічного, лексичного, синтаксичного, стилістичного) зазвичай становить труднощі у перекладі. Ці труднощі можуть виникати у зв'язку з системними розбіжностями (відмінностями в лексико-семантичній і граматичній структурах мов), мовною та мовленнєвою нормами, особливостями словотворення, семантичною неоднозначністю, а також екстралінгвістичними чинниками.

Є. Барміна підкреслює, що через відмінності граматичної кодифікації мови оригіналу і мови перекладу та міжкультурну асиметрію, втрати інформації щодо певного аспекту змісту у перекладі є неминучими [10, с. 14]. Р. Довганчина зауважує, що художні тексти, зазвичай, опираються систематизації, оскільки кожен автор прагне створити щось неповторне, а саме якісно новий текст. Саме в цьому і полягає природа художньої літератури, що часто породжує думки про неможливість карбованого алгоритму художнього перекладу та методів його навчання [20, с. 498].

У. Еко розглядає переклад як «переговори про смисл» [134, с. 6], у межах яких перекладач змушений здійснювати свідомий вибір між альтернативами, допускаючи часткові втрати заради збереження смислової та прагматичної цілісності тексту. Втрати у перекладі, на думку дослідника, не повинні руйнувати лише мовну ідентичність того, хто говорить [там само].

Отже, втрати у перекладі є неминучими, що слід розглядати, як закономірність перекладацького процесу. Через це систематизація перекладацьких труднощів відтворення ідіолектів ХП сприяє дослідженню цієї проблеми і пошуку шляхів мінімізації втрат у перекладі.

О. Ребрій досліджує перекладацькі труднощі у відтворенні ідіолектів і виокремлює серед них такі: 1) системні невідповідності між мовою оригіналу та мовою перекладу; 2) асиметрія природної мови/мовного знаку, що втілюється в неоднозначності/багатозначності мови; 3) відхилення від загальнолітературної мови [78, с. 215]. На думку дослідника, чинники перекладацьких труднощів можуть бути як об'єктивні (розбіжності у структурах контактуючих мов), так і суб'єктивні (сприйняття цих розбіжностей перекладачем) [там само].

На фонетичному рівні перекладацькі труднощі пов'язані з невідповідністю фонетичного потенціалу англійської та української мов. За традицію, в англійській літературі письменники дуже часто вдаються до фонетичної стилізації [89, с. 97]. В українській мові для відтворення фонетичної стилізації перекладачі повинні шукати аналогічні засоби для повноцінного збереження образу ХП.

На лексичному рівні теоретики і практики перекладу зосереджують увагу на безеквівалентній лексиці як проблемі перекладу. Безеквівалентна лексика – це слова або словосполучення, які позначають предмети, явища, процеси, але на даному етапі розвитку мови не мають еквівалентів у перекладі [210]. Безеквівалентна лексика відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, називає ті поняття та явища у сфері певної культури, які не властиві іншим. Безеквівалентна лексика наявна в кожній мові.

На граматичному рівні перекладацькі труднощі можуть бути пов'язаними з

морфологічним викривленням слів, яке виникає у зв'язку з неправильним їх вживанням. На рівні синтаксису труднощі зазвичай спричиняють нестандартна побудова речень, інверсія або еліптичні конструкції.

Зазвичай відхилення у мовленні ХП пов'язані з наявністю в індивідуальному мовленні персонажів певних особливостей, характерних або для регіону проживання, або для відповідного соціального прошарку. Особливості можуть бути колективними (соціальні або регіональні особливості мовлення) та індивідуальними (ламана мова іноземця, артикуляційні дефекти мовлення) [14, с. 250]. За умови адекватного перекладу індивідуального мовлення у читача вимальовується образ персонажа, яким його задумав автор, – читач отримує відомості про походження та освіту літературного героя, його індивідуальну картину світу та моральні цінності. Усі ці параметри потребують грамотної активізації творчого потенціалу перекладача та неабиякої майстерності. Перекладач має з'ясувати, що саме позначають вмотивовані відхилення від літературної норми у мовленні ХП і які причини призводять до таких відхилень. Тому так важливо почати процес перекладу з усвідомлення першотвору в його зв'язках з життям тієї країни і тієї епохи, які в ньому відображені. «Потрібно зрозуміти світогляд народу, перш ніж намагатись збагнути мистецтво, яке з цього світогляду випливає» [227, с. 11].

Отже, перекладачеві необхідно провести доперекладацький аналіз тексту першотвору. Потрібно також знати, яку роль відіграють ХП для розкриття інтенцій автора. Знання всього цього створює необхідне тло, на якому сприймається першотвір, а також необхідні передумови для створення рівноправного тексту у культурі-приймачі.

За свідченням досвідченого практика перекладу Т. Некряч, кожен переклад художнього тексту – герць, двобій. Але двобій не з автором, творчу індивідуальність якого ти намагаєшся донести в усій повноті до свого читача, а з текстом чужою мовою, який ти хочеш переплавити у аналогічну форму, але своєю мовою, а цей текст вперто воліє залишитись унікальним, не хоче блідих копій і безнастанно «підкидає» нові перепони там, де їх найменше очікуєш [56, с. 418].

1.2. Перекладацькі стратегії як засадничі принципи створення повноцінного художнього перекладу

Поняття перекладацької стратегії лишається предметом дискусії у науковій літературі, де можна зустріти отождоження поняття «перекладацької стратегії» з певним методом перекладу. Багато дослідників прагнули надати визначення термінам стратегія і тактика перекладу. Серед українських вчених проблемами перекладацьких стратегій і тактик займалися Т. Андрієнко [6], В. Демецька [19], Т. Некряч [158], М. Новікова [62], Л. Славова, Н. Борисенко [85] О. Чердніченко [106] та ін. Усі дослідники доходять висновку, що стратегія – усвідомлений план цілісної передачі усіх рівнів першотвору в перекладі з метою створення рівноцінного літературного тексту.

У нашому дослідженні ми використовуємо визначення *перекладацької стратегії*, надане Т. Некряч: «узгоджений план дій, прийнятий перекладачем для здійснення художнього перекладу» [158, с. 42]. Стратегія перекладу формується на основі загального підходу перекладача до виконання перекладу в умовах певної комунікативної ситуації двомовної комунікації, що визначається специфічними особливостями даної ситуації та метою перекладу [51, с. 153]. Перекладацька стратегія реалізується за допомогою перекладацьких тактик.

Перекладацька тактика – це «конкретні шляхи і прийоми реалізації перекладацької стратегії та підпорядкування її головній художній меті» [158, с. 42]. Перекладацька тактика реалізується у формі перекладацьких операцій (прийомів): використання еквіваленту, використання функціонального відповідника, використання відповідника, отриманого внаслідок трансформації, застосування словотворення, генералізація, конкретизація тощо.

Ще за часів Ф. Шляєрмахера [170] і Й.-В. Гете [137] було визначено дві історично фундаментальні для перекладознавства стратегії перекладу – одомашнення (доместикація) та очуження (форенізація). Ф. Шляєрмахер охарактеризував вибір між одомашненням і очуженням так: «Або перекладач робить все можливе, щоб дати спокій письменнику, і рухає його назустріч читача, або він робить все можливе, щоб дати спокій читачеві, і рухає його назустріч

письменника. Ці два шляхи настільки відмінні один від одного, що ставши на один з них, треба пройти його до кінця з усією можливою строгістю. Від спроби пройти обидва шляхи одразу можна очікувати лише найсумнівніший результат з ризиком втратити як письменника, так і читача» [170, с. 9]. Такі ж самі ідеї були висловлені Й.-В. Гете майже у той самий проміжок часу.

У своїй лекції «Про різні методи перекладу» [170] Ф. Шляєрмахер порівнює два перекладацькі методи (термін «стратегія перекладу» виник значно пізніше). Метод одомашнення – переклад, у якому використовується асимілятивний підхід до першотвору, при цьому незвичні для читача риси оригіналу натуралізуються, і цінності культури друготвору акцентуються. Метод очуження – переклад, в якому іноземний текст відтворюється без урахування канонів цільової мови, при цьому перекладач вдається до буквального перекладу етнокультурних особливостей оригіналу.

Якщо Ф. Шляєрмахер був прихильником методу очуження, то Й.-В. Гете схилився до стратегії одомашнення у своїх перекладах [187]. Ф. Шляєрмахер [170] стверджував, що одомашнення сприяє зменшенню етноцентричності оригіналу на користь цінностей цільової культури і найкращий переклад – це відносно дослівний переклад, який точніше відповідає оригіналу. Й.-В. Гете, в свою чергу, вважав, що саме одомашнення та натуралізація іншомовних слів або створення нових для точного відтворення оригіналу може збагатити цільову мову [137, с. 235–239].

До трактовки Й.-В. Гете тяжіє сучасний американський перекладознавець Л. Венуті [185], який стверджує, що одомашнення є найприйнятнішою стратегією, натомість очуження кидає виклик як мові, так і культурі перекладу.

Побутовали і думки стосовно неможливості створити ідеальний переклад. На переконання В. Гумбольдта [184] неможливо досягнути повної еквівалентності між двома текстами, написаними різними мовами, тому що кожна мова формує концепти по-різному. Серед різних методів перекладу В. Гумбольдт надавав перевагу очуженню, розглядаючи його як оптимальний шлях досягнення перекладацької рівноваги, що ґрунтується на принципі простої вірності.

Питання класифікації перекладацьких стратегій було комплексно розглянуто перекладознавцями С. Баснет та А. Лефевром. Вони виділяють три перекладацькі стратегії: буквальний переклад, одомашнення та очуження [114, с. 2]. Досягнення комунікативної мети у перекладі, на думку цих вчених, можливе за допомогою «маніпулювання» та адаптації оригінального тексту до цільової ідеології та культури – тобто за допомогою одомашнення. У рамках цієї стратегії перекладач враховує не тільки свої власні естетичні та ідеологічні переконання, а й погляди та закони домінуючого літературного напрямку цільової культури [114, с. 79–80]. А. Статівка, аналізуючи праці С. Баснет, доходить висновку, що одомашнення – це спосіб репрезентації чужого і незрозумілого тексту зрозумілими термінами культури-приймача. Стратегія одомашнення є синонімом «приглаженого» перекладу» [89, с. 68]. Стратегія очуження, на думку А. Лефевра [149], зберігає особливості оригінального твору, а вибір між стратегіями залежить від трьох ідеологічних факторів: перекладача, влади і читача.

С. Баснет та А. Лефевром відомі запровадженням терміну «культурний поворот у перекладознавстві» [150], який надав нові перспективи перекладу. Читацьке сприйняття твору і якість перекладу стають пріоритетними акцентами для перекладача. Художній переклад стає «міжкультурним діалогом» [174, с. 423], саме діалог культур створює умови для паритетного зближення суб'єктів культурного процесу, коли вони «вслуховуються» один до одного, «сприяють» один одному в освоєнні культурних шедеврів [54, с. 6]. Л. Славова стверджує, що під час перекладу здійснюється протиставлення культур та пошук засобів, які дозволяють зберегти ідеї вихідного тексту та відтворити їх у такій формі, що є прийнятною для реципієнтів цільової культури. Таке протиставлення культур базується на тезі, відповідно до якої, кожна мова і кожна культура є комбінацією універсального та унікального. Універсальний компонент є спільним для всіх існуючих культур і слугує основою успішної міжкультурної комунікації, в той час, як унікальний компонент забезпечує розмаїття культур [85, с. 61].

Відомий український перекладознавець О. Чередниченко також підкреслює

наявність двох тенденцій перекладу в українському перекладознавстві ХХ століття – очуження та одомашнення. Представників очуження (М. Зерова, М. Рильського, Г. Кочура) вирізняють стриманість, строгий академізм у виборі виражальних засобів, які, на їхню думку, не повинні дисонувати зі стилістикою першотвору. Прихильники другої тенденції, серед них М. Лукаш і А. Перепадя, обстоюють право на свободу вибору перекладацьких відповідників, використання глибинних шарів народної мови. Звідси більша розкутість в інтерпретації оригіналу, подекуди вільне поводження з його стилістичною формою, цікаві, але часом невиправдані новації [106, с. 152].

Отже, серед українських перекладачів до свідомих/принципових прихильників стратегії очуження належали М. Зеров, Г. Кочур, М. Рильський та інші представники неокласиків. Сучасні практики перекладу також розділяють думку про доцільність застосування стратегії очуження у перекладі. На думку Т. Некряч, очуження сприяє ознайомленню читача з іншою культурою, і відтак, у зв'язку з сучасними засадами мультикультуралізму в перекладі, має посісти переважну позицію серед перекладацького вибору. Очуження розширює ерудицію потенційного читача і допомагає йому оцінити і зрозуміти життєво важливі етноспецифічні риси чужої історії і чужої культури, чужий спосіб життя, звичаї, традиції, психологію [158, с. 43]. До того ж, на думку А. Якимчук, саме переклад-очуження крім розвитку мови і культури, дає можливість зберегти культурну спадщину окремих країн та протистояти культурній глобалізації [111, с. 8–9].

М. Стріха зазначає, що прихильниками стратегії одомашнення в їхній практиці художнього перекладу були такі непересічні постаті, як М. Лукаш, І. Костецькій. Вони використовували у своїх перекладах українську «книжкову» мову доби бароко та прагнули реконструювати українську мову після низки апокаліптичних катастроф української історії [90, с. 271]. Метою такого застосування одомашнення була модернізація української мови, введення нового слововживання, використання вишуканого лексичного потенціалу мови, що сприяло піднесенню національної свідомості громадян в процесі націєтворення [там само].

Дещо інші думки щодо класифікації перекладацьких стратегій висловлюють Т. Андрієнко і В. Демецька. Т. Андрієнко виділяє глобальні та локальні стратегії перекладу. [5, с. 4]. Дослідниця стверджує, що коли в тексті наявна національно-культурна специфіка, перекладач може вдаватися до стратегій *відсторонення, одомашнення або універсалізації*. У разі наявності у тексті часової дистанції (архаїзмів або історизмів) перекладач може обирати між стратегіями *модернізації і архаїзації* [5, с. 79]. І. Ребрій, також, пропонує розділити перекладацькі стратегії на глобальні (що стосуються досліджуваного об'єкта в цілому), та локальні (що скеровані на окремі компоненти в межах досліджуваного об'єкта) [75, с. 9]. В. Демецька також підкреслює взаємозв'язок національно-культурної специфіки у тексті із вибором стратегії перекладу і пропонує терміни *адаптивна* та *репродуктивна* стратегії перекладу. На її думку, адаптивні стратегії перекладу спрямовані на переважне використання мовних і культурних моделей реципієнта і виразну прагматичну орієнтацію текстів перекладу на свою (іншомовну й іншокультурну) аудиторію [19, с. 11]. Репродуктивні стратегії знаходяться в опозиції до адаптивних. Термін «репродуктивний переклад» введено М. Новіковою на позначення типу перекладу, зорієнтованого на відтворення лінгвокультурного коду аудиторії відправника [19, с. 38].

Не обійшов питання стратегії перекладу і У. Еко. Він, не без іронії, згадує різні теоретичні терміни: одомашнення vs очуження, модернізація vs архаїзація, ксенорілізація vs локалізація [133, с. 205]. Попри всі ці протиставлення У. Еко вважає, що надто суворий критерій «розведення» цих протилежних підходів придатний тільки для текстів, віддалених від нас з огляду на свою давність або на цілковиту культурну неохопність. Розглядаючи реальні застосування стратегій у прагненні створити повноцінний переклад, У. Еко допускає і навіть вважає неминучим поєднання різних магістральних шляхів. Ці ідеї розділяють прихильники стратегії так званої «золотої середини» (О. Ребрій [76], Т. Некряч [55], Н. Резнікова [82], Н. Любчик [152] та ін.). Поєднання стратегій очуження і одомашнення може бути найпродуктивнішим, в той час як ці стратегії можуть бути однаково низькопродуктивні, якщо їх використовувати окремо [119, с. 12–13].

О. Ребрій зауважує, що «професійний перекладач має використовувати сукупність стратегій, здатних забезпечити оптимальний варіант вирішення складних перекладацьких завдань та нівелювати можливий негативний вплив суб'єктивних чинників» [78, с. 221]. Творча природа стратегічного перекладацького пошуку проявляється в умінні знайти ту «золоту середину» художнього перекладу, в якій ідеально суміщаються прагнення перекладача відкрити читачеві «чудовий новий світ», не поставивши при цьому під загрозу ані його літературний смак, ані можливість вилучення інформації першоджерела [78 с. 87].

Т. Некряч переконана, що перекладач повинен прагнути знайти «золоту середину» між перекладацькими стратегіями очуження й одомашнення, спираючись на те, що у практиці перекладу неможливо керуватися ані стратегією одомашнення, ані стратегією очуження у чистому вигляді. «Найкращих результатів зазвичай досягають тактовна та добре збалансована комбінація двох стратегій, здатність перекладача маневрувати між одомашненням та очуженням, уникаючи небезпеки будь-якої крайності» [158, с. 43]. Такій виваженій комбінації двох стратегій у нашій дисертації надається визначення «гармонізація стратегій», запропоноване Т. Некряч [59].

Отже, кожна перекладацька стратегія має свої переваги і свої недоліки, вона може бути обрана оптимальною у залежності від мети перекладу та цільової аудиторії. «Перекладач має прагнути відтворити оригінал так, щоб він, з одного боку, «не втратив обличчя» та зберіг слід культурної специфіки, а з іншого, став достатньо близьким для цільового читача та не містив елементів, які заважали б його сприйняттю в культурі перекладу» [91, с. 94].

1.3. Поняття перекладацької тактики як складової перекладацької стратегії

Перекладацька стратегія реалізується за допомогою перекладацьких тактик, тобто покрокового, конкретного вирішення конкретної творчої задачі. В останні роки термін «тактика» в пандан до стратегії активно витісняє такі розпливчасті поняття, як «спосіб», «техніка», «засіб», «прийом», «метод» (що вже зовсім

невірно у застосуванні до вирішення одиничної перекладацької задачі) чи «шлях». Це надає більшої структурної стрункості теоретико-методологічним розвідкам.

Перекладацькі тактики, в свою чергу, реалізується у перекладацьких трансформаціях. Ю. Попович дає наступне визначення перекладацькій трансформації – конкретний спосіб, шлях або прийом перекладу, який може вважатись синонімічним до поняття «перекладацька тактика» [66, с. 62]. Дослідниця чітко систематизувала перекладацькі трансформації, які були класифіковані різними перекладацькими школами: дослівний переклад (пошук словникового відповідника); членування речення; заміна (лексична або граматична); додавання і вилучення слів; пряме запозичення; транскрипція і транслітерація; калькування; транспозиція; диференціація; конкретизація; узагальнення; смисловий розвиток; цілісне перетворення; еквівалентна заміна; антонімічний та синонімічний переклад; компенсація; описовий переклад; логізація; модуляція; зміцнення акценту; еквіваленція [66, с. 62–63].

У нашому дослідженні пропонується використовувати поняття *тактика* як свідомий спосіб добору перекладацьких трансформації, як от: тактика підбору еквівалентів, тактика підбору функціональних відповідників, тактика словотворення, тактика підбору фонетичної відповідності тощо.

Предметом нашої уваги стає порівняльний аналіз різноманітних тактик, застосованих в тексті перекладу, в їхньому співвіднесенні з оригінальним текстом. Це допомагає визначити рівень адекватності перекладу та наявність/відсутність семантичних і стилістичних втрат. Для поглибленого розуміння перекладацьких рішень принципово важливо визначити домінуючу перекладацьку стратегію, в межах якої ці тактики застосовуються, оскільки одна й та сама трансформація може виконувати різні функції залежно від стратегічного напрямку перекладача. Таким чином, осмислення понять перекладацька стратегія, перекладацька тактика стає ключовим для нашого дослідження.

1.4. Типологічні варіації ідіолекту

Зв'язок поняття «ідіолект» з такими поняттями як «діалект» або «соціолект» і

досі залишається предметом наукової дискусії в лінгвістиці. Існує думка, висловлена Б. Блохом [117], про те, що сукупність ідіолектів, які мають спільну фонологічну систему, створюють діалект. У зарубіжній лінгвістиці частіше можна зустріти таке визначення: ідіолект – максимально конкретизована базова одиниця у триєдності «загальна система мови – мова конкретної групи – мова конкретного індивіду» [198, с. 337]. Такий підхід дозволяє розглядати ідіолект як форму реалізації мовної системи, що може функціонувати як у межах літературної норми, так і у вигляді діалекту або соціолекту. Тобто діалекти і соціолекти можуть розглядатись як типологічні варіації ідіолекту.

Варіативність мови – одна із загальних характерних рис усіх національних мов. Проблема соціальної індикації мови ґрунтовно розроблена в соціолінгвістиці: соціальна стратифікація та регіональний розподіл суспільства відповідають вертикальній та горизонтальній диференціації мови. Вертикальна диференціація підкреслює належність мовців до певної соціальної чи професійної групи, натомість горизонтальна диференціація передбачає поділ на територіальні діалекти, напівдіалекти, варіанти, а також окреслює місце походження або місце проживання мовців.

Проблемі горизонтальної стратифікації англійської мови присвячено наукові праці Г. Брука [120], Ч. Барбера [112], С. Боланда [118], Ф. Кассіді [123] П. Традгілла [181], У. Крейгі [128] та ін. Вертикальна (соціальна) стратифікація англійської мови стає об'єктом вивчення таких науковців, як Т. Івушкіна [143], Дж. Гані [141], які зробили значний внесок у висвітлення цієї проблеми. Усі вони підкреслюють приналежність соціолектів і діалектів до колективних відхилень мовлення.

У нашому дослідженні, поруч із соціолектами та діалектами як типологічними варіаціями ідіолекту, розглядається і контаміноване мовлення іноземців як ще один різновид ідіолекту, який належить до індивідуальних відхилень мовлення. Проблематика контамінованого мовлення у перекладознавстві висвітлюється у працях В. Карабана [33], О. Швейцера [173], П. Традгілла [180], Дж. Веллса [192] та ін.

Соціолекти, діалекти та мовлення іноземця широко представлені в художній літературі і можуть створюватися за допомогою «відхилення від літературної норми» або «нестандартної мови» [14, с. 250]. Нестандартна мова представлена у вигляді територіальних, соціальних та контамінованих відхилень від літературної норми. Письменники вдаються до відхилень від літературної норми для того, щоб відтворити лексичні, фонетичні та граматичні особливості повсякденного мовлення якомога ближче до природного мовлення персонажів, створюючи водночас важливий художній вимір літературного образу. Болгарські перекладознавці С. Влахов і С. Флорін запропонували поділити відхилення від літературної норми на колективні (просторіччя, діалекти, жаргон, аргі, сленг, професійну мову) та індивідуальні (вільність усного мовлення, дитяча мова, ламана мова, дефекти мовлення, як-от косноязыкість, шепелявість, сюсюкання, гугнявість, гаркавість, затинання тощо) [14, с. 251].

Відхилення від літературної норми на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях практично завжди становлять виклики для перекладачів художньої літератури. Перекладачі мають усвідомлювати, що ці відхилення є компонентами ідіолекту персонажа, які потребують ретельного відтворення у перекладі.

1.4.1. Соціолект як проблема перекладу

В соціолінгвістиці МО розглядається як носій мовних особливостей (фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних), які вказують на її соціальні характеристики, приналежність до певного мовного колективу, соціальний статус, роль в ситуації спілкування. Відтак ідіолект ХП завжди відбиває соціальний зміст, закладений у мовленні і не може бути адекватно відтворений у перекладі без його врахування.

Будь-яка мова – соціальна за своєю природою і у всіх своїх проявах не може ні функціонувати, ні розвиватися поза зв'язком з життям людини і суспільства в цілому. Саме людина чинить активний вплив на формування мови, її лексики, бо мова є, перш за все, засобом спілкування між людьми. Але, попри це, мова являє

собою знакову систему зі своїми внутрішніми законами функціонування [15, с. 11].

Предметом дослідження сучасної соціолінгвістики постають різні види соціолектів (афроамериканський варіант англійської мови, мова низьких прошарків суспільства, мова випускників престижних коледжів тощо) [12; 182]. Отже соціальний статус мовця та його маркери постають одним з пріоритетних предметів дослідження вчених. В. Зірка і Н. Зінукова [28] досліджують функції соціолекту у сучасному дискурсі. У. Потятиник [69] досліджує характеристики сленгу, як індикатора соціального статусу мовця. У праці В. Штайніга виокремлюються різні маркери соціального статусу людини в спілкуванні: багатство вокабуляру, використання жаргону, вміння побудувати граматично правильне речення, точність позначення, швидкість мовлення, паузація, виразність інтонації, вміння підтримувати і регулювати дистанцію у спілкуванні тощо [175, с. 88–89].

Т. Івушкіна [143] розглядає проблеми соціальної стратифікації англійської мови. На її думку, у Великій Британії спостерігаються чітко виражені класові відмінності, проте межі поміж ними дуже розпливчасті, що викликає особливу складність у розмежуванні соціальних діалектів. Соціальна стратифікація мови проявляється у вимові, лексиці та синтаксисі. Що вище соціальний статус мовця, то правильніше та нейтральніше буде його мовлення. Грубішим і менш грамотним здаватиметься аристократу мовлення людей, нижчих від нього за соціальним статусом. Т. Івушкіна розглядає особливості літературної англійської мови (Received Standard (RS)), та простежує особливості відхилення «вгору» та «вниз» відносно цього стандарту. На її думку, англійська аристократична мова рясніє використанням книжкової і абстрактної лексики, старих і архаїчних слів, включенням іншомовних слів, сленгізмів, евфемізмів, біблійних, історичних, літературних та міфологічних алюзій [143, с. 138].

Важливий компонент літературної англійської мови, або загальноприйнятого стандарту RS становить Received Pronunciation (RP) – прийнята у вищому суспільстві вимова. Т. Івушкіна підкреслює наявність маркованої та немаркованої

форми RP [143]. RP та його різновиди стають предметом дослідження Дж. Уеллза [192], Дж. Гані [139], Ю. Попович [66].

Ю. Попович підкреслює, що мова аристократів XIX століття характеризується чіткою артикуляцією і правильністю вимови [66, с. 93]. Навчитися RP можливо тільки в закритих приватних школах – в Регбі, Вінчестері та Ітоні. RP-вимова з'явилася в другій половині XIX століття, коли заможні англійці з престижною освітою прагнули відрізнятись від простих людей. Вони вирішили позбутися будь-якого акценту, так і з'явився RP. Факти говорять про те, що в реальному житті «стандартна вимова» властива невеликому відсотку населення Великобританії – всього 2% [70, с. 1].

Соціолінгвіст Дж. Гані [141] виділяє п'ять форм вимови в британському варіанті англійській мові: гіперлект (найпрестижніша, але консервативна вимова представників вищих соціальних прошарків), акролект (поширена, стандартна, найбільш “унормована” вимова), базілект (типова вимова не дуже освічених людей похилого віку), мізолект (вимова, яка посідає проміжне положення між базілектом та гіперлектом), паралект (вимова, яка має найбільший ступень наближення до акролекту) [141, с. 96]. Важливо зазначити, що Дж. Гані акцентує увагу на двох основних формах RP: *маркованій* та *немаркованій*, яким відповідають гіперлект і акролект. Саме маркована форма RP тобто гіперлект викликає, на його думку, зневагу в британському суспільстві, тому що люди вживають цю вимову для свідомого підкреслення свого високого становища та кастової різниці – іншими словами, це снобізм. Гіперлекту притаманна манірність, неприродність, пихатість і перебільшеність. Цю марковану форму RP використовують люди із загостреним почуттям класової свідомості.

Дж. Гані стверджує, що термін *гіперлект* охоплює не тільки вимову, а також граматику, лексику та ідіоми, які становлять соціолект. «Для гіперлекту характерне щедре вживання вишуканих форм граматики, лексики, ідіом та вимови» [140, с. 236].

Оксфордський словник англійської граматики дає таке визначення гіперлекту: «різновид мови, пов'язаний з вищими верствами суспільства. Термін має на меті

охопити аристократично марковану граматику і марковану вимову» [199, с. 190].

Оцінюючи і порівнюючи наявні визначення гіперлекту, можемо констатувати, що гіперлект інтерпретується як найпрестижніший маркований соціальний різновид мови, який включає в себе вимову, граматику, словниковий запас, ідіоми та використовується вищими верствами суспільства та закритими мовними спільнотами. Гіперлекту притаманна манірність, штучність і надлишковість, які потребують пошуку відповідних засобів їх передачі у перекладі.

Зважаючи на різноманітність соціолектів, які у нашій розвідці представлені як гіперлект, позалітературне мовлення (просторіччя), кокні, правильна передача їх у перекладі становить труднощі для перекладачів. Враховуючи той факт, що у художній літературі письменники нерідко створюють ідіолекти своїх персонажів у дихотомії «соціолект :: літературна норма», наприклад «гіперлект :: кокні», перекладачам доводиться застосовувати специфічні тактики їх відтворення.

Для створення достовірного художнього образу носія соціолекту письменники вдаються до відхилень від літературної мови на всіх рівнях, зокрема у створенні образу носія гіперлекту автори приділяють найбільшу увагу вибору «нестандартних» лексичних та лексико-фразеологічних одиниць. Для створення образу носія низького соціального статусу письменники нерідко використовують відхилення від літературної норми на фонетичному рівні.

На нашу думку, відхилення на всіх, без винятку, рівнях потребують уваги і мають бути відтворені, або марковані у перекладі. Відтворення саме фонетичних особливостей соціолекту завжди залишається складним завданням для перекладача. Найпоширенішою перекладацькою стратегією відтворення соціолектів у перекладі, за українською традицією, залишається одомашнення. Але аналіз новітніх перекладів художніх творів свідчить про можливість застосування як одомашнення, так і очуження, а також їхньої комбінації для досягнення прагматичної мети.

1.4.2. Діалект як проблема перекладу

Діалектологія сучасності має, як антропоцентричну (вивчення МО носія

діалекту) так і текстоцентричну спрямованість (вивчення фонетичних, морфологічних і лексичних особливостей діалектів). Територіальне варіювання мовлення пов'язане з горизонтальною стратифікацією мови та з регіональним розподілом суспільства. Діалект – різновид мови, що застосовується у спілкуванні мешканців певної території, та характеризується відносною єдністю мовної системи [152, с. 79].

У британському варіанті англійської мови прикладами територіального діалекту виступають шотландський, ірландський та валійський варіанти англійської мови. Детальну класифікацію діалектів Великої Британії надає Г. Брук [120]. У Великій Британії існують чітко виражені територіальні діалекти та територіальні особливості мовлення мешканців не тільки різних графств і регіонів, а й кожного конкретного місця, аж до вулиці [120, с. 16], що активно експлуатується у творах британської художньої літератури. Йоркширський діалект належить до найвиразніше окреслених, а тому нерідко вживається в художніх творах як провідна характеротвірна риса персонажа.

В американському варіанті англійської мови традиційно виокремлюють низку регіональних різновидів, серед яких афроамериканський (негритянський), австралійський, канадський та карибський діалекти англійської мови. Проте в художній літературі найповніше представлений саме афроамериканський діалект *Black English* [130].

Деякі соціолінгвісти і перекладознавці (О. Ребрія [77], О. Швейцер [172]) стверджують, що регіональні діалекти також є індикаторами соціального статусу, і відносять їх до мовлення низьких верств суспільства. Лондонське просторіччя кокні є прикладом не тільки мовлення певної місцевості, а й маркером соціального статусу неосвічених людей. Той самий статус має афроамериканський діалект англійської мови. В результаті міграції афроамериканського населення всією територією США афроамериканський варіант англійської мови втратив локальне маркування – і його можна віднести до етносоціального діалекту [171; 77]. Варто зазначити, що не існує чіткого розмежування між поняттями діалект і соціолект. Власне, діалект і соціолект знаходяться у відношенні перетинання. У нашому

дослідженні лондонське просторіччя кокні та афроамериканський варіант англійської мови розглядаються як різновиди соціолекту, а саме як етносоціолект, що узгоджується з позиціями Т. Некряч [59], О. Ребрія [80], О. Швейцера [171].

За традицією, для створення художніх образів носіїв діалектів англослов'янські письменники приділяють велику увагу фонетичній стилізації [88, с. 53]. А. Статівка [89] стверджує, що фонетичний образ носія діалекту зазвичай відомий широкому колу людей, які можуть безпомилково впізнати країну походження носія діалекту. Отже, у перекладі художньої літератури дуже важливо сформулювати і передати фонетичний образ носія діалекту, не викривляючи його етнокультурної сутності.

В англослов'янській літературі склалася багата традиція презентації діалектного мовлення за допомогою засобів «нестандартної орфографії» (фонографічних засобів в нашому розумінні). Фонографічні засоби становлять суттєвий компонент мовної характеристики персонажа, що використовується упродовж усього твору і вказує на походження чи соціальну приналежність персонажа або виступає одним з маркерів позалітературного мовлення.

На сьогодні не склалося уніфікованого погляду на оптимальність застосування перекладацьких стратегій відтворення діалектів. Прямих відповідників діалектизми в жодній мові не мають. Думки з приводу способу перекладу діалектів наразі різняться. Деякі дослідники, зокрема Л. Венуті [186], вважають, що у перекладі діалектного мовлення необхідно використовувати діалекти культури-приймача. Низка перекладачів і перекладознавців (серед них С. Влахов і С. Флорін [14], В. Карабан [33]) вважають неправомірним використання діалектів цільової мови в перекладі, оскільки це призводить до викривлення етнокультурного виміру твору та «локаційного зсуву» (термін запропонований Т. Некряч). Локаційний зсув – елемент стратегії одомашнення, який полягає у відтворенні певних мовних форм культури-приймача, зокрема, місцевих діалектів, і здатен викликати у читача хибні асоціації стосовно місця дії (локації). Персонаж, який в перекладеному творі вживає галицьку говірку скоріш за все асоціюватиметься не з Йоркширом, Дербіширом чи південним Міссісіпі, а

саме з Галичиною. Тому таке надмірне одомашнення слід використовувати тактовно і виважено.

В. Карабан висловлює думку про те, що «зазвичай, вважається неприпустимим відтворення діалекту мови оригіналу діалектом ПМ: діалектна лексика перекладається нейтральною літературною лексикою, оскільки у випадку перекладу її певним діалектом чи соціолектом ПМ відбувається, як правило, надмірна неприпустима локалізація оригіналу» [33, с. 332]. Ця думка є, загалом, слушною – за винятком твердження про відтворення діалектів «нейтральною літературною лексикою»: такий підхід призводить до нівелювання важливої характеристики ХП, тут значно доречніше використання просторіччя. Наддіалектне просторіччя широко використовується у практиці художнього перекладу, про що свідчать дослідження Т. Некряч [59], А. Статівки [89], Д. Набокової [157].

На думку К. Мегели, вживання південно-західної говірки є цілком звичайним та доречним в оригінальній українській літературі. Але у перекладених творах таке надмірне одомашнення знижує якість перекладу та негативно позначається на внормованості літературної мови [51, с. 149]. Подібна невдала спроба «одомашнити» текст оригіналу та адаптувати стиль автора до західно-української культури, на нашу думку, простежується у перекладах романів з циклу «Гаррі Поттер» Дж. Роллінг, здійснених В. Морозовим. В оригіналі роману персонажі Мелфой і Гегрід говорять на соціолектах, які маркують високий і низький соціальний стан відповідно, натомість у перекладі ці персонажі говорять на суржику і гуцульському діалекті. У перекладі п'єси Т. Вільямса «Трамвай Жадання», здійсненого Б. Бойчуком також простежуємо хибну спробу одомашнення тексту перекладу. В оригіналі п'єси персонажі говорять на стандартній мові (з одиничними натяками на низький освітній рівень деяких з них), натомість у перекладі всі, без винятку, дійові особи драми говорять закарпатським діалектом. «У даних випадках маємо яскравий приклад прояву індивідуальності перекладача у художньому перекладі та невиправданого викривлення задуму автора» [51, с. 149].

На нашу думку, застосовувати діалект у перекладі правомірно лише тоді, коли мова оригіналу і мова друготвору є спорідненими, наприклад українська і польська мови. Тоді у перекладі досягається бажаний ефект збереження місцевого колориту і задуму автора. Яскравим прикладом є новітній переклад О. Українця етнографічного нарису «Покуття. Казки і небилиці» з польської мови на українську. Переклад створений на покутському діалекті української мови, текст звучить природно і зрозуміло для українського читача: *«Буў один король, шо май лиш одного сина, а тот син буй ще дуже молодий – може маў дес так сімнаціт або вісімнаціт рік; але він ходиў все з своїм татом на пуьовані»* [227, с. 140–141]. У цьому випадку діалект не викликає хибних асоціацій, а вдало використовується для підкреслення місцевого колориту західної України, збереження задуму автора і досягнення максимальної естетики перекладного твору.

У перекладі англomовної літератури на українську мову, на сучасному етапі, спостерігається тяжіння до використання наддіалектного просторіччя для відтворення діалекту у перекладі. Про слушність такого підходу писали ще С. Влахов та С. Флорін: «єдиною можливістю нюансувати текст перекладу в подібних випадках можна, знову-таки, за рахунок наддіалектного просторіччя» [14, с. 324]. Перекладацька тактика компенсації за допомогою просторіччя дозволяє зберегти колорит чужої для реципієнта культури, уникаючи при цьому небезпеки «локаційного зсуву» й надмірного одомашнення тексту.

1.4.3. Контаміноване мовлення іноземця у перекладі

Контаміноване мовлення іноземця (ламана мова) належить до індивідуальних відхилень від літературної норми і відрізняється від територіальних діалектів і соціолектів, якими користуються носії мови. На відміну від системних різновидів мовлення, ламана мова є результатом мовного контакту і зумовлене впливом рідної мови мовця на систему іншої мови, яку він використовує як нерідну.

Це явище традиційно перебуває у полі зору лінгводидактики, оскільки під час вивчення іноземної мови у мовленні учнів виникають помилки, пов'язані з впливом рідної мови. Це явище називається інтерференцією. У. Вайнрайх [188]

пропонує таке визначення інтерференції: випадки відхилення від норм двох мов, які спостерігаються в мовленні білінгвів як результат мовного контакту. Водночас у художніх творах інтерференція перестає бути випадковою помилкою і перетворюється на свідомий стилістичний прийом, що відображає взаємодію мовної системи з когнітивними параметрами ХП-іноземця.

Контаміноване мовлення є поширеним об'єктом зображення в художній літературі та вивчається в перекладацьких студіях. Створюючи колоритні образи іноземців, письменники вдаються до системних відхилень від літературної норми на всіх мовних рівнях, що підкреслює природу інтерференції як багаторівневого явища.

На сьогодні поняття іноземного акценту залишається предметом дискусії. Більшість дослідників вважають акцент суто фонетичним явищем. Наприклад, О. Валігура, Ю. Бабчук, П. Барбарич тлумачать іншомовний акцент як своєрідне динамічне мовленнєве явище, що характеризується сукупністю типових відхилень від нормативної вимови, притаманних іншомовному мовленню більшості мовців [183, с. 32]. У межах нашого дослідження така позиція видається звуженою. Ми не розділяємо думки про суто фонетичну природу акценту, а розглядаємо це явище, як сукупність відхилень у мовленні на усіх рівнях функціонування мови.

На фонетичному рівні акцент репрезентується у вигляді фонетичних помилок, як от спотворення фонетичного малюнку слова та видів інтонаційних конструкцій. На лексичному і морфологічному рівнях контаміноване мовлення реалізується у лексичних (неправильний добір слів) та морфологічних (викривлення морфологічної структури слова) помилках. На синтаксичному рівні відбувається калькування синтаксичних структур, притаманних рідній мові іноземця, що посилює враження «неправильності» його мовлення – яскравим прикладом тут може слугувати мовлення відомого персонажа творів Агати Крісті детектива-бельгійця Еркюля Пуаро.

Для перекладачів художніх творів усвідомлення специфіки іноземного акценту є важливим аспектом для максимально точного відтворення цього явища у культурі-приймачі. Стратегії і тактики відтворення акценту повинні відрізнитися

від стратегій і тактик відтворення мовленнєвих відхилень носія мови – діалекту або соціолекту. Орієнтиром для перекладача має постати природність і достовірність образ іноземця [88, с. 55]. або традиційне уявлення про його мовлення у культурі-приймачі.

Проблемам перекладу контамінованого мовлення іноземця присвячені дослідження Т. Некряч і О. Копильної [58], А. Статівки [88], А. Щербак [110] та ін. Дослідниці доходять висновку що акцент не тільки вказує на національну приналежність мовця, він має низку інших функцій: індивідуалізуючу, характеризувальну, функцію створення стилістичного ефекту (комічного, іронічного, сатиричного), а також місцевого колориту.

Перед перекладачем постає задача переконливо відтворити образ іноземця, фонетичні, морфологічні, синтаксичні й лексичні особливості його мовлення. В українській перекладацькій практиці радянського періоду склалася традиція ігнорування фонетичної відхилень в ідіолектах ХП. Перекладачі часто усували фонетичні відхилення і зазвичай відтворювали їх шляхом використання компенсації за допомогою лексичних засобів. Цей підхід було запропоновано С. Влаховим та С. Флорінім [14, с. 323] так само, як і використання у перекладі функціональних аналогів: «коли у передачі контамінованого мовлення неможливо повністю відтворити помилки на всіх мовних рівнях, завданням перекладача стає пошук функціональних аналогів для відтворення помилок у мовленні іноземця та використання компенсаційних прийомів» [там само]. Перекладачеві слід розуміти, що образ іноземця в художньому тексті є результатом свідомого авторського моделювання та реалізується через систему мовностилістичних засобів. У процесі перекладу це зумовлює необхідність комплексного відтворення МО іноземця, що забезпечує формування достовірного та комунікативно вірогідного образу в цільовій культурі.

Сучасна плеяда українських практиків та методологів художнього перекладу (О. Ребрій, Т. Некряч, О. Копильна, А. Статівка, Н. Тисовська, Н. Ференс та ін.) доводять можливість використання фонетичного інструментарію української мови для відтворення іноземного акценту. Практики перекладу все частіше

використовують тактику «паралельного перекладу» [81, с. 198], який передбачає відтворення мовленнєвих відхилень у ВМ аналогічними засобами ПМ – не порушуючи при цьому природності й вірогідності такого мовлення.

Зважаючи на те, що акцент охоплює всі рівні функціонування мови, доцільно використовувати одиниці всіх рівнів мови для максимально точного відтворення його у перекладі. Т. Некряч та О. Копильна вважають, що для відтворення іноземного акценту можуть бути використані: 1) фонетичні засоби: заміна дзвінкх приголосних глухими, заміна твердих приголосних м'якими – і навпаки, заміна голосних, пом'якшення звуку [л]; 2) порушення морфологічної та синтаксичної норми: неправильне вживання форм роду, числа, особи, відмінка іменників і прикметників, особливих форм дієслова, тощо; 3) неправильне вживання слів, іноземні вкраплення; 4) компенсація, якщо переклад звучить природно та правдоподібно [58, с. 159]. До цих тактичних підходів треба додати і калькування синтаксичних моделей, властивих рідній мові іноземця і чужих для мови, якою він користується.

Поняття природності звучання передбачає використання таких засобів і структур ПМ, які сприймаються носіями цієї мови як звичайні в даному мовному контексті. Оскільки кожна мова має власні преференції в плані стилю та манери висловлювання, природність звучання безпосередньо пов'язана з культурологічними та когнітивними відмінностями між мовами [52, с. 282].

Дослідниця способів відтворення фонетичної стилізації в українських перекладах А. Статівка висловлює думку про те, що для відтворення фонетичної стилізації на позначення іншомовного акценту «перекладач у переважній більшості випадків може створити цілком адекватний оказіональний аналог, виходячи з тих стереотипів, які існують в кожній приймаючій лінгвокультурі про іншу мову [88, с. 54].

Підсумовуючи викладений вище теоретичний матеріал, вважаємо, що відтворення контамінованого мовлення становить специфічні труднощі для перекладачів, пов'язані з інтерференцією. У пошуку оптимальних стратегій і тактик відтворення цього явища перекладачі мають активізувати весь мовний

потенціал української літературної і народної мови, а також власні творчі можливості, не забуваючи, що тактики відтворення контамінованого мовлення принципово відрізняються від тактик відтворення відхилень мовлення носіїв мови.

1.5. Поняття адекватності та еквівалентності перекладу у відтворенні ідіолектів

При розгляді способів відтворення індивідуального мовлення ми неодноразово оперуватимемо поняттями еквівалент, відповідник, перекладацька трансформація, адекватність і еквівалентність перекладу. Тому видається доцільним стисло розглянути визначення цих понять, надані відомими теоретиками перекладу, і проаналізувати найвідоміші комплексні моделі перекладу, релевантні для аналізу ідіолектів.

Завданням теорії перекладу, як відомо, є визначення адекватності перекладу та виявлення способів її досягнення у перекладі, тобто способів віднайдення перекладацьких еквівалентів. Поняття адекватності та поняття еквівалентності широко використовуються у теорії перекладу, але вони далеко нетотожні. Адекватність перекладу передбачає вичерпну передачу смислу оригіналу і повноцінну функціонально-стилістичну відповідність йому. Еквівалентність стосується формально-змістової співвідносності одиниць ВМ та ПМ. Адекватність – це оцінна категорія на відміну від еквівалентності, завдяки цій категорії можна визначити, чи є переклад «достатнім» з погляду передачі авторських інтенцій. Про адекватність перекладу можна судити за цілісністю вихідного тексту та його відповідністю художній меті першотвору, а про еквівалентність – за формально-змістовною відповідністю як цілого тексту перекладу, так і окремих його частин [66, с. 58]. Не завжди еквівалентний переклад є адекватним – і навпаки. Отже, надзавданням перекладача є перш за все досягнення адекватності перекладу, його функціональної тотожності з першотвором.

На сучасному етапі розвитку перекладознавства існують чимало моделей

перекладу, як от динамічна, ситуативна, комунікативна, які також спираються на принцип функціональної тотожності текстів ВМ та ПМ, але принципи досягнення цієї тотожності різняться у цих теоріях.

Особливої ваги для дослідження відтворення ідіолектів у перекладі набуває теорія динамічної еквівалентності Ю. Найди [164]. Згідно з цією теорією, тотожність першотвору та тексту перекладу досягається завдяки тотожності реакції читача оригіналу та перекладу. Тобто, якщо у читача друготвору виникає така сама реакція, що і в читача першотвору, динамічну еквівалентність перекладу досягнуто повною мірою. Таким чином, за теорією Ю. Найди, акцент з вихідного тексту зміщується на цільову аудиторію, що пояснює, в свою чергу, наявність багатьох перекладів одного і того самого твору. Ю. Найда пропонує розрізняти динамічну та формальну еквівалентність перекладу. «Формальна еквівалентність передбачає відтворення тексту якомога ближче до форми і змісту оригіналу та максимально точну передачу його загальної структури й окремих її складників» [163, с. 16]. У контексті відтворення ідіолектів формальна еквівалентність часто виявляється недостатньою, оскільки буквальне відтворення мовленнєвих особливостей не гарантує збереження їхньої прагматичної і художньої функції та відтворення МО персонажа.

О. Чередниченко слушно зауважує, що динамічна еквівалентність є синонімічним поняттям до адекватності перекладу, яка розглядається як функціональна тотожність оригіналові [106, с. 153]. Ця позиція є особливо продуктивною для аналізу індивідуального мовлення ХП, де визначальним чинником виступає не форма, а художній ефект.

О. Швейцер [173] пропонує слушні доповнення до динамічної моделі перекладу Ю. Найди, а саме – поняття функціональної домінанти як головної функції тексту. Поняття функції тексту розглядається як здатність викликати відповідну реакцію реципієнта.

Комунікативна модель перекладу сформувалась під впливом теорії мовленнєвих актів, лінгвістичної прагматики та теорії комунікації. Серед представників цієї теорії можна назвати О. Каде [145], А. Нойберта [160] та ін. В

рамках цієї моделі переклад розглядається як процес двомовної комунікації, який загалом подібний до одномовної комунікації. Текст перекладу, за цією теорією, має справляти на реципієнта комунікативний ефект, подібний на той, який справляє текст оригіналу на читача оригіналу. Комунікативна теорія, на відміну від денотативної, базується на більш заглибленому аналізі комунікативної мети, ситуації спілкування, мовленнєвих ролях співрозмовників та соціокультурної інформації, закладеної автором оригіналу.

Серед представників ситуативної моделі перекладу слід назвати Дж. Кетфорда [124]. Еквівалентність текстів оригіналу та перекладу досягається за умови взаємозамінювання їх у конкретній ситуації. Чим більше кількість ознак ситуації у ВМ і ПМ, тим краще вважається переклад [124, с. 97–102]. Дж. Кетфорд зазначає, що питання однаковості ситуацій доволі складне і пов'язане з питаннями подібності або відмінності культур. Якщо комунікативна модель має на меті передачу прагматичного значення вихідного тексту, то Дж. Кетфорд у своєму визначенні еквівалентності підкреслює співвідносини вихідного і перекладного тексту з одними і тими самими ознаками ситуації; таким чином, передача сигніфікативного значення тексту виходить на перший план.

Методологічною основою нашого дослідження постає теорія динамічної еквівалентності Ю. Найди [164; 165]. Ми поділяємо думку про те, що динамічна еквівалентність дорівнює поняттю адекватності перекладу. Для адекватного відтворення лексичних одиниць першотвору перекладач має знайти доступні відповідності, які традиційно поділяються на: власне еквіваленти, відповідники (варіантні, контекстуальні тощо) та відповідники, отримані в результаті перекладацьких трансформацій. Всі перекладацькі трансформації, в свою чергу, поділяються на лексичні, граматичні та лексико-граматичні. Відповідники, отримані в результаті перекладацьких трансформацій, подеколи відносять до контекстуальних.

Наведена вище класифікація відповідників лягла в основу аналізу перекладацьких тактик відтворення ідіолекту художнього персонажа і пошуку способів досягнення текстуальної еквівалентності. Принципи цієї класифікації

можемо спостерігати, аналізуючи найпоширеніші тактики відтворення індивідуального мовлення ХП, серед яких виділяються: тактика підбору еквіваленту, тактика підбору функціонального відповідника, тактика підбору відповідника, отриманого внаслідок трансформації.

Основні положення цього розділу викладені у 3 публікаціях: [97; 176; 177].

Висновки до Розділу 1

Переклад художньої літератури ніколи не залишається поза загальними процесами розвитку наукової думки. Індивідуальне мовлення (ідіолект) персонажа художнього твору як реалізація його МО постає пріоритетним об'єктом дослідження в перекладознавчих студіях.

Ідіолект ХП – складана багаторівнева мовна категорії, яка потребує комплексного перекладацького відтворення. Фонетичні, граматичні і лексичні особливості ідіолекту – це показники соціального статусу, регіональної приналежності та іншомовного походження, які мають розглядатись не як ізольовані мовні елементи, а як результат відображення у мовній системі когнітивних і прагматичних параметрів персонажа. Ідіолект й МО персонажа доцільно розглядати як взаємопов'язані категорії, що є принципово важливим для повноцінного перекладознавчого аналізу індивідуального мовлення. Саме таке розуміння обґрунтовує доцільність розмежування МО персонажа-носія мови та МО іноземця для подальшого художнього і перекладознавчого аналізу. Обґрунтованою у цьому ключі постає класифікація ідіолектів носія мови, представлених соціолектами та діалектами, а також ідіолектів іноземця, реалізованих через різномовні акценти. Запропонована класифікація є методологічно виправданою, оскільки різні типи ідіолектів потребують застосування різних перекладацьких стратегій і тактик відтворення.

Систематизовані та окреслені основні функції ідіолекту ХП: характеризувальна, розрізнявальна, порівняльна та психологічна. Мовленнєва характеристика ХП може бути досягнута двома шляхами: опосередковано, за допомогою авторських опису мовлення персонажа чи коментаря, або

безпосередньо, через власне пряме мовлення персонажа. Такі способи зображення ідіолекту пропонується назвати *дескриптивним* і *міметичним*.

Всі нюанси, пов'язані із відтворенням ідіолекту у перекладі, викликають певні труднощі. Типологічні варіанти ідіолектів носіїв мови – соціолекти та діалекти можуть створюватися у літературних творах за допомогою відхилення від літературної норми або нестандартної мови і потребують уважного відтворення у перекладі. Контаміноване мовлення іноземця не належить носієві мови та зумовлене явищем інтерференції на всіх мовних рівнях. Найбільші зусилля в перекладі контамінованого мовлення спрямовані на відтворення лінгвістичних особливостей (фонетики, граматики, лексики) такого мовлення з урахуванням художньої доцільності.

У розділі уточнюється співвідношення понять перекладацької стратегії та перекладацької тактики. Перекладацька стратегія розглядається як узгоджений план дій, прийнятий перекладачем для здійснення художнього перекладу твору. Перекладацька тактика – це конкретні шляхи й прийоми покрокової реалізації перекладацької стратегії та підпорядкування її головній меті – створенню рівноцінного художнього твору в цільовій культурі. У центрі уваги дослідження перебувають стратегії очуження й одомашнення. Кожна стратегія має свої переваги і свої недоліки, може бути обрана в залежності від мети перекладу та цільової аудиторії. У перекладацькій практиці є також стратегія «золотої середини», яка передбачає виважене комбінування очуження з одомашненням. У нашому дослідженні ця тактика отримала назву «гармонізація стратегій».

Домінантною перекладацькою стратегією відтворення соціолектів у перекладі за українською традицією залишається одомашнення. Водночас аналіз новітніх перекладів художніх творів свідчить про можливість використовувати як стратегію одомашнення, так і стратегію очуження, а також їх комбінування («гармонізація стратегій»). Уніфікованого погляду на перекладацькі стратегії відтворення діалектів на сьогодні не існує. Проте переклад діалектів за допомогою наддіалектного просторіччя видається оптимальним, оскільки дозволяє зберегти колорит чужої для реципієнта культури та уникнути локаційного зсуву.

У перекладі контамінованого мовлення усвідомлення специфіки іноземного акценту є важливим аспектом для відбору перекладацьких стратегій і тактик його відтворення, які повинні відрізнятися від стратегій і тактик відтворення мовленнєвих порушень носія мови – діалекту або соціолекту. Практики перекладу, відтворюючи іноземний акцент, все частіше залучають тактику «паралельного перекладу», який передбачає відтворення мовленнєвих відхилень ВМ аналогічними засобами ПМ. Саме природність МО іноземця стає пріоритетом у процесі пошуку перекладацьких шляхів відтворення його мовлення.

В сучасному перекладознавстві поступово відбувається переорієнтація з формального відтворення мовленнєвих відхилень на збереження мовної ідентичності персонажа як цілісної МО. Такий підхід передбачає досягнення динамічної еквівалентності перекладу та вимагає від перекладача комплексного аналізу ідіолекту як втілення його МО.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методологічні принципи дослідження

На сучасному етапі розвитку лінгвістики пріоритетними науковими принципами дослідження стають міждисциплінарність [79], антропоцентризм [79; 6], експланаторність [79; 6], релятивізм [79], експансіонізм [6], функціоналізм [6]. Зазначені принципи формують теоретичне підґрунтя когнітивно-дискурсивної парадигми, у межах якої мова розглядається не лише як система знаків, а як форма комунікації та соціокультурної взаємодії.

У рамках цієї парадигми постулюється комплексне дослідження художнього тексту, з урахуванням дослідження як плану вираження, так і плану змісту. Аналіз художнього тексту передбачає застосування міждисциплінарного підходу із залученням не лише філологічних наук (літературознавство, мовознавство, стилістика тощо), а й культурології, соціології, філософії, психології. Міждисциплінарність є наскрізною ознакою перекладознавчої науки, що сформувалась як «живий синтез» взаємопов'язаних підходів» [79, с. 4].

Антропоцентризм зумовлює формування нового об'єкту дослідження у лінгвістиці – МО. Об'єктами зацікавлення науковців постають такі поняття як МО автора художнього твору [57], ідіостиль [46; 102; 2], МО перекладача [30; 103; 63], публічна МО [43; 86], МО персонажу художнього твору [48; 88], ідіолект ХП [13; 59; 91; 92; 96]. Дослідження в рамках антропоцентричного підходу відкривають нові перспективи аналізу мовлення як результату когнітивної та комунікативної діяльності людини.

До того ж, звернення лінгвістів до антропоцентризму дозволило глибше дослідити когнітивні процеси, які лежать в основі діяльності перекладача. Дослідників цікавить особистість перекладача, вплив свідомості та суб'єктивного вибору перекладача на процес і результат перекладу [6, с. 1]. О. Ребрій слушно зауважує: «Перекладач як об'єкт наукового інтересу врешті-решт позбувається пасивного статусу, перетворюючись на креативного агента творчої дії [79, с. 2]. Особистість перекладача стає тим важливим стрижнем, який визначає долю перекладу, починаючи з вибору автора і твору, і закінчуючи рецепцією готового

перекладу. Центральним компонентом особистості перекладача є його МО, дослідження якої знаходяться у руслі антрополінгвістики, є новими і актуальними [30, с. 121].

Отже, відтворення ідіолекту ХП вимагає міждисциплінарного та антропоцентричного підходу до вивчення мови. В рамках цього дослідження зазначені принципи системно застосовуються, що сприяє досягненню поставленою мети.

2.2. Методи дослідження відтворення індивідуального мовлення персонажа

Методологічну основу дослідження становить перекладознавчий метод порівняльного аналізу, який застосовується для зіставлення тексту оригіналу та тексту друготвору з метою виявлення закономірностей відтворення індивідуального мовлення ХП. Цей метод дозволяє простежити відповідність між мовленням ХП першотвору та перекладу, визначити перекладацькі стратегії й тактики їхнього відтворення, а також оцінити рівень адекватності перекладу ідіолекту. Поряд із цим базовим методом у дослідженні використовуються лінгвостилістичний, контекстуальний і літературознавчий аналізи. Лінгвостилістичний аналіз використовується для визначення фонетичних, лексичних, граматичних і синтаксичних і стилістичних маркерів ідіолекту ХП, оцінювання адекватності перекладацьких трансформацій і збереження ідіостилю автора у перекладі. Контекстуальний аналіз дає змогу врахувати горизонтальний (вербальний) і вертикальний (позамовний: ситуативний, соціокультурний та ін.) контексти функціонування мовних одиниць, що є визначальним для вибору перекладацьких відповідників. Урахування цих контекстів є принципово важливим для розуміння прагматичних смислів, закладених автором. Літературознавчий аналіз дає змогу розглянути мовлення ХП у взаємозв'язку з його художнім образом, жанровими характеристиками твору та авторським задумом, що має вирішальне значення для збереження його функції у перекладі.

У дослідженні також задіяно низку загальнонаукових методів, зокрема індукцію, дедукцію, описовий метод, метод кількісних підрахунків, метод

суцільної вибірки. Ці методи застосовуються для дослідження особливостей ідіолектів ХП та перекладацьких стратегій і тактик їхнього відтворення.

Описовий метод використовується для аналізу понятійного апарату явищ, що досліджуються, зокрема *МО, ідіолект, соціолект, діалект, контаміноване мовлення, перекладацька стратегія і тактика*. Застосування цього методу дозволяє окреслити природу ідіолекту ХП та його особливості. Метод суцільної вибірки у поєднанні з описовим методом використано для формування корпусу дослідження шляхом залучення всіх релевантних зразків мовлення ХП. Метод кількісних підрахунків застосовується для надання кількісних показників використання перекладацьких тактик у відтворенні індивідуального мовлення персонажів. Кількісні показники дозволяють виявити домінантні тенденції у перекладацькій практиці. Метод індукції використовується для переходу від аналізу окремих мовних фактів до формулювання узагальнених висновків, метод дедукції – для аналізу теоретичних положень на конкретному мовному матеріалі.

Загалом комплекс застосованих методів дозволяє здійснити багатовимірний аналіз відтворення ідіолекту художніх персонажів у перекладі, що відповідає завданням і меті нашого дослідження.

2.2.1. Перекладознавчий метод порівняльного аналізу

Перекладознавчий метод порівняльного аналізу постає провідним у дослідженні, саме він уможлиблює всебічне осмислення взаємозв'язків між текстом оригіналу та його перекладом. Теоретико-методологічну підґрунтя цього методу слугує інтерпретативна теорія перекладу. У рамках цієї теорії переклад розглядається не як формальне перенесення мовних одиниць, а як складний когнітивно-комунікативний процес, що базується на індивідуальному розумінні твору та його інтерпретації перекладачем (М. Новікова [62], О. Чередниченко [105], О. Ребрій [79] та ін.) Відповідно, перекладач постає активним учасником міжкультурного діалогу, який виконує роль медіатора між МО автора і читачем.

Перекладознавчий метод порівняльного аналізу передбачає зіставлення оригіналу з текстом перекладу, що дає можливість проаналізувати як змістові, так

і формальні трансформації, виявити і пояснити зміни, які виникають під час перекладу. Такий підхід уможливує визначення рівня еквівалентності тих або інших одиниць тексту. На думку В. Коптілова, відповідність цільового тексту вихідному має досліджуватись «на п'яти мовних рівнях – фонетичному, ритмічному, лексичному, морфологічному та синтаксичному» [37, с. 30]. Поділяючи цю позицію, ми водночас вважаємо за необхідне долучити до аналізу й стилістичний рівень. Адже, передача стилю першотвору, як й ідіостилю автора, є однією з першорядних задач перекладача.

«Перекладознавчий метод порівняльного аналізу передбачає також зіставлення оригінального тексту з текстами перекладів в широкому контексті їх створення та передбачає дослідження міри співвідношень на структурному, жанровому, семантико-змістовному, тематичному, наративному та інших рівнях, з'ясування особливостей сприйняття в різних національних контекстах тощо» [66, с. 59]. Такий підхід дозволяє виявити вплив історичних, ідеологічних і культурних чинників на перекладацькі рішення.

У рамках нашого дослідження за допомогою перекладознавчого методу порівняльного аналізу аналізуються фонетичні, лексико-граматичні, синтаксичні та стилістичні риси індивідуального мовлення персонажів і стратегії та тактики відтворення цих особливостей у тексті перекладу. Такий підхід уможливує виявлення художніх прийомів, за допомогою яких автори формують ідіолект персонажа, а також доцільність використання перекладацьких рішень.

Зіставлення різних перекладів одного художнього твору дає змогу простежити, як змінювались способи відтворення параметрів індивідуального мовлення ХП у радянських і новітніх перекладах. В українській перекладацькій традиції радянських часів фонетичні особливості мовлення порівняно рідко відтворювалися у перекладах. Натомість у сучасних українських перекладах спостерігаємо протилежну тенденцію – активне використання фонетичних і графічних засобів для відтворення індивідуальних рис мовлення ХП. Українська літературна і народна мова володіє широким потенціалом фонетичних засобів, які уможливають відтворення ідіолекту персонажів і на фонетичному рівні, хоча й

не в повному обсязі.

Таким чином, перекладознавчий метод порівняльного аналізу посідає ключове місце в дослідженні, оскільки забезпечує комплексний підхід до вивчення художнього перекладу і дозволяє виявити закономірності відтворення ідіолектів ХП у діяхронії.

2.2.1. Лінгвостилістичний аналіз

Під час зіставлення тексту оригіналу з текстом перекладу залучається лінгвостилістичний аналіз, спрямований на виявлення ступеня стилістичної відповідності між ними. Цей метод дає змогу проаналізувати як спільні, так і відмінні стилістичні і експресивні засоби оригіналу і перекладу, дослідити лінгвістичні та позалінгвістичні особливості мовлення ХП. Метод допомагає оцінити роль повторів, алюзій, інших стилістичних фігур в естетичній концепції автора та виявити наскільки послідовно ці засоби відтворюються у перекладі.

Лінгвістичний аналіз тексту має безпосереднє відношення до лінгвістики тексту, стилістики, теорії літератури, поетики та охоплює вивчення ролі та функцій різних мовних засобів у передачі змісту тексту, а також авторського задуму та стилю. «Дослідження тексту з позиції лінгвостилістики передбачає виокремлення та аналіз тих прийомів та засобів, завдяки яким вербально репрезентуються особливості світогляду автора, що відображено, зокрема, у виборі часу та місця дії твору, у характерах героїв, у будові та розвитку сюжету» [16, с. 4]. Отже, лінгвостилістичний використовується для дослідження широкого кола параметрів художнього тексту.

О. Чередниченко слушно зауважує, що необхідність узгоджувати стиль перекладу зі стилем оригіналу є очевидною. В українській теорії перекладу текст оригіналу розглядається як цілісна семантико-стилістична система, в якій зміст і форма перебувають у гармонійній єдності. Саме ця єдність, а не її частина, повинна становити предмет перекладу [106, с. 144].

Лінгвостилістичний аналіз також дає змогу систематизувати особливості ідіостилю автора, оскільки кожен письменник має індивідуальний асортимент

стилістичного вживання мовних засобів, що повторюються у його творчості. Це виявляється у специфічній лексиці, переважанні певних синтаксичних конструкцій, ритмічній організації мовлення тощо. Як зазначає Т. Некряч, надзавданням перекладача має бути відтворення ідіостилю автора, що вимагає ретельної дослідницької роботи на доперекладацькому етапі [57].

У нашій роботі лінгвостилістичний аналіз використовується для дослідження мовлення ХП на фонетичному, лексичному і граматичному рівнях і для окреслення семантико-стилістичної відповідності між оригіналом і перекладом у відтворенні індивідуальних мовленнєвих рис. Важливо підкреслити, що як фонетичні, так і граматичні та лексичні особливості постають у художньому творі засобами характеристизації ХП. Багатогранна модальність і вишуканий вокабуляр, наприклад, слугують маркерами мовлення персонажів високого соціального статусу, тоді як фонетична редукція, відхилення від нормативної граматики і лексики є зазвичай маркером мовлення неосвічених людей, носіїв діалектів, іноземців. З огляду на це, урахування цих параметрів надзвичайно важливе у перекладі, оскільки будь-які трансформації на фонетичному, граматичному чи лексичному рівнях безпосередньо впливають на сприйняття образу персонажа. За допомогою лінгвостилістичного аналізу можна також визначити доцільність використання перекладацьких трансформацій, які безперечно впливають на загальний стилістичний ефект.

Узагальнюючи положення, висловлені в працях теоретиків і практиків перекладу, доходимо висновку, що лінгвостилістичний аналіз має на меті не тільки дослідження тексту, а і виявлення індивідуальних особливостей стилю автора, відображених в тексті. Ця інформація дозволить точніше і глибше інтерпретувати естетичний зміст твору.

2.2.2. Контекстуальний аналіз

У межах перекладознавчого методу порівняльного аналізу контекстуальний аналіз залучається як допоміжний інструмент дослідження та відіграє важливу роль у комплексному сприйнятті художнього твору.

Існує багато різних трактувань поняття контекст, а також різні класифікації контекстів. О. Чирков [108] розрізняє такі контексти: 1) контекст певної історико-літературної доби (з визначенням у ній місця твору); 2) контекст творчості окремого письменника (із визначенням у ній місця твору); 3) контекст певної історичної доби (досліджується повнота відображення доби в літературному творі). Контекстуальний аналіз передбачає пильну увагу до тексту як форми вираження авторського суб'єктивного трактування об'єктивного світу [там само].

О. Ребрій пропонує наступну класифікацію контекстів, а саме: «контекст художнього твору, ідіостильовий (авторський) контекст, жанровий контекст, літературний контекст, культурний контекст, соціально-історичний контекст» [78, с. 195]. Отже, художній твір не існує поза контекстом, адже більшість його сенсів розкривається через культурний контекст, який визначає естетичні цінності художнього тексту [167, с. 93]. Ігнорування цього контексту у перекладі може призвести до втрати національно-культурної специфіки твору.

О. Чередниченко підкреслює, що під контекстом, як перекладознавчою категорією має розумітися не випадкове словесне оточення, а цілісна змістово-стилістична система, яка активно впливає на кожний її складник, визначаючи його реальну і потенційну текстову функцію [106, с. 180]. Контекстуальна система перекладу охоплює такі типи контекстів: національно-культурний, літературний, жанрово-стилістичний та індивідуально-авторський [106, с. 145]. Особливості контекстуальної системи перекладу полягає в тому, що вона не є закритою щодо контекстуальної системи оригіналу, з якою постійно взаємодіє і під впливом якої змінюється та збагачується [там само].

Схожу думку висловлює і Ю. Арешенков, зазначаючи, що процедура контекстуального аналізу передбачає дослідження мовної одиниці в складі мовленнєвого контексту, тобто тієї частини тексту, в якій реалізується її семантика [7, с. 8]. Системне дослідження мовної одиниці неможливе без урахування ситуативно-мовленнєвого та етнокультурного контексту, які визначають порушення в семантиці слів чи граматичних форм [там само]. Контекст, крім того, дозволяє оцінити прагматичний потенціал, розшифрування якого входить до

першочергових завдань, що стоять перед перекладачем на етапі інтерпретації [99, с. 132]. Саме вміння перекладача осмислювати й коректно передавати прагматичний вимір тексту відіграє ключову роль у процесі перекладу.

У перекладознавчій практиці контекстуальний аналіз застосовується, зазвичай, з метою виявлення «горизонтального» (вербального) та «вертикального» (ситуативного) контексту художнього твору. Горизонтальний контекст охоплює безпосередні лексико-синтаксичні зв'язки в межах тексту, тоді як «вертикальний контекст – це інформація історичного, філологічного та культурного плану, яка імпліцитно передає уявлення про персонаж або мовця, яку читач або слухач має осягнути для того, щоб зрозуміти ідеї автора» [143, с. 138]. Н. Ізотова зауважує, що вертикальний контекст як текстова категорія, з одного боку, дає ключ до глибинної семантики художнього твору, а з іншого – є засобом моделювання образу персонажа. Особлива функція вертикального контексту полягає в розкритті індивідуально-авторського стилю письменника [31, с. 140]. Таким чином, перекладач має аналізувати вертикальний контекст і проникати в нього. Недаремно О. Радчук підкреслює, що «без проникнення у контекст перекладач безпомічний, а читач не розуміє навіть довершеного перекладу» [74, с. 16].

Отже, контекстуальний аналіз у перекладознавчому вимірі забезпечує поглиблене розуміння художнього тексту, його багатогранної семантики та прагматики і уможлиблює повноцінне відтворення художнього твору.

2.2.3. Літературознавчий аналіз

Літературознавчий аналіз передбачає дослідження художнього твору з огляду на історію його створення, творче кредо і літературну долю автора. Цей аналіз надає можливість висвітлити основні етапи розвитку літератури, актуальні на момент створення конкретного художнього твору. Ці відомості дозволяють перекладачеві точніше і глибше інтерпретувати естетичний зміст твору.

Літературознавчий аналіз передбачає комплексне вивчення художнього твору з урахуванням таких параметрів: місця твору у доробку письменника, жанрової належності, теми і хронології написання твору, естетичної концепції,

системи образів, композиційної організації, головної ідеї тощо. На думку О. Приймачок, літературознавчий аналіз допомагає дослідити художній текст «від змісту твору до його форми», тобто видається можливим окреслити, які саме мовні засоби сприяють формуванню ідейного змісту твору, його жанрової специфіки, естетичної вартості, композиційної організації, ідіостилю автора тощо [71, с. 8].

Літературознавчий аналіз застосовується як початковий ступінь у повноцінному аналізі художнього твору і виступає комплементарним до перекладознавчого методу порівняльного аналізу і може стати вичерпним тільки в комплексному розгляді тексту, разом із лінгвостилістичним та контекстуальним аналізами. В перекладознавчому аспекті літературознавчий аналіз допомагає співвіднести ідіолект ХП з його художнім образом, простежити зміни особливостей ідіолектів в залежності від розвитку сюжету, тощо.

В межах літературознавчого аналізу стає можливим дослідити вплив світогляду письменника на становлення його творчої манери, що відбивається у формі та змісті художнього тексту. «Автор – це, по-перше, творець художнього тексту, реальна особа з певною долею, біографією, комплексом індивідуальних рис, по-друге, це образ автора, локалізований у художньому творі, по-третє, це художник-творець, іманентний твору. Сприймання художнього твору – дуже складна внутрішня діяльність, в якій беруть участь фантазія, пам'ять, емоції, воля. Кожен із цих процесів виконує свою важливу функцію – знайомство з іншою культурою через мистецтво» [54, с. 9]. Саме такого глибокого рівня дослідження художнього твору має дотримуватись перекладач у процесі роботи над перекладом. Літературознавчий аналіз відіграє провідну роль у вивченні художнього тексту на доперекладацькому етапі, оскільки забезпечує можливість адекватно реконструювати авторський задум та стилістичну своєрідність твору.

У межах нашого дослідження літературознавчий аналіз використовується з метою глибокого осмислення індивідуального мовлення ХП задля його максимально повного та точного відтворення у перекладі. Звернення до ідіостилю письменника дозволяє виявити особливості створення образів ХП, у структурі яких

ідіолект відіграє визначальну роль.

2.3. Загальнонаукові методи у дослідженні індивідуального мовлення персонажа

У дослідження залучено комплекс загальнонаукових методів: індукцію, дедукцію, описовий метод, метод суцільної вибірки, метод кількісних підрахунків. Їх поєднання дало змогу вибудувати послідовний алгоритм збору та аналізу матеріалу, а також забезпечити системний характер дослідження та обґрунтованість висновків.

Дедукція (від лат. *deductio* "виведення") – метод дослідження, згідно з яким на основі загальних положень (аксіом, постулатів, гіпотез) робляться висновки про окремі факти. Індукція (від лат. *inductio* "наведення") – метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про окреме робляться висновки про загальне, тобто відбувається перехід від окремих конкретних спостережень до загального умовиводу [41, с 1]. Методи індукції та дедукції використовуються для визначення напрямку пошуку, для накопичення мовного матеріалу і його систематизації.

Дедуктивний метод дозволяє прогнозувати відхилення конкретного різновиду ідіолекту ХП на підставі загальних знань про прояви тих чи інших мовних явищ у ідіолекті ХП, в той час як індуктивний метод дає змогу виявити на конкретних мовних прикладах загальні характеристики типологічних різновидів ідіолектів ХП.

Описовий метод слугує підґрунтям для формування теоретичної основи дослідження й передбачає поетапну процедуру: 1) виділення одиниць аналізу, 2) членування виділених одиниць, 3) класифікацію й інтерпретацію цих одиниць [40, с. 360]. Саме цей метод використовується для впорядкування понятійного апарату явищ, що досліджуються, та окреслення специфічних особливостей ідіолекту ХП.

Метод суцільної вибірки застосовується з метою залучення до аналізу всіх наявних зразків мовлення ХП, що відповідають визначеним критеріям. За допомогою цього методу нами було досліджено різнопланові фрагменти текстів з

прикладами індивідуального мовлення ХП, що забезпечило комплексність і репрезентативність дослідження.

Метод кількісних підрахунків передбачає залучення математичних методів для встановлено відсоткового співвідношення застосування перекладацьких стратегій і тактик. Це дозволяє оцінити тенденції й закономірності відтворення ідіолектів ХП у перекладі.

Комплексне поєднання зазначених загальнонаукових методів підвищують рівень об'єктивності дослідження та сприяє науковій обґрунтованості отриманих висновків.

2.4. Комплексна методика дослідження індивідуального мовлення персонажа

Комплексна методика дослідження представлена комбінацією провідного перекладознавчого методу порівняльного аналізу з лінгвостилістичним, літературознавчим і контекстуальним аналізами та опирається на міждисциплінарний та антропоцентричний принципи сучасної наукової парадигми. Методика поєднує власне лінгвістичні методи з загальнонауковими методами: індукцією, дедукцією, описовим методом, методом суцільної вибірки, методом кількісних підрахунків.

Ядром комплексної методики є перекладознавчий метод порівняльного аналізу, який передбачає зіставлення тексту-оригіналу з українськими перекладами з метою виявлення засобів створення ідіолекту художнього персонажа у ВМ та стратегій і тактик його відтворення в ПМ, а також визначення перекладацьких втрат і засобів їхньої компенсації.

Лінгвостилістичний аналіз застосовується для виявлення фонетичних, лексичних і граматичних особливостей ідіолекту ХП та для встановлення ступеня їхньої стилістичної маркованості в оригіналі і перекладі. Так, зіставлення оригіналу та перекладів п'єси Б. Шоу «Пігмаліон» дозволяє простежити способи відтворення стилістичних фігур (повторів і риторичних питань), які формують експресивний ідіолект сміттяря Дулітла. Неповне відтворення цих маркерів у перекладі приведе до спотворення художнього образу.

Контекстуальний аналіз у складі комплексної методики забезпечує врахування вертикального контексту, наприклад врахування соціального статусу персонажа аристократа і його мовлення. Аналіз реплік аристократки леді Кетрін де Бур у романі Дж. Остін «Гордість і упередження» засвідчує, що адекватне відтворення її гіперлекту можливе лише за умови усвідомлення соціальної ієрархії; ігнорування вертикального контексту призводить до стилістичного зниження мовлення і спотворення соціальної дистанції, що існує серед ХП, у перекладі.

Літературознавчий аналіз у складі комплексної методики залучається з метою співвіднесення індивідуального мовлення персонажів із композиційною організацією художнього твору. Ідіолект квіткарки у п'єсі Б. Шоу «Пігмаліон» та ідіолект Мартіна Ідена у романі Дж. Лондона «Мартін Іден» виконує не лише характеротворчу, а й композиційно значущу функцію. У цих творах можливо спостерігати динаміку зміни ідіолектів ХП. Нівелювання цих особливостей ідіолектів ХП у в перекладі призводить до порушення композиційної логіки розвитку образу.

Комплексна методика також передбачає використання загальнонаукових методів: методу суцільної вибірки для формування корпусу дослідження; методів індукцію й дедукцію – для узагальнення емпіричного матеріалу і формування теоретичних положень; описового методу – для системного аналізу мовного матеріалу; методу кількісних підрахунків – для встановлення частотності використання перекладацьких стратегій і тактик, що забезпечило об'єктивність отриманих результатів.

Таким чином, застосування комплексної методики сприяє цілісному та багатоаспектному аналізу індивідуального мовлення ХП та особливостей його відтворення в українському перекладі, забезпечуючи об'єктивність отриманих результатів і наукову обґрунтованість дослідження.

2.5. Етапи дослідження індивідуального мовлення персонажів та його відтворення в українському перекладі

Дослідження індивідуального мовлення персонажів було здійснено згідно з розробленою комплексною методикою з опорою на перекладознавчий метод порівняльного аналізу та загальнонаукові методи і проводилося на таких етапах:

1. Добір матеріалу дослідження, пошук українських перекладів до обраних художніх творів. Було відібрано наступні твори: Б. Шоу “Pigmalion” («Пігмаліон» – пер. О. Мокровольського, 1998; пер. М. Павлова, 1998; пер. Т. Некряч, Н. Ференс, 2021); Дж. Д. Селінджер “For Esme with Love and Squalor” («Для Есме з любов'ю та мерзотою» – пер. Ю. Григоренко, А. Івахненко, 2012; «Для Есме з любов'ю і мерзотою» – пер. Д. Кузьменка, 2009); К. Кізі “One Flew Over the Cuckoo’s Nest” («Над зозулиним гніздом» – пер. Н. Тисовської, 2018); Т. Джонсон “Hysteria” («Істерія» – пер. Т. Некряч, 2003); Дж. Стейнбек “East of Eden” («На схід від Едему» – пер. Т. Некряч, 2018); Ф. Бернет “The Secret Garden” («Таємний сад» – пер. В. Левицької, 2016; пер. Н. Римської, 2008); Е. Бронте “Wuthering Heights” («Буремний перевал» – пер. Е. Євтушенко, 2019; пер. О. Андріяш, 2016; «Грозовий перевал» – пер. Д. Радієнко, 2017); Дж. Лондон “Martin Eden” («Мартін Іден» – пер. М. Рябової, 2019); Дж. Остін “Pride and Prejudice” («Гордість та упередженість» – пер. В. Горбатька, 2005; «Гідність та гонор» – пер. Т. Некряч, 2017; «Гордість та упередження» – пер. Г. Лелів, 2018); М. Твен “Adventure of Huckleberry Finn” («Пригоди Гекльберрі Фінна» – пер. І. Базилянської, 2021; пер. В. Левицької, 2009; пер. І. Стешенко, 2002); Амі Тан “The Joy Luck Club” («Клуб веселощів та удачі» – пер. С. Снігура, 2005); Ч. Діккенс “Pickwick Club” («Посмертні записки Піквікського Клубу» – пер. М. Іванова, 1987); О. Генрі “The Last Leaf” («Останній листок» – пер. М. Дмитренка, 1983; пер. В. Горбатька, 2017; пер. Л. Пилаєвої, 2019); О. Генрі “Witches’ Loaves” («Зачаровані буханці» – пер. Ю. Беген, 2016; «Черстві булки» – пер. М. Рябової, 2006; «Черстві буханці» – пер. Є. Тарнавського, В. Тарнавського, 2019); О. Генрі “The Purple Dress” («Пурпурова сукня» – пер. Х. Кунець, Б. Синякевич, В. Горбатька, 2019; пер. О. Гончара, 2014); Г. Лі “To Kill a Mockingbird” («Убити пересмішника» – пер. М. Харенка, 2016;

«Вбити пересмішника» – пер. Т. Некряч, 2015); Д. Г. Лоуренс “Lady Chatterley’s Lover” («Коханець леді Чаттерлі» – пер. Д. Радієнко, 2013; «Коханець леді Чатерлей» – пер. С. Павличко, 1999); А. Крісті “The Murder of Roger Ackroyd” (Убивство Роджера Екройда – пер. Н. Хаєцької, 2020); А. Крісті “The Mysterious Affair at Styles” («Таємнича пригода в Стайлзі» – пер. Н. Хаєцької, 2020); А. Крісті “Murder on The Orient Express” («Убивство у Східному експресі» – пер. Н. Хаєцької, 2020). На цьому етапі були використані методи індукції та дедукції для визначення напряму пошуку від накопичення мовного матеріалу до його систематизації.

2. Дослідження типологічних варіацій ідіолектів ХП та виокремлення їх фонетичних, морфологічних, лексичних, синтаксичних особливостей. За допомогою описового методу виявлено типологічні різновиди ідіолекту, систематизовані компоненти ідіолекту персонажів, що складають труднощі у перекладі.

3. Виокремлення у творах типологічних різновидів ідіолектів (соціолектів, діалектів та контамінованого мовлення іноземців) та визначення перекладацьких стратегій і тактик їх відтворення. Методом суцільної вибірки опрацьовано 1010 авторських аркушів текстів оригіналу і перекладу, опрацьовано 3245 текстових фрагментів, з яких обрано 1036 зразків індивідуального мовлення персонажів для аналізу.

4. Перекладознавчий аналіз індивідуального мовлення персонажів у першотворі та у перекладі. На цьому етапі були задіяні перекладознавчий метод порівняльного аналізу, контекстуальний, літературознавчий і лінгвостилістичний аналізи. Методом кількісних підрахунків були визначені кількісні показники частотності використання перекладацьких трансформацій. Зіставний аналіз надав змогу оцінити доцільність/недоцільність використання окремих перекладацьких стратегій і тактик.

5. Підведення підсумків дослідження. На цьому етапі було узагальнено результати аналізу та виокремлено перекладацькі стратегії і тактики, які забезпечують найбільш повне відтворення авторського задуму у процесі передачі

індивідуального мовлення ХП. Для об'єктивізації висновків на цьому етапі залучено загальнонаукові методи, а також метод кількісних підрахунків, що дало змогу простежити провідні тенденції у перекладацькій практиці.

Застосована комплексна методика дозволяє досягти поставлену мети дослідження – виявити і систематизувати оптимальні перекладацькі стратегії і тактики відтворення індивідуального мовлення персонажів в українському перекладі.

Основні положення цього розділу викладені у 1 публікації [177].

Висновки до Розділу 2

У рамках антропоцентричного підходу до вивчення мови дослідження художнього твору набуває нових перспектив, для перекладачів стає можливим проаналізувати такі категорії як «ідіолект», «ідіостиль автора», «МО». Принципи міждисциплінарності та антропоцентризму у перекладознавстві перебувають наразі на початковому етапі свого теоретичного та практичного осмислення, що робить нашу розвідку актуальною і новаторською.

Методологічну основу дисертації становить використання лінгвістичних методів дослідження: перекладознавчого методу порівняльного аналізу, контекстуального, лінгвостилістичного та літературознавчого аналізів.

Перекладознавчий метод порівняльного аналізу виступає провідним методом дослідження і передбачає зіставлення першотвору з текстами перекладів. Це уможлиблює виокремлення особливостей ідіолектів ХП у ВМ та засоби їх відтворення у МП. Цей метод допомагає виокремити мовні засоби, за допомогою яких письменники створюють індивідуальне мовлення персонажів, а також оцінити доцільність використання певних перекладацьких стратегій і тактик, до яких вдаються перекладачі.

У межах лінгвостилістичного аналізу шляхом зіставлення першотвору і перекладу досліджується відповідність стилістичних характеристик обох текстів. Цей метод дає змогу встановити ступень стилістичної маркованості мовлення ХП і зрозуміти, чому автор вживає ті або інші стилістичні засоби. За допомогою

лінгвостилістичного аналізу можна оцінити доцільність використання перекладацьких трансформацій, які забезпечують стилістичну рівновагу між оригіналом і перекладом, а також дослідити особливості ідіостилю автора.

Контекстуальний аналіз має на меті виявлення перекладачем «горизонтального» (вербального) та «вертикального» (ситуативного) контексту художнього твору. Під горизонтальним контекстом розуміється мовне оточення одиниць у висловлюванні. Вертикальний контекст надає перекладачеві уявлення про час і місце подій, а також про будь-які обставини реальної дійсності, знання яких допомагає правильно інтерпретувати значення мовних одиниць у висловлюванні.

Літературознавчий аналіз відіграє важливу роль у межах комплексної методики. Цей вид аналізу охоплює вивчення місця твору у доробку письменника, його літературного жанру, тематики, часу написання твору, естетичної системи твору, композиції, системи образів, головної ідеї твору. Без урахування цих тонкощів неможливо оцінити неповторність мовлення ХП. Літературознавчий аналіз може стати вичерпним тільки в комплексному аналізі тексту, він передує перекладознавчому аналізу, тому що його об'єктом виступає ідіостиль письменника.

Загальнонаукові методи дослідження включають: індукцію, дедукцію, описовий метод, метод суцільної вибірки, метод кількісних підрахунків.

Методика дослідження має комплексний характер і поєднує власне лінгвістичні методи з загальнонауковими методами. Етапи дослідження індивідуального мовлення ХП та його відтворення у перекладі такі: 1) добір матеріалу дослідження, 2) дослідження типологічних варіацій ідіолектів персонажів та виокремлення їх фонетичних, лексичних, морфологічних і синтаксичних компонентів, які становлять труднощі для перекладу, 3) виокремлення типологічних варіацій ідіолектів (соціолектів, діалектів і контамінованого мовлення іноземців), а також перекладацьких стратегій і тактик їх відтворення, 4) перекладознавчий аналіз; 5) підведення підсумків дослідження.

Застосування комплексної методики сприяє досягненню поставленої мети

дослідження – виявленню і систематизації оптимальних для репрезентації авторського задуму перекладацьких стратегій і тактик відтворення індивідуального мовлення ХП в українських перекладах.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНДИВІДУАЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ – НОСІЇВ МОВИ

3.1. Специфіка відтворення особливостей діалектного мовлення художніх персонажів

Діалекти і соціолекти, як різновиди мовлення, широко використовуються письменниками для створення яскравої та неординарної МО персонажів – носіїв мови. Діалекти, зазвичай, визначаються як манера мови, яка є типовою для групи людей, що проживають у певному регіоні, а соціолекти характеризують мову носіїв, об'єднаних за соціальною ознакою, статусом, професією тощо [28, с. 58]. У художньому творі особливості діалектного мовлення або соціолекту можуть виявлятися безпосередньо у прямих висловлюваннях персонажів, а можуть лише маркуватися, тобто можуть бути зображені міметично або дескриптивно. Кожен з ХП має власний неповторний голос, тому важливо якомога точніше відтворити стилістичне забарвлення індивідуального мовлення, щоб донести до читача перекладу усю повноту МО.

В цілій низці творів британської літератури діють персонажі, МО яких базуються на локальних діалектах. Носії англійської мови можуть відрізнити йоркширський діалект від дербіширського, проте в перекладах ці відмінності не можливо реконструювати, та і взагалі відтворення у перекладі локальних діалектів – питання складне, неоднозначне і проблематичне. Перекладач може, зазвичай, лише маркувати діалектне мовлення з метою передати не стільки локальну, скільки соціальну складову діалекту.

В обраних для розгляду творах досліджується безпосередньо пряма мова ХП, які говорять на дербіширському і йоркширському діалектах. Їх об'єднує багато спільних рис, що й не дивно, оскільки усім цим діалектам притаманні «спрощення мовної системи, нейтралізація деяких опозицій за рахунок усунення елементів, специфічних для окремих підсистем» [171, с. 43–44]. Такі явища, на думку О. Швейцера, відбуваються під час мовних контактів. На фонетичному рівні функціонування мови діалектам притаманна закономірність відхилень, а саме: редукція звуків, заміна та подовження звуків, оглушення та одзвонення

приголосних, нестандартне вживання голосних. На лексичному рівні спостерігається вживання великої кількості місцевих лексем, стилістично зниженої лексики і сленгу. На граматичному рівні можна виокремити хибне вживання особових форм дієслів і невірне вживання неправильних дієслів, займенників, ступенів порівняння прикметників. Зазвичай, діалекти позначаються спрощеним синтаксисом. Ці граматичні відхилення показові не лише для певного діалекту, а притаманні майже всім діалектам. Такі відхилення свідчать про низький рівень освіти мовців, які у своєму мовленні нейтралізують граматичні особливості, що втратили смислоутворювальну функцію і тяжіють до спрощення і стандартизації.

Порівнюючи соціолекти і діалекти, можна простежити, що діалекти мають свою особливу фонологічну, граматичну та лексичну системи на відміну від соціолектів. Соціолекти зберігають нормативну граматику і розрізняються за лексико-семантичними і фразеологічними засобами [28, с. 54]. Соціальні діалекти певною мірою можуть перехрещуватися з територіальними, проте, на відміну від територіальних, вони не охоплюють фонетичні системи та граматичні будови [28, с. 56].

У перекладацькій практиці теж можна помітити спроби перекладачів відтворити діалекти на всіх рівнях функціонування мови. Але, на нашу думку, прагнення перекладача відтворити всі формальні відхилення різних діалектів у перекладі може призвести до штучності такого перекладу, а відтак – і викривлення цілісного образу ХП. Пріоритетом для перекладача має бути динамічна еквівалентність і збереження художньої природності твору в цілому і конкретного ХП зокрема. Отже, якщо відтворення всіх формальних особливостей мовлення ХП руйнує художність перекладу, перекладачеві слід звертатися до компенсаторних тактик їх передачі.

Вкрай важливо для перекладача дослідити, яку саме функцію – смислову чи стилістичну – виконує діалект у творі і для чого автор наділяє ХП саме таким мовленням. А. Зеленько визначає такі функції діалектизмів у мові художньої літератури: 1) етнографічну, коли автор прагне максимально достовірно передати

МО персонажів, які мешкають у певній місцевості; 2) комунікативну, яка «полягає в тому, що письменник, вживаючи діалектні елементи рідного йому говору чи наріччя у мові персонажів і авторській мові, свідомо чи несвідомо використовує їх замість слів літературної мови» [27, с. 39]. Експресивно-виражальну функцію діалектизмів у художніх текстах використовують «з метою типізації та індивідуалізації мови персонажів, щоб якнайглибше охарактеризувати реальну дійсність, відображену в художньому творі» [27, с. 39].

Дискусійним залишається питання про можливість відтворення діалектів оригіналу за допомогою діалектів культури-приймача. Сучасні теоретики і практики перекладу, зокрема Т. Некряч [59] і О. Ребрій [76] вважають, що передача діалекту в оригіналі за допомогою діалекту ПМ не може не вплинути на відтворення авторської картини світу. В новітніх українських перекладах трапляються невдалі спроби застосування стратегії надмірного одомашнення у перекладі. У перекладах серії творів Дж. Роулінг про Гаррі Поттера перекладач В. Морозов використовує гуцульський діалект для відтворення особливостей мовлення Гегріда. До русинського діалекту, з невідомих міркувань, вдається Б. Бойчук у своєму перекладі п'єси Т. Вільямса «Трамвай Жадання», хоча в оригіналі автор цього не робить. Художня достовірність і своєрідність творів у такому перекладі суттєво знижується. Слушною видається думка Т. Некряч [59] про те, що застосування великого потенціалу української народної та літературної мови цілком вистачає для того, щоб відтворити іноземний діалект за допомогою наддіалектного просторіччя та фонетичних і граматичних відхилень від літературної норми. Просторіччя – це особливий компонент в архісистемі національної мови, що посідає проміжне положення між діалектами і розмовною формою літературної мови і має статус самостійної усної, наддіалектної, необробленої форми існування мови, співвіднесеної з певним соціумом і володіє своєю структурою і функціями [196, с. 161].

Іншим предметом, що викликає полеміку, є статус деяких діалектів, приміром, афроамериканського діалекту і говірки кокні, який і досі залишається невизначеним. О. Швейцер [171] і О. Ребрій [78] вважають, що ці діалекти вже

позбавлені локального маркування і мусять вважатися етносоціолектами. Поділяючи цю позицію, ми розглядаємо такі різновиди мовлення, як кокні та афроамериканський діалект (Black English) як соціолекти.

Розгляньмо детальніше особливості відтворення місцевих діалектів в українських перекладах британської та американської літератури.

3.1.1. Відтворення фонетичних девіацій йоркширського і дербіширського діалектів у перекладі.

Йоркширський діалект персонажів у творах британської літератури виступає одним з найпоширеніших соціокультурних маркерів. Це соціокультурне маркування повно і виразно представлене у романі Е. Бронте «Буремний перевал» (Wuthering Heights, 1847) та романі Ф. Бернет «Таємний сад» (The Secret Garden, 1911). Ці твори, написані за доби Вікторіанства, реалістично й емоційно відображають тогочасну дійсність, від ландшафтів і домогосподарства до етичних і поведінкових моделей різних прошарків суспільства. Йоркширський діалект становить одну з суттєвих рис художньої тканини творів, щільно прив'язуючи персонажів до конкретної, а відтак переконливої локації. Мовлення ХП, які говорять на йоркширському діалекті, представлено дуже виразно у текстах творів, що дає змогу окреслити основні особливості йоркширського діалекту.

Дербіширський діалект яскраво зображено у романі Д. Г. Лоуренса «Коханець леді Чаттерлі» (Lady Chatterley's Lover, 1928). Діалектне мовлення героя роману лісника Олівера Мелорза, слугує маркером його низького соціального стану і неосвіченості. Д. Г. Лоуренс створює повноцінний художній характер людини з низів завдяки висвітленню його МО. Літературознавиця Н. Жлуктенко зауважує, що відчуження Мелорза, його психологічна двоїстість актуалізується у двох мовних кодах, дербіширській говірці й літературній мові, якими він оперує на власний розсуд. Говірка здебільшого захищає його від тих, хто не бачить у ньому рівну собі особистість [23, с. 18]. Отже, передача у перекладі компонентів ідіолекту Мелорза – надзвичайно важлива задача для повноцінного, комплексного відтворення цього образу.

Йоркширський і дербіширський діалекти вважаються одними з найбільш акцентованих місцевих діалектів Британії, що становить серйозну проблему для перекладу, за відсутності еквівалентів. Як уже зазначалося вище, не існує й універсальних правил відтворення місцевих діалектів, хоча спостерігається тяжіння до використання тактики компенсації за допомогою просторіччя. Хоча це частково нейтралізує важливий художній нюанс, можна вважати, що це *conditio sine qua non* – необхідна умова відтворення діалекту в художньому перекладі.

Розгляньмо особливості фонетичних відхилень у діалектному мовленні ХП:

1. **Aw wonder how yah can faishion to stand thear i' idleness un war, when all on 'ems goan out! Bud yah're a nowt, and it's no use talking – yah'll niver mend o'yer ill ways, but goa raight to t' divil, like yer mother afore ye!** [254, с. 19]

2. **Maister, maister, he's staling t' lanthern! Hey, Gnasher! Hey, dog! Hey Wolf, holld him, holld him!** [254, с. 22]

3. **If tha' goes round that way tha'll come to th' gardens, – she said, pointing to a gate in a wall of shrubbery. There's lots o' flowers in summer-time, but there's nothin' bloomin' now. She seemed to hesitate a second before she added. One of th' gardens is locked up. No one has been in it for ten years** [255 с. 41–42].

4. **I see tha's got back – he said. An' tha's browt th' young 'un with thee. Well enow. Th' carriage is waitin' outside for thee** [255, с. 24].

5. **Ah'm gettin' th' coops ready for th' young bods, – he said, in broad vernacular** [266, с. 93].

6. **Ah canna tell yer, m'Lady! Ah know nob'dy as ma'es keys round 'ere** [266, с. 96].

7. **I mean as 'appen Ah can find anuther pleece as'll du for rearin' th' pheasants. If yer want ter be 'ere, yo'll non want me messin' abaht a' th' time** [266, с. 102].

Наведені приклади мовлення носіїв йоркширського і дербіширського діалектів уможливлють систематизацію їхніх фонетичних відхилень:

- **редукція звуків** 'em (them), 'ere (here), 'afore (before), o' (of) 'appen (happen) nothin', bloomin', messin';

- використання форм **ye/yañ** (замість you), **yer** (замість your), **Ah** (замість I), **th/t** (замість the);
- подвоєння приголосних фонем: **holld, oppen**;
- вимова <i> замість <e> (**niver, divil**), <u> замість <o> (**anuther**);
- вимова приголосної фонемі <r> після голосного (**yer, ter**);
- одзвонення глухих приголосних фонем (**but – bud**);

Сукупність цих ознак формує чітко марковане фонетичне тло мовлення персонажів. Проаналізуємо шляхи відтворення цих фонетичних особливостей діалектів як у перекладах, що були виконанні за радянських часів, так і в сучасних перекладах:

Приклад 1 – Радієнко: Це ж з якого дива ви тут **розсілися**? Чи у вас стида немає **отако байдикувати**, як надворі повно роботи? Та ж на вас хоч гавкай – **пугтя не буде**: могила вас виправить! **Чорти б вас узяти** слідом за вашою любою **матінкою!** [214, с. 31]

Андріяш: Це з якого дива ви **тута байдикуєте**, коли всі **гарують** надворі? Але вам **шо кажи шо** не кажи – діла не буде! **Най вас чортяка вхопить** слідом за вашою **матінкою!** [213, с. 17]

Євтушенко: І як це ви можете отак **стоять** і байдики **бить**, коли всі пораються надворі! Та ви **ледащо**, вам як **об стіну горохом** – ніколи своїх **вибриків** не покинете, **ото підете к бісу** – вслід за вашою матінкою! [215, с. 16]

Приклад 2 – Радієнко: Хазяїне, хазяїне, він поцупив ліхтаря! **Гей, Вовче**, хапай його! **Ну-бо**, песику мій, взяти його! Взяти! [214, с. 33]

Андріяш: Хазяїне, хазяїне, він **украє** світильника! **Гей, Кусако**, песику, **трримай** його, **трримай!** [213, с. 20]

Євтушенко: Пане, пане, він **цупить** ліхтар! **Гей, Ікло! Гей, собачко! Гей, Вовк**, взяти його, взяти його! [215, с. 19]

Приклад 3 – Левицька: Якщо ви підете **сюдою**, то доберетесь просто до садків, – промовила вона, показуючи на хвіртку в стіні, зарослій кущами. – Влітку там багато квітів, але зараз, звісно, нічого не цвіте, – покоївка, здавалось, якусь мить вагалась перед тим, як додати: – А один із садків стоїть зачинений. Туди

ніхто не заходив уже десять років [212, с. 44].

Римська: Обійдеш он **туди-о** і там буде один сад, потім другий, – пояснила вона, показуючи на прохід у живоплоті. – **Вліті** там багато квітів, але **зара'** нема **нічо'**. – На якусь хвилюк вона, здавалося, завагалася, а тоді додала: – Один сад замкнений. Ні одна жива душа не заходила туди вже десять років [211, с. 7].

Приклад 4 – Левицька: Бачу, ви **вернулись**, – сказав він. – А це та дівчина, за **'кою** ви їздили? **Спасиб'**, **нічо. Карет'** вас там **жде** [212, с. 26].

Римська: **Виджу**, ви **вже ся вернули**, – добродушно сказав начальник, – і привезли зі собов **оту панянку**. Та добре, дякую. **Кеб** чекає надворі [211, с. 4].

Як видно з наведених прикладів, відтворити всі фонетичні відхилення діалектного мовлення українською мовою зі збереженням природності не видається можливим. Перекладачки подеколи вдаються до імітування фонетичних відхилень у мовленні за допомогою порушення фонетичних форм українських слів (т. зв. графонів) [45]: *трримай* (Андріяш), *туди-о*, *вліті*, *зара'*, *нічо'* (Римська), *вернулись*, *'кою*, *спасиб'*, *карет'*, *їздили*, *нічо* (Левицька). Деякі із варіантів фонетичних девіацій, які властиві і українському просторіччю, вимовляються природно, звучать органічно і створюють бажаний ефект фонетичного відхилення у мовленні ХП, наприклад *туди-о*, *вліті*, *зара'*, *нічо'* (Римська). Проте формальне калькування і подвоєння приголосних у варіанті *трримай* (Андріяш) сприймається як чужорідний елемент. Вилучення голосних у словах *вернулись*, *їздили* (Левицька) – штучні і невимовні. Перекладачка діє формально, не піклуючись про природність звучання слів. Отже, ці «новотворення» (*трримай*, *вернулись*, *їздили*) не стільки передають системні ознаки місцевого діалекту, скільки сприймаються як індивідуально-особистісні риси мовлення персонажа. Художня своєрідність, як і природність мовлення, при цьому втрачаються. Отже використання еквівалентних фонетичних засобів у ПМ для відтворення фонетичних відхилень ВМ (паралельний переклад) має застосовуватися виважено, з метою створення вірогідного уявлення про МО персонажа-носія діалекту, без викривлення художнього сприйняття мовлення ХП.

Слід зазначити, що найуживанішою тактикою відтворення фонетичних

відхилень від літературної норми залишається компенсація за допомогою засобів лексичного рівня, найбільшою мірою – просторіччя [93; 178]. Д. Радієнко, В. Левицька і Н. Римська використовують нейтральне українське просторіччя (*розсілися, отако, байдикувати, гей, ну-бо, не буде пуття* (Радієнко), *сюдою* (Левицька) *оту, ся* (Римська), і не вдаються до суржику. Про вибір перекладачками стратегії одомашнення свідчать: використання притаманної українській мові надлишковості, повторення частки «ж» (Радієнко), вживання українських звертань *панянка* (Римська), вживання зменшувальних суфіксів, *один із садків* (Римська) *песіку* (Радієнко).

Перекладачки О. Андріяш та Е. Євтушенко тяжіють до вживання суржику (*шо, украв* (Андріяш) *бить, стоять* (Євтушенко), який хоча й виступає соціокультурним маркером низького освітнього рівня, але становить суміш двох різних мов, російської і української, а відтак суттєво змінює етнополітичну ситуацію у творах, що розглядаються. Е. Євтушенко також вдається до кальки з російської мови – *об стіну горохом*. Такий шлях відтворення мовлення ХП у перекладі можна віднести до *надмірного одомашнення*, що не може не позначитися на естетичному сприйнятті твору.

Розгляньмо приклади відтворення фонетичних особливостей дербіширського діалекту в українських перекладах:

Приклад 5 – Павличко: **Ро-облю** курник для курчат, – сказав, він з протяглою місцевою вимовою [237, с. 65].

Радієнко: **Оце халабудку** ладнаю для курчат, – сказав він, по-місцевому розтягуючи слова [236, с. 120].

Приклад 6 – Павличко: Нічого не можу сказати, моя леді! Я знаю, тут ніхто не **робе** ключів [237, с. 67].

Радієнко: Не **мо'** вам сказати, ваша світлість! Не знаю, хто **тута робе** ключі [236, с. 123].

Приклад 7 – Павличко: Я **гуюрю**, що **мо'** знайти друге місце для висадки фазанів. Якщо ви хочете **ту** бути, не **тра**, щоб я **ту** весь час крутився [237, с. 71].

Радієнко: Я кажу, **мо'**, найду якийсь друге місце, аби виводити фазанів. Як ви

хочете бувати **тута**, не **тре'** мені вам під ногами **плутаця** [236, с. 128].

С. Павличко і Д. Радієнко використовують фонетичні засоби української мови для відтворення фонетичних девіацій: *ро-облю, робе, гуворю, мо', тра, ту* (Павличко), *мо', тре', робе, тута, плутаця* (Радієнко), тобто вдаються до паралельного перекладу. Наведені відповідники створюють ефект ненормованого мовлення ХП, звучать достатньо природно і вимовляються з легкістю, отже стилістичну тональність просторічного мовлення збережено. Перекладачки вдаються і до компенсації фонетичних відхилень через просторіччя *оце, халабудку* (Радієнко), *крутився* (Павличко), що створює бажаний прагматичний ефект відхилення від літературної норми.

Дослідивши наявні українські переклади, як сучасні (Левицька, Андріяш, Євтушенко, Радієнко, Римська) так і виконані за радянських часів (Павличко), доходимо висновку, що відтворити всі формальні фонетичні відхилення діалектного мовлення видається неможливим, а спроби збереження всіх формальних фонетичних відхилень у мовленні персонажів призводить до втрати його природності.

Таким чином, у досліджених перекладах фонетичні відхилення від літературної норми здебільшого компенсуються на лексичному рівні, а також простежується тенденція до використання фонетичних відхилень (паралельних засобів) української мови у відтворенні фонетичних аномалій використаного в оригіналі діалекту. Але не завжди застосування фонетичних відхилень у перекладі сприяє досягненню динамічної еквівалентності. У випадках суто формального подвоєння приголосних (*трримай*) або ковтання звуків (*вернулись, їзди*) МО персонажа зазнає деформацій, і зрозуміти, що це ознаки певного діалекту, практично неможливо. Пріоритетом для перекладача має стати збереження природності мовлення, а відтак – і художньої картини світу на рівні всього твору, навіть за умови неминучої втрати фонетичних ознак. У відтворенні фонетичних відхилень зберегти маркування вузько локального складника далеко не завжди видається можливим, отже перекладач має зберегти складник соціокультурний, тобто мовлення носіїв діалектів має сприйматися як мовлення малоосвічених

людей.

За результатами дослідження було підраховано, що для відтворення фонетичних відхилень діалектного мовлення перекладачами використовувались: тактика компенсації (у 54% випадків), паралельний переклад (у 37% випадків), тактика нейтралізації (у 9% випадків). Всі перекладачі використовують стратегію одомашнення, хоча у перекладах О. Андріяш та Е. Євтушенко простежується тяжіння до надмірного одомашнення, використання такого суто національного явища та культурної реалії, як суржик, який не може вважатися відповідником жодного англійського діалекту.

3.1.2. Передача в перекладі лексичних особливостей йоркширського та дербіширського діалектів

На лексичному рівні спільною рисою для всіх діалектів є вживання діалектизмів, стилістично зниженої лексики, подеколи сленгу. Всі ці лексичні особливості здебільшого маркують приналежність мовця до певної місцевості, що створює труднощі для перекладачів, оскільки діалектизми ВМ не мають аналогів у ПМ, а заміна їх локальними діалектизмами культури-приймача може призводити до «локаційного зсуву», що, в свою чергу, позначається на художній своєрідності твору.

У йоркширському діалекті труднощі для перекладу становлять діалектизми: *to wuther, lad, lass, chap (guy)*, тощо. Багато із цих діалектизмів широко використовуються і носіями інших північноанглійських діалектів. О. Бандровська [9], дослідниця українського перекладу роману Е. Бронте «Буремний перевал» (*Wuthering Heights*), який виконала Д. Радієнко, зазначає, що у самій назві роману вжито діалектизм *to wuther*, який означає *глухо шуміти*. Діалектизми в романі дають уявлення про особливості йоркширського діалекту початку XIX століття. Дослідниця наголошує на необхідності пошуку найточніших художніх відповідників йоркширських діалектизмів саме в українському просторіччі [9, с. 314].

У лексичному складі йоркширського і дербіширського діалектів є чимало

спільного, зокрема вживання діалектизмів *lass* і *lad*, які мають шотландське походження. За часів Р. Бернса ці слова належали до поетизмів і мали конотацію «гарний/гарна, привабливий/приваблива, милий/мила». Але наразі вони втратили колишнє стилістичне забарвлення, розповсюдились усією територією Великої Британії і мають нейтральне значення *young girl/young boy*.

Окрему групу лексичних труднощів становлять архаїчні займенникові форми *thee, tha, thysem*, які, за спостереженням Н. Жлуктенко, дослідниці перекладу роману Д. Г. Лоуренса «Коханець леді Чаттерлі» (*Lady Chatterley's Lover*), належать до найуживаніших діалектизмів [23, с. 19]. Ці одиниці середньоанглійського і раннього новоанглійського періоду розвитку мови, які відповідають сучасному *you*, залишаються у діалектах як архаїзми, тобто елементи високого стилю. Форма однини займенника *you* – **thou** – не вживається у сучасній англійській мові, а це зумовлює специфічні труднощі у перекладі.

Розгляньмо способи відтворення зазначених діалектизмів в українських перекладах:

Приклад 1 – Never a day ut yah're off, but yon cat o' Linton comes sneaking hither; and Miss Nelly, shoo's a **fine lass!** [254, с. 113]

Радієнко: І дня не минає, щоб ви пішли з хати, а отой Лінтон не прокрався тишком-нишком, мов кошеня шкодливе; а міс Неллі, ото вже **безсоромниця!** [214, с. 93].

Андріяш: І дня не мине, щоб ви пішли з господи, а отой Лінтон не прошмигнув до хати; а міс Неллі теж **лепська штучка!** [213, с. 109]

Євтушенко: Тіки ви за поріг – той шельма Лінтон уже лазить тут; а міс Неллі – ото **файна дівка!** [215, с. 86]

Приклад 2 – I know tha' thinks I'm a **queer lad**, – he said, – but I think tha' art th' **queerest little lass** I ever saw [255, с. 137].

Левицька: Знаю, ви думаєте, що я – дивний **хлопака**, – сказав він. Але ви... ви... Я ще такої **дивачки** сам ніколи не стрічав! [212, с. 141]

Римська: Певно, я тобі видався **дивним**, але ось що я тобі скажу: **дивнішої дівчинки** від тебе я ще в житті не бачив, – сказав він врешті [211, с. 18].

Як видно з цих прикладів, стилістична конотація слів *lad* і *lass* утворюється завдяки епітетам *fine* and *queer*. Перекладачеві у цьому випадку необхідно відтворити денотативне значення прикметників. Е. Євтушенко використовує діалектизм *файна*, що, на нашу думку, є невиправданим, оскільки призводить до «локаційного зсуву». Варіант О. Андріяш *лепська штучка* теж можна віднести до діалекту. Отже, О. Андріяш і Е. Євтушенко вдаються до *надмірного одомашнення*. Варіант Д. Радієнко *безсоромниця* іде всупереч авторському рішенню – перекладачка нейтралізує іронію і вербалізує підтекст, змінює оцінну модальність вислову. Про тяжіння Д. Радієнко до одомашнення свідчить використання слова *хата* у перекладі. Такий вибір викривлює уявлення читача про великій маєток «Буремний перевал», і авторська картина світу зазнає певних змін. Натомість, *господа* у О. Андріяш зберігає як стилістичну, так і смислову функцію, закладену в оригіналі.

У прикладі 2 В. Левицька передає словосполучення *queer lad* і *queerest little lass* за допомогою смислових відповідників *дивачка* і *дивний хлопака*. Вони певною мірою зберігають стилістичну забарвленість. У перекладі Н. Римської ці діалектизми передаються нейтральними одиницями *дивний* та *дивнішої дівчини*, при цьому оригінальна конотація частково втрачається. Отже, всі перекладачі вдаються до тактики підбору функціональних відповідників, проте не у всіх випадках ці відповідники виконують ту саму функцію, що в оригіналах.

Розгляньмо приклад вживання діалектизму *lass* із збереженням високої стилістичної тональності:

Приклад 3 – *Ma lass!* – he murmured. – *Ma little lass!* Dunna let's fight! Dunna let's niver fight! I love **thee** an' th' touch on **thee** [266, с. 234].

Павличко: **Моя любка!** – пробурмотів він. – **Моя маленька любонька!** Не тра нам сваритися! Давай ніколи не сваритися! Я люблю **тебе**, люблю мацати тебе [237, с. 164].

Радієнко: **Любонько** моя! – пробурмотів він. – **Любко** моя хороша! Давай з тобою не воювати! Давай ніколи більше не воювати! Я люблю **тебе**, люблю бути з тобою [236, с. 261].

Обидві перекладачки відтворюють поетизм *lass* за допомогою виразів *любонько* та *любко*, що слугують функціональними відповідниками та зберігають стилістичну тональність вислову. Діалектизм *thee* нейтралізується в обох перекладах, з огляду на неможливість підбору стилістичного еквіваленту для цього слова в українській мові. Таким чином, для відтворення діалектизмів перекладачами застосовано тактику підбору функціональних відповідників і тактику нейтралізації. Слід зауважити, що С. Павличко повніше розкриває МО лісника, поєднуючи у одному вислові і поетизм (*любонько*) і просторіччя (*мацати*), що відповідає загальній соціальній характеристиці образу Мелорза. У перекладі Д. Радієнко цей художній нюанс нівелюється.

Приклад 4 – Listen to th' wind **wutherin'** round the house, – she said. – You could bare stand up on the moor if you was out on it tonight [255, с. 61].

Левицька: Послухай лишень, як **бурхає** вітер коло дому, – сказала вона. – На пустищі сьогодні на ногах не встоїш [212, с. 63].

Римська: Егей, послухай, як вітер **ото завиває**, – сказала вона. – Якби ти **зара'** була на пустищі, то, певно, з ніг би тебе збив [211, с. 9].

З наведеного прикладу видно, що відтворити територіальне маркування діалектизму *to wuther* у перекладі не видається можливим. Перекладачки добирають функціональні відповідники *бурхає* (Левицька), *завиває* (Римська). Як зазначалося раніше, втрати у передачі діалектів у перекладі неминучі, а в разі неможливості відтворити локальний складник діалекту завданням перекладачів стає відтворення складника соціального. Для цього Н. Римська підсилює свій варіант розмовною часткою *ото*, та використовує фонетичну девіацію *зара*, що маркує просторічне мовлення. Таким чином, перекладачки вдаються до тактики горизонтальної і вертикальної компенсації за допомогою лексичних та фонетичних засобів.

У відтворенні лексичних особливостей йоркширського і дербіширського діалектів використано тактику підбору функціональних відповідників (65%), тактику нейтралізації (10%) горизонтальну компенсацію (11%) і вертикальну компенсацію (14 %). У більшості випадків це допомагає зберегти стилістичну

зabarвленість оригіналу. Переважною стратегією стає одомашнення, перекладачі тяжіють до використання українського просторіччя. При цьому, О. Андріяш і Е. Євтушенко вдаються до надмірного одомашнення та вживання виразно маркованого діалекту, що не може не вплинути на повноцінне відтворення художньої достовірності твору.

3.1.3. Передача граматичних відхилень йоркширського і дербіширського діалектів в українських перекладах

Граматичні відхилення від літературної норми у йоркширському і дербіширському діалектах не є характерними винятково для цих діалектів, а притаманні майже всім діалектам і свідчать про низький рівень освіти мовців. Граматичні відхилення у діалектному мовленні спостерігаються на морфологічному (хибне вживання особових та видо-часових форм дієслів) і на синтаксичному (спрощений синтаксис, неправильний порядок слів у питальних реченнях) рівнях. Через асиметрію мов не можливо відтворити всі формальні відхилення на граматичному рівні. Тому для відтворення цих особливостей перекладачі, зазвичай, вдаються до компенсаторних тактик.

Розгляньмо граматичні особливості мовлення носіїв йоркширського і дербіширського діалектів на наступних прикладах:

Приклад 1 – When I **come** in to light your fire this mornin' I crep' up to your bed an' pulled th' cover back careful to look at you. An' there **you was**, – disappointedly, – no more black than me – for all you're so yellor [255, с. 34].

Приклад 2 – And how isn't that nowt **comed** in fro' th' field, be this time? What is he about? girt idle seeght!' demanded the old man, looking round for Heathcliff [254, с. 105].

Приклад 3 – **Was yer** waitin' to get in? – he asked, – looking at the hut, not at her [266, с. 101].

Наведені приклади містять найпоширеніші відхилення на морфологічному рівні – це використання хибної форми дієслова *to be* у всіх видо-часових формах і хибне вживання часових форм неправильних дієслів. Проаналізуємо шляхи

відтворення цих граматичних порушень в українських перекладах:

Приклад 1 – Левицька: Так коли мене послали сюди розпалити вогонь у коминку, я тихенько підійшла до вашого ліжка й трошки відхилила ковдру, щоб на вас поглянути. А ви виявились, – розчаровано заявила покоївка, – **анітрошки** не чорнішою за мене. От хіба тільки шкіра у вас жовтіша [212, с. 37].

Римська: Зранку я **ото** прийшла запалити вогонь, то навшпиньках підійшла до твого ліжка й обережно підняла край ковдри, щоб тебе **зобачити**. І ось, ти виявилася така як я, – вимовила розчаровано, – хіба що **жовта на виду** [211, с. 6].

Приклад 2 – Радієнко: А чого це той аж досі **швендяє** в полі? Що він там робить? Ледащо, та й годі [214, с. 89].

Андріяш: А чого це той бурлака аж досі **швендяє** в полі? Що він собі думає? От ледацюга, і світ такого не бачив! [213, с. 104]

Євтушенко: А чо це те ледащо ще не **вернуло** з поля о такій порі? Шо це він **удумав**? Байдикує? [215, с. 82]

Приклад 3 – Павличко: Ви що, чекали, щоб зайти всередину? – сказав він, дивлячись не на неї, а на хатину [237, с. 71].

Радієнко: Чекали, щоб зайти всередину? – спитав він, дивлячись на хижку, а не на неї [236, с. 128].

Жодна із перекладачок не відтворює морфологічних відхилень оригіналу, що навряд чи й потрібно. Вони компенсують граматичні порушення у мовленні носіїв діалектів за допомогою засобів лексичного рівня, проте відповідний прагматичний ефект не завжди збережено у перекладах. У В. Левицької мовлення персонажа звучить практично грамотно – за винятком вживання окремих просторічних одиниць (*анітрошки*). У Н. Римської вживання просторічних лексем (*ото, зобачити, жовта на виду*) є послідовнішим і створює бажаний ефект ненормованого мовлення. Це свідчить про те, що Н. Римська вивчає МО йоркширців детальніше, прагне зберегти всі вмотивовані мовленнєві відхилення та, в разі неможливості їх збереження, вдається до компенсації.

У другому прикладі всі перекладачки відтворюють помилку у минулому часі неправильного дієслова *come – comed* за допомогою використання просторічних

лексем *швендяє* (Радієнко, Андріяш) та *вернуло, удумав* (Євтушенко). Отже, граматична помилка компенсується лексичними засобами, що уможлиблює передачу маркування низького соціального статусу діалектного мовлення. Вживання просторіччя створює ефект відхилення від мовної норми, і це сприяє досягненню динамічної еквівалентності перекладу.

Хибне вживання форм дієслова *to be* – дуже поширене морфологічне відхилення діалектного мовлення. Проте в українській мові не існує аналогів для усіх вищо-часових форм дієслова *to be*, що й ускладнює передачу таких помилок у мовленні ХП. У перекладі з помилка у вживанні дієслова *to be* нейтралізується і маркування діалектного мовлення відсутнє. Перекладачки не вдаються до компенсації, що, в свою чергу, знижує загальний ефект просторічного мовлення, а відтак знебарвлює соціальну різницю між носіями діалекту і носіями літературної норми.

Підсумовуючи, зазначимо, що морфологічні помилки у мовленні носіїв йоркширського і дербіширського діалектів частково нейтралізуються, частково компенсуються засобами лексичного та фонетичного рівнів. Тактика горизонтальної компенсації використовується у 24% випадків, тактика вертикальної компенсації – у 49% випадків і тактика нейтралізації – у 27% випадків. Переважною стратегією перекладів постає одомашнення, з огляду на те, що для компенсації граматичних помилок використовуються лексичні засоби, притаманні українській мові.

Таким чином, адекватність відтворення граматичних відхилень у перекладі визначається не збереженням формальних порушень, а здатністю перекладача відтворити їхню функціональну й прагматичну роль у художньому тексті, не руйнуючи природності мовлення та цілісності художньої картини світу.

3.2. Специфіка відтворення особливостей соціолектів у мовленні художніх персонажів

Майже всі положення, що стосуються територіальних діалектів, поширюються і на діалекти соціальні (соціолекти). Соціальні діалекти на відміну

від територіальних, не охоплюють фонетичні системи та граматичні будови мов [28, с. 56]. Вони зберігають нормативну граматику і розрізняються за лексико-семантичними і фразеологічними засобами [28, с. 54]. Отже, і у художньому тексті соціолекти маркуються на лексико-фразеологічному рівні та допомагають читачеві розпізнати низький або високий соціальний статус ХП. Різновиди соціолектів вживаються у творі згідно із задумом автора й у залежності від того, які функції виконує соціолект у конкретному творі. Слід зауважити, що функції соціальних і територіальних діалектів збігаються, за винятком етнографічної функції. Соціолект не є маркером мовлення певної місцевості, а об'єднує мовців однієї соціальної групи. Отже, слід виділити: комунікативну та експресивно-виражальну функції [27, с. 39].

Особливості відтворення гіперлекту, що маркує мовлення вищих прошарків суспільства, а також соціолектів, що маркують низький соціальний статус мовця, (кокні, афроамериканський діалект, позалітературне мовлення) становлять труднощі у зв'язку з відсутністю подібних соціолектів в українській мові. За традицією, яка склалася у практиці перекладу, відтворення соціолектів (окрім гіперлекту) відбувається за допомогою просторіччя. Саме такий підхід пропонують С. Влахов і С. Флорін [14, с. 232], виходячи з емпіричних даних. На думку цих дослідників, застосування просторіччя здатне, принаймні частково, компенсувати ефект відхилення від літературної мови. Цей підхід видається оптимальним для відтворення зазначених вище соціолектів, що маркують низький соціальний статус мовців. Проте, це підхід непридатний для передачі гіперлекту, оскільки останній є не відхиленням від норми, а, навпаки, її надмірно престижною формою.

Гіперлект визначається як найпрестижніший соціальний різновид мови, якому притаманні вишуканість вимови, багатство словникового запасу та ускладненість синтаксичних конструкцій. Гіперлект, як маркована форма літературної англійської мови, відрізняється від немаркованої форми певною манірністю, штучністю та надуживанням формального стилю мовлення.

У художніх творах, що розглядаються, гіперлект майже завжди контрастує з

мовленням персонажів із нижчим соціальним статусом. Це протиставлення витікає із задуму автора і потребує ретельного відтворення у перекладі. Гіперлект у повісті Дж. Д. Селінґера “For Esmé with Love and Squalor” («До Есме, з любов'ю та мерзотою» – пер. Д. Кузьменка, 2009; «До Есме, з любов'ю та мерзотою» – пер. Ю. Григоренко та А. Івахненко, 2012) та романі Дж. Остін “Pride and Prejudice” («Гордість та упередженість» – пер. В. Горбатька, 2005; «Гідність і гонор» – пер. Т. Некряч, 2017; «Гордість та упередження» – пер. Г. Лелів, 2018) не маркується на фонетичному рівні (за винятком нечисленних випадків), але у реальному житті людей, мовлення яких можна визначити як гіперлект, безпомилково впізнається за характерною вимовою RP. Оскільки позначити особливості RP графічно практично неможливо, автори художніх творів вдаються до дескриптивного способу їхнього зображення, вказуючи, що той або інший персонаж говорив мовою випускника престижної приватної школи (Тона або Героу), яку майже неможливо підробити. Саме так діє авторка сучасних британських детективів Е. Джордж [260], наскрізний герой яких, детектив-інспектор Скотленд-Ярду Томас Лінлі (пер говорить граматично правильно, але саме його аристократична вимова, яку неможливо передати міметично в написаному тексті, часто викликає комплекс меншовартості у його оточенні). Ці романи не перекладені українською мовою, тому залишаються поза межами нашого дослідження, хоча соціолекти і діалекти сучасної Британії представлені в них дуже повно і яскраво, так само як і індивідуальне мовлення численних ХП.

Отже, на прикладах з художніх творів можливо простежити лише лексичні й граматичні особливості гіперлекту. Розгляньмо ці компоненти гіперлекту, які становлять системні труднощі, і шляхи їх відтворення в українських перекладах.

3.2.1. Лексичні ознаки гіперлекту як проблема перекладу

Враховуючи наші власні спостереження і дослідження Т. Івушкіної [143], яка вивчала особливості мовлення англійської аристократії, спробуємо систематизувати лексичні ознаки гіперлекту. До них належать: вишуканість

словникового складу і пишномовність висловлювання, використання книжкової лексики, архаїзмів, евфемізмів, біблійних, історичних, літературних та міфологічних алюзій, іншомовні вкраплення (ІВ). Нерідко у мовленні ХП, що говорять на гіперлекті, використовуються оцінні прислівники і прикметники, а також лексичні повтори, які виконують емоційно-експресивну та естетичну функції.

Проведений нами аналіз дозволяє твердити, що ХП іноді вживають неформальні вирази, але смислові і стилістичні функції цих лексичних одиниць відрізняються від їхнього вжитку у низьких соціальних прошарках. Вони або виконують іронічну функцію, або слугують засобом демонстративного знецінення співрозмовника.

Всі зазначені вище лексичні особливості яскраво зображені у мовленні персонажів роману Дж. Остін “Pride and Prejudice” – леді Кетрін де Бур і містера Коллінза. Авторка роману створює незабутні і своєрідні МО персонажів. Леді Кетрін де Бур – природна аристократка, натомість священник Коллінз – улесливий підлабузник, який імітує манеру її мовлення, вважаючи, що це підвищить і його соціальний статус. Їхньому мовленню притаманна бундючність і манірність, гіперболізоване дотримання формального етикету, а у способі спілкування простежується загострене почуття класової зверхності, яке системно репрезентується на лексичному рівні.

Вишуканість словникового складу спостерігаємо у наступних прикладах:

Приклад 1: If I, said Mr. Collins, were so fortunate as to be able to sing, I should have great pleasure, I am sure, in obliging the company with an air; for I consider music as a very innocent diversion, and perfectly compatible with the profession of a clergyman [252, с. 72].

Некряч: Якби я був **обдарований** умінням співати, – виголосив містер Коллінз, – я б із **величезним задоволенням** порадував **шановне товариство** якоюсь **арією**, адже я вважаю музику невинною розвагою, **цілковито сумісною з духовним станом** [239, с. 115].

Горбатько: Якби мені, – мовив містер Коллінз, – випало щастя **вміти**

співати, то мені було б **надзвичайно приємно потішити товариство** якоюсь гарною **піснею**, оскільки вважаю музику безневинним заняттям, **котре аж ніяк не суперечить професії священника** [238, с. 88].

Лелів: Якби мені, – сказав містер Коллінз, – пощастило **мати хист** до співу, я з превеликим задоволенням виступив би перед присутнім **тут товариством**, **бо** вважаю музику невинною розвагою, **цілком сумісною з церковною службою** [240, с. 101].

У наведених перекладах спостерігаємо, що перекладачі прагнуть зберегти вишуканість лексичних одиниць, використовуючи для цього тактику підбору функціональних відповідників, проте їхнє стилістичне навантаження неоднакове. Т. Некряч підбирає такі відповідники: *арія, шановне товариство, обдарований умінням співати, сумісна з духовним саном*, які роблять мовлення ХП підвищеним і зберігають авторську стилістичну тональність. У перекладі В. Горбатька відповідники стилістично нейтральніші – *пісня, потішити товариство, вміти співати*. У перекладі Г. Лелів загальне піднесення і дещо штучна тональність відчутно знижується за рахунок лексики розмовного стилю (*тут, бо, мати хист*). Т. Некряч відтворює літературно-книжковий зворот – *цілком сумісна з духовним станом*, натомість В. Горбатько вдається до розмовного стилю – *котре аж ніяк не суперечить професії священника*. У перекладі Г. Лелів цей зворот відтворено так: *цілком сумісною з церковною службою*. Ані В. Горбатько, ані Г. Лелів не враховують евфонічності висловлювання (надмірна кількість шиплячих звуків), що протирічить принципу «легкої вимовлюваності» [151]. Отже, добираючи функціональний відповідник до лексичної одиниці, важливо зберегти її стилістичну функцію, природність звучання висловлювання і фонетичну відповідність.

Приклад 2: Though I know it must be a scandalous falsehood, though I would not injure him so much as to suppose the truth of it possible, I instantly resolved on setting off for this place, that I might make my sentiments known to you [252, с. 247] <...> Because **honour, decorum, prudence, nay, interest**, forbid it [252, с. 249].

Некряч : Хоча я твердо знаю, що це **брехливі плітки**, бо я ніколи не завдала

б йому образи навіть припущенням, що таке можливо... одначе я вирішила прибути сюди й **ознайомити вас із моїм ставленням** [239, с. 375] <...> Тому, що **честь, пристойність, обачність**, а головне – вигода стають вам на заваді [239, с. 376].

Горбатько: І хоча я знаю, що це – всього лише **скандальні плітки**, що я ніколи не завдам йому образи, хоч на мить припустивши їх правдивість, я негайно ж вирішила приїхати сюди, **щоб сповістити вас про свої почуття** [238, с. 317] <...> Тому що це було б усупереч **честі, правилам пристойності, здоровому глуздові** і навіть усупереч вашим власним інтересам [238, с. 319].

Лелів: І хоч я точно знаю, що це **ганебний наклеп**, і не принижуватиму свого племінника навіть припущенням, що це справді може статися, я негайно вирішила приїхати сюди і сказати вам усе, що думаю з цього приводу [240, с. 344] <...> Тому що **честь, пристойність, здоровий глузд**, зрештою, ваші власні інтереси стануть цьому на перепоні! [240, с. 346]

У перекладі Т. Некряч збережено бундючність висловлювань леді Кетрін, натомість у перекладах В. Горбатька і Г. Лелів її мовлення передано менш піднесено, як і не відтворені пишномовність і гонористість. У фразі *сказати вам усе, що думаю з цього приводу* знижується стилістичне маркування на відміну від бундючної фрази *ознайомити вас із моїм ставленням*. В. Горбатько хибно розуміє значення слова *scandalous*, яке у контексті висловлювання має значення *наклепницький, брехливий*. Семантична помилка у перекладі В. Горбатька не лише спотворює зміст, а й порушує гіперлектну тональність мовлення леді Кетрін, оскільки знижує рівень її риторичної агресивності та демонстративної зверхності.

Всі перекладачі вдаються до тактики підбору функціональних відповідників, але у В. Горбатька і Г. Лелів стилістична функція таких відповідників не дорівнює оригінальній, що, акумулятивно позначається на загальній тональності індивідуального мовлення ХП.

Використання книжкових і архаїчних слів та слів латинського походження – інша властива гіперлекту риса. Ця особливість повно і яскраво передається у мовленні героїні повісті Дж. Д. Селінджера “For Esmé with Love and Squalor” – 13-

річної дівчинки на ім'я Есме. Вона розповідає про своє минуле і свою родину у дуже виразній манері, вражаючи співрозмовника інтелектом і поведженням, нетиповим для її юного віку. Мовлення Есме маркує її приналежність до високого соціального прошарку.

Приклад 3: I am not terribly **gregarious** [269, с. 144].

Кузьменко: Взагалі-то я не надто **компанійська** [242, с. 1].

Григоренко/Івахненко: Зазвичай, я не надто **товариська** [241, с. 109].

Перекладачі тут добирають функціональні відповідники до слова латинського походження *gregarious*, яке має наступне значення:

gregarious – прикметник. етимологія: лат., від *greg*, *greh* – стадо чи зграя. Дата: 1668 1. а) схильний до спілкування з іншими людьми; соціальний; б) позначає або вказує на пристрасть до товариства; товариський; с) відноситься до соціальної групи [202].

Версія *товариська* (Ю. Григоренко/А. Івахненко) є точніша за *компанійська* (Д. Кузьменко) і прагматично вірна. В обох перекладах надано перекладацький коментар із зазначенням походження цього слова. Цей прийом можна віднести до свідомого вибору перекладачів. За традицію, яка склалася в українській практиці перекладу, коментарі зазвичай надаються у виносках, це допомагає читачеві краще зрозуміти текст, але такий прийом свідчить про рішення перекладача йти шляхом найменшого опору. Адже в українській мові існує адекватний за семантичним значенням і стилістичною забарвленістю відповідник – *Я не надто добре соціалізована*.

Знаходимо архаїзми і в гіперлекті леді Кетрін де Бур з роману Дж. Остін:

Приклад 4: But your **arts** and **allurements** may, in a moment of infatuation, have made him forget what he owes to himself and to all his family. You may have drawn him in [252, с. 248].

Некряч: Але ваші **хитрощі, зваби і принади** могли, у якусь мить сліпого захоплення, примусити його забути свій обов'язок перед самим собою і своєю родиною. Ви могли його присилувати [239, с. 375].

Горбатько: Але ваші **хитрощі та оманливі принади** могли – в момент

пристрасної закоханості – змусити його забути про свій обов’язок перед собою та всією його родиною. Це ви його заворожили [238, с. 318].

Лелів: Але ви своїми **хитрощами й чарами** могли змусити його, засліпленого почуттями, забути про свій обов’язок перед самим собою і своєю родиною. Ви зтягнули його у свої тенета [240, с. 345].

Слово *allurement* – архаїзм, який використовувався з XV століття у наступному значенні:

allurement (n.) – 1540 р. «привабливі засоби» **allure** (v.) – знач. «приваблювати», вживається з 1560 р. Дієслівний іменник **alluring** (n.) – «заманювання» вживається з 1530 р. [206]

У сучасній англійській мові значення слова *allurement* не змінилося, хоча вживається воно відносно рідко, що і наближає його до архаїзму. Таким чином, особливу увагу в наведеному прикладі слід звернути на слово *arts*, яке використовується в застарілому значенні, а саме як *хитрощі*. Всі три перекладача правильно передають стилістичну тональність вислову, однаково відтворюючи слово *arts* у перекладі за допомогою еквіваленту *хитрощі*. Проте важко не помітити, що Г. Лелів тяжіє до спрощень (*infatuation* – «почуття»), які призводять до стилістичного зниження – характерної риси її перекладу.

Використання оцінних прикметників і прислівників – ще одна ознака, притаманна гіперлекту. Мовлення ХП в розглянутих нами творах рясніє оцінними прикметниками і прислівниками: *amusing, exceeding, thrilling, beautifully, dreadfully, exactly, exclusively, purely*, і інтенсифікаторами: *quite, rather, terribly*. Інтенсифікатори – це частково десемантизовані слова або словосполучення, які служать для вираження більшого порівняно з нормою ступеня ознаки, якості, а також інтенсивної дії (стану, процесу), позначених ключовим словом [104, с. 14]. Для досягнення симетрії у перекладі Т. Цепенюк пропонує відтворювати англійські інтенсифікатори українськими функціонально-еквівалентними відповідниками [104, с. 14]. Оцінні прислівники, зменшувальні і пестливі форми іменників та прикметників вважаються визначною рисою жіночого мовлення [11, с. 14]. Ми поділяємо цю думку, оскільки у мовленні ХП чоловічої статі

оцінні прикметники та прислівники зустрічаються рідше, ніж у мовленні ХП жіночої статті. Інтенсифікатори у гіперлекті виконують не лише функцію емоційного підсилення, а й слугують маркерами мовної ввічливості та соціального етикету.

Простежмо, як ця особливість гіперлекту відтворюється у перекладах:

Приклад 5: Do you find me **terribly** cold? [269, с. 144]

Кузьменко: Чи видаюся я вам **жахливо** холодною? [242, с. 1]

Григоренко/Івахненко: Ви вважаєте мене холодною особою? [241, с. 110]

Приклад 6: You are **uniformly** charming! [252, с. 19]

Некряч: Ваша **чарівність** неперевершена [239, с. 123].

Горбатько: Ви – сама **чарівливість**! [238, с. 95]

Лелів: Ви **найчарівніша** з усіх! [240, с. 109]

Д. Кузьменко знаходить вірний семантичний відповідник для інтенсифікатора *terribly* – *жахливо*, використовуючи тактику підбору еквіваленту, натомість Ю. Григоренко і А. Івахненко ігнорують цей важливий маркер емоційного стану персонажа і вилучають його, тобто вдаються до нейтралізації, яка збіднює мовно-стилістичний вимір. У Прикладі 6 в усіх версіях використано тактику підбору функціональних відповідників, хоча вибір В. Горбатька «Ви – сама чарівливість» властивий скоріше російській, ніж українській мові і звучить дещо неприродно.

Іншим соціолінгвістичним маркером гіперлекту є *вкраплення сленгу* [143]. Утім, не кожен пересічний читач зможе сприйняти цей соціолінгвістичний маркер як ознаку мовлення англійської аристократії. На нашу думку, вкраплення в мовлення представників вищих прошарків неформальних слів створює комічний ефект і зазвичай використовується персонажами у розмовах між собою. У розглянутих творах Есме, Коллінз і леді Кетрін вдаються до використання неформальних слів з різних причин. Манірність Коллінза зменшується у розмові з персонажами однакового з ним соціального рівня. Леді Кетрін вживає стилістично знижені слова у розмові з Ліззі для того, щоб принизити її. Есме теж вдається до неформальних слів, щоб підкреслити свою дорослість, іноді навіть не

розуміючи значення деяких із них.

Приклад 7: Heavens, no. I'm going to sing jazz on the radio and make **heaps of money**. Then, when I'm thirty, I shall retire and live on a ranch in Ohio [269, с. 141].

Кузьменко: О Небеса, ні. Я буду **співати з джазом** на радіо й заробляти **кupu грошей**. Потім, коли мені буде тридцять, я це кину і житиму на ранчо в Огайо [242, с. 1].

Григоренко/Івахненко: Боже борони. Я співатиму джаз на радіо й **загрібатиму гроші лопатою**. А коли мені виповниться тридцять, я полишу музику й оселюся на ранчо в Огайо [241, с. 107].

Приклад 8: I look like **a fright** [269, с. 143].

Кузьменко: Я **страхітлива** [242, с. 1].

Григоренко/Івахненко: **Схожа на страшка** [241, с. 109].

Розмовне мовлення Есме відтворюється у перекладах за допомогою вживання просторіччя: *кupu грошей* (Кузьменко), *загрібатиму гроші лопатою* (Григоренко/Івахненко). При цьому, у перекладі Д. Кузьменка ефект відхилення від літературної норми підсилюється за рахунок смислової помилки *співати з джазом*, що, в свою чергу, підкреслює вікові особливості ідіолекту Есме.

Ю. Григоренко та А. Івахненко використовують стилістично забарвлений зворот *схожа на страшка*, що створює бажаний ефект з огляду на те, що Есме робить певні помилки, а також вживає псевдолітературні одиниці *momento, intransically*. Д. Кузьменко, натомість, використовує літературно-розмовне слово *страхітлива*, що послаблює стилістичну тональність вихідної репліки. Таким чином, всі перекладачі використовують тактику підбору функціональних відповідників, але не у всіх випадках зберігається стилістичний баланс.

У мовленні Коллінза також знаходимо стилістично знижені вислови, коли він спілкується з персонажем, якого не вважає соціально вищим за себе. Такі розмовні вислови поєднуються із зворотами високого стилю, що створює неповторну і комічну МО Коллінза:

Приклад 9: Pardon me for interrupting you, madam, – cried Mr. Collins; – but if she is really **headstrong and foolish**, I know not whether she would altogether be a

very desirable wife to a man in my situation, who naturally looks for happiness in the marriage state [252, с. 78].

Некряч: Вибачте, що я вас перериваю, мадам, – вигукнув містер Коллінз, – але якщо вона і справді **вперта та дурнувата**, сумніваюся, що вона стане гідною дружиною чоловікові з моїм становищем, який, цілком природно, шукає собі щастя у шлюбі [239, с. 125].

Горбатько: Вибачте, що перепиняю вас, пані, – вигукнув містер Коллінз, – але якщо вона дійсно **вперта й дурноверха**, то чи зможе вона стати підходящою дружиною для людини мого становища? [238, с. 96]

Лелів: Перепрошую, що перебиваю вас, мадам, – урвав її містер Коллінз, – але якщо Елізабет справді **вперта і нерозсудлива**, то я не впевнений, що вона буде бажаною дружиною для чоловіка в моєму становищі, який прагне досягнути в шлюбі щастя [240, с. 110].

В емоційному мовленні леді Кетрін також спостерігаються вкраплення розмовних слів та виразів, які суперечать манері спілкування в аристократичних колах:

Приклад 10: I know it all; that the young man's marrying her was **a patched-up business**, at the expence of your father and uncle. **And is such a girl to be my nephew's sister?** [252, с. 250]

Некряч: Я знаю все: що того молодика примусили до шлюбу значно пізніше, завдяки грошам вашого батька і дядька. **Й отака дівуля** стала б своячкою мого племінника? [239, с. 378]

Горбатько: Я знаю все – і те, що цю справу **хутенько** владнали, і те, що це **влетіло в копієчку** вашому батькові та дядькові. **І отака дівчина** стане своячкою мого племінника? [238, с. 321]

Лелів: Я знаю все – навіть те, що її одруження з тим молодим чоловіком було нашвидкоруч залагоджено коштом вашого татуся й дядька. **І ота дівиця** тепер стане сестрою мого племінника? [240, с. 348]

У Прикладі 10 Т. Некряч та В. Горбатько знаходять еквіваленти до стилістично знижених слів *headstrong and foolish*, але у перекладі В. Горбатька не

збережено пихатості, яка притаманна МО містера Коллінза. Натомість, у перекладі Т. Некряч збережено як розмовні вислови, так і звороти високого стилю, які підкреслюють манірність Коллінза. У перекладі Г. Лелів стилістична забарвленість слова *вперта* збережена, натомість варіант *нерозсудлива* відчутно знижує експресивність епітету *foolish*.

У Прикладі 11 Т. Некряч та Г. Лелів підбирають функціональні відповідники і зберігають неформальність висловлювання за допомогою стилістично зниженого *отака дівуля* (Некряч) і *ота дівуця* (Лелів). В. Горбатько вживає нейтральне *дівчина*, але додає як засіб компенсації зниженої тональності у виразі *влетіло в копієчку*, хоча це калька з російської ідіоми і нічим необґрунтоване надмірне одомашнення (адже поняття *копієчка* не існувало на початку ХІХ століття). Отже, у мовленні носіїв гіперлекту зустрічається стилістично знижена лексика, але функції її вживання різняться. Це ще один важливий художній нюанс, який перекладач має враховувати у перекладі.

Лексичні повтори – ще один соціолінгвістичний маркер гіперлектів персонажів. У мовленні ХП знаходимо повтори інтенсифікаторів (*quite, terribly, extremely*), оцінних прислівників (*purely, exactly, exceeding, beautifully, exclusively, dreadfully*). На думку відомого англійського лінгвіста Дж. Ліча, словесні повтори, що використовуються авторами художніх творів, виконують естетичну функцію [148, с. 76]. Задача перекладача – відтворити їх у перекладі з мінімальним порушенням квантитативного балансу між оригіналом і перекладом. На думку К. Буйткувієне, лексичні повтори можуть відтворюватися у перекладі за допомогою таких перекладацьких тактик, як збереження, підбір синоніму, вилучення, заміна, перефразування [121, с. 110]. О. Черненко підкреслює, що повторення свідчать про високий ступінь емоційної напруги мовця [125, с. 161].

Розгляньмо, які перекладацькі тактики використовувались перекладачами для відтворення лексичних повторів:

Приклад 11: You seem quite **intelligent** for an American <...> Mother was an extremely **intelligent** person. Quite sensuous in many ways [269, с. 142].

Кузьменко: Ви маєте досить **інтелігентний** вигляд, як на американця <...>

Мама була надзвичайно **інтелігентною** особою. І досить чуттєвою, багато в чому [242, с. 1].

Григоренко/Івахненко: А ви здаєтесь досить **розумним**, як на американця <...> Мати була надзвичайно **розсудливою** жінкою. Чуттєвою багато в чому. [241, с. 108].

Д. Кузьменко вдається до повного збереження лексичних повторів. Але слова *intelligent* і *інтелігентний* не означають одне й те саме:

intelligent – good at learning, understanding and thinking in a logical way about things; showing this ability [197] (розумний, той, що добре навчається та мислить логічно; або виявляє цю здатність);

інтелегентний, а, е. 1. освічений, культурний; розумово розвинутий [208].

Попри те, що слова *intelligent* і *інтелігентний* не означають одне й те саме, вибір перекладача можна вважати виправданим. З одного боку, він зберігає повтор, з другого боку, слово *інтелігентний* в устах маленької дівчинки звучить не надто органічно, таким чином відтворюється бажаний ефект невідповідності «дорослого» словникового запасу Есме та її юного віку. Натомість Ю. Григоренко та А. Івахненко ігнорують лексичні повтори і використовують тактику підбору синонімів, що певною мірою позначається на квалітативному балансі між оригіналом і перекладом.

Приклад 12: Resignation to inevitable evils is the **duty** of us all; the peculiar **duty** of a young man who has been so fortunate as I have been in early preferment; and I trust I am **resigned** [252, с. 20].

Некряч: **Упокорення** перед неминучим злом – **обов'язок** кожного з нас, а надто – **обов'язок** юнака, якому, як мені, так рано в житті поталанило отримати великі блага, і гадаю, я **упокорився** [239, с. 128].

Горбатько: Здатність **змиритися** з неприємністю, якої не можна уникнути, є **обов'язком** усіх нас, і особливо – **обов'язком** молодого чоловіка, котрому, як мені, пощастило змолоду обійняти високу посаду, тож мені хочеться вірити, що я вже **змирився** [238, с. 100].

Лелів: **Покірність** перед неминучим злом – наш спільний обов'язок, надто ж

такого молодого чоловіка, як я, кому поспішила усміхнутися доля. Тому я змушую себе **скоритися** [240, с. 114].

Т. Некряч і В. Горбатько зберігають у перекладі вмотивовані повтори слів *duty* та *resignation*. Варіант Т. Некряч *упокорення*, на нашу думку, точніше передає семантику і стилістичну забарвленість оригінального *resignation*, враховуюче те, що містер Коллінз, як священик, має на увазі упокорення Богу. Версія В. Горбатька *змиритися* є стилістично нейтральною, вона не несе в собі закладених конотації. У перекладі Г. Лелів повтори не збережено, натомість використані однокореневі слова *покірність* і *скоритися*, що лише частково зберігає ефект повтору. Отже, перекладачкою використовується тактика підбору спрощених синонімів, і у її версії спостерігається опущення фрагментів мовлення, які є суттєвими для розкриття МО персонажа, унаслідок чого вишуканість його словникового складу зазнає певних втрат.

У підсумку зазначимо, що всі соціолінгвістичні маркери гіперлекту ХП потребують максимального збереження у перекладі. Найуживаніші перекладацькі тактики – тактика підбору еквівалентів і тактика підбору функціональних відповідників мають бути використанні виважено. У разі неможливості підібрати словниковий еквівалент, перекладачі мусять зберегти стилістичну функцію висловлювання і його стилістичний регістр. Підбір функціональних відповідників має виконуватися для того, щоб розкрити повноцінний образ ХП, не зашкоджуючи його художній неповторності.

Ознакою стратегії одомашнення в аналізованих перекладах є повтори притаманних української мові часток *адже, б, би* (Некряч), *аж* (Горбатько), *бо* (Лелів), вживання українських архаїзмів *дівця* (Лелів) і висловів, які викликають певні асоціації в українського читача *поспішила усміхнутися доля*. В. Горбатько використовує у перекладі звернення *пані* – що свідчить, про те, що стратегія одомашнення у його перекладі є переважною. А перекладачки Т. Некряч і Г. Лелів, вживаючи у перекладі слово *мадам*, замість *пані*, – прагнуть знайти «золоту середину» між двома стратегіями, іншими словами, гармонізують стратегії.

За результатами дослідження було встановлено, що у відтворенні лексичних особливостей гіперлекту перекладачами застосовувались: тактика підбору еквіваленту (21%), тактика підбору функціональних відповідників (34%) і горизонтальна компенсація (45%). Для відтворення лексичних повторів перекладачами застосовувалися тактика збереження повторів (61%), тактика підбору синонімів (35%), тактика нейтралізації (4%).

3.2.2. Передача граматичних особливостей гіперлекту у перекладі

Мовлення аристократів на граматичному рівні зазвичай маркується на синтаксичному підрівні, оскільки морфологія там бездоганно правильна. Гіперлект характеризується використанням складних синтаксичних конструкції з низкою підрядних речень, які створюють ефект риторичної надмірності та демонстративної мовної вишуканості. У художніх творах ці особливості гіперлекту виступають контрастом для мовлення малоосвічених людей, яке позначається спрощеним синтаксисом і порушенням нормативного порядку слів.

Розгляньмо одну з найбільш репрезентативних граматичних ознак гіперлекту – *вживання складних синтаксичних конструкцій*:

Приклад 1: I am by no means of the opinion, I assure you, – said he, – that a ball of this kind, given by a young man of character, to respectable people, can have any evil tendency; and I am so far from objecting to dancing myself, that I shall hope to be honoured with the hands of all my fair cousins in the course of the evening; and I take this opportunity of soliciting yours, Miss Elizabeth, for the two first dances especially, a preference which I trust my cousin Jane will attribute to the right cause, and not to any disrespect for her [252, с. 17].

Некряч: Я зовсім не дотримуюсь тієї думки, запевняю вас, – пояснив він, – що бал такого рівня, влаштований юнаком порядного роду для шановних людей, може мати в собі щось гріховне, і я зовсім не від того, щоб потанцювати самому, тож сподіваюся, усі мої прекрасні кузини зроблять мені честь танцювати зі мною, і я скористаюся нагодою просити вас, міс Елізабет, залишити для мене два перші танці: хочу вірити, моя кузина Джейн зрозуміє правильно мій добрий намір і не

побачить у цьому неповаги до себе [239, с. 101].

Горбатько: Запевняю вас, – мовив він, – я зовсім не вважаю, що бал, який влаштовує знатна молода людина для поважних людей, має якесь гріхове спрямування; і я настільки далекий від думки заборонити танці самому собі, що сподіваюся протягом вечора удостоїтися честі потанцювати з усіма моїми прекрасними кузинами, наразі ж скористаюся можливістю і попрохаю вас, міс Елізабет, зробити милість і подарувати мені перші два танці. Сподіваюся, міс Джейн зрозуміє, що таку перевагу я роблю в інтересах справи, а не від неповаги до моєї найстаршої кузини [238, с. 78].

Лелів: Я в жодному разі не думаю, – запевнив він Елізабет, – що такий бал, влаштований шляхетним молодиком для шановної публіки, може бути породженням зла. До того ж мені так кортить потанцювати, що я сподіваюсь, що за цілий вечір матиму честь повести до танцю всіх своїх гарненьких кузин, а користуючись цією ситуацією, хочу попросити вас, міс Елізабет, станцювати зі мною перші два танці – сподіваюсь, моя кузина Джейн не подумає, що я маю хибні наміри чи виявляю свою неповагу до неї [240, с. 88].

Отже, ускладнений синтаксис репрезентується за допомогою багатокomпонентних складнопідрядних речень, розгорнутих дієприкметникових зворотів, вставних модальних конструкцій, які виступають невіддільною складовою гіперлекту персонажа, мовлення якого контрастує із мовленням інших персонажів. Т. Некряч зберігає довжину і складність речення, натомість В. Горбатько і Г. Лелів поділяють цю складну синтаксичну конструкцію на два окремих речення. У перекладі Т. Некряч передано схильність містера Коллінза до самопрезентації через мовлення та його надмірної ускладненості, відсутньої в ідіолектах інших персонажів. Ускладнений синтаксис виконує тут не лише стилістичну, а й характеротворчу функцію, підкреслюючи манірність та пафосність містера Коллінза. У перекладі В. Горбатька спостерігаємо простіші синтаксичні конструкції, ніж у оригіналі. Г. Лелів взагалі спрощує і примітивізує мовлення персонажа, вдаючись до розмовного стилю.

Приклад 2 While in their cradles, we planned the union: and now, at the moment

when the wishes of both sisters would be accomplished in their marriage, to be prevented by a young woman of inferior birth, of no importance in the world, and wholly unallied to the family! [252, с. 248]

Некряч: Ще коли вони лежали в колисці, ми задумали їхній шлюб, і тепер, коли мрії обох сестер могли б здійснитися і вони б одружилися, – щоб втрутилася якась дівчиця низького роду, без зв'язків у вищому світі, зовсім чужа для нашої родини? [239, с. 376]

Горбатько: Ми з нею задумали їхнє єднання ще тоді, коли вони були в колисках. І тепер, коли мрії обох сестер мають знайти своє втілення в їхньому шлюбі, цьому заважає якась зовсім нікому не відома молода особа низького походження, та ще й без жодних кривих зв'язків з нашою родиною! [238, с. 64]

Лелів: Діти ще лежали в колисках, а ми вже планували їхнє одруження – а тепер, коли материнська мрія ось-ось втілиться в їхньому шлюбі, на заваді стала жінка низького походження, без суспільної ваги й нічим не пов'язана з нашою родиною! [240, с. 346]

Як видно із оригінальної репліки, використання низки підрядних речень і пауз між ними створюють напруженість вимови і свідчать про збуджений емоційний стан персонажа (леді Кетрін). Інтонаційні паузи та лексичні повтори створюють відчуття збудженого, майже істеричного мовлення, що водночас зберігає формальну граматичну правильність. Переклад Т. Некряч передає як смислове так і емоційне наповнення цього речення, натомість В. Горбатько не зберігає складності синтаксичної конструкції, поділяючи її на два окремих речення. У версіях В. Горбатька і Г. Лелів через спрощений синтаксис і ритмічні відхилення знижується емоційне напруження оригінального тексту. Такий підхід послаблює образу леді Кетрін як владної і домінантної постаті. Т. Некряч зберігає ритм висловлювання, а завдяки використанню повторів (*могли б, вони б, щоб*) утворюється емоційна ескалація, тобто досягається не лише динамічна, а й формальна еквівалентність.

Отже, на граматичному рівні основною ознакою гіперлекту виступає ускладнений синтаксис. Для відтворення цієї особливості перекладачі

використовують тактику паралельного перекладу (у 69% випадків) для збереження довжини речень та ускладненого синтаксису, у 31% випадків спостерігається тактика нейтралізації граматичних особливостей гіперлекту.

3.3. Відтворення етносоціолектів персонажів низького соціального стану в українських перекладах

У художніх творах мовлення привілейованих прошарків суспільства нерідко контрастує з мовленням малоосвічених персонажів (позалітературне мовлення, говірка кокні і афроамериканський діалект). Позалітературне мовлення розглядається у нашій роботі як різновид соціолекту, який не мав у минулому локальної маркованості, але його характерні риси властиві для більшості неосвічених людей. Таке мовлення може бути віднесено до просторічного.

Статус таких соціолектів, як кокні і афроамериканський діалект досі не має чіткого, однозначного визначення. Ці різновиди мовлення раніше мали суто локальне маркування. Говірка кокні завжди асоціювалась із говіркою неосвічених лондонців. О. Ребрій вважає кокні етносоціолектом, що підкреслює соціальну характеристику ХП [78]. Афроамериканській діалект був прив'язаний до місцевості у США, де скупчено мешкало населення афроамериканського походження. На думку О. Швейцера [171], афроамериканський варіант англійської мови слід вважати соціальним діалектом, тому що він використовується серед низьких верств населення. Цей діалект втратив локальне маркування в результаті міграції чорношкірого населення по всій території США. О. Соловей зауважує, що офіційний статус афроамериканського різновиду англійської мови невизначений і дотепер. Проте, «як би ми його не трактували – чи як говірку, чи діалект, чи соціолект, чи навіть самостійну мову, в тексті художнього твору афроамериканська англійська виконує потужну не лише стилістичну, а й інформативну функцію» [87, с. 120].

Саме ця багатофункціональність етносоціолектів і зумовлює складність їх адекватного відтворення у перекладі. Розгляньмо ті компоненти цих соціолектів, що потребують особливої уваги і творчих зусиль перекладача у їх відтворенні.

3.3.1. Передача в перекладі фонетичного компоненту афроамериканського діалекту

Афроамериканський діалект не міг не знайти свого відображення в американській літературі. Афроамериканці – це велика частина населення США, складна історія та тяжка доля якої не залишилися поза увагою в американській літературі – як класичній, так і сучасній. Вперше у світовій літературі проблема рабства була яскраво зображена у романі Г. Бічер-Стоу “Uncle Tom’s Cabin” (1852 р.) («Хати́на дядька Тома») [253], який набув великого суспільного резонансу. Першим романом, у якому яскраво повно і реалістично зображені формальні ознаки афроамериканського діалекту вважається роман М. Твена “The Adventures of Huckleberry Finn” (1884) («Пригоди Гекльберрі Фіна») [273]. Цей роман – квінтесенція різноманітних діалектів південних американських штатів, зокрема Міссісіпі і Міссурі. Сам автор у передмові до роману зазначає, що «в цій книжці використано кілька діалектів, а саме: негритянський діалект штату Міссурі, найрізкішу форму закуткового південно-західного діалекту, діалект Пайк-Каунті, а також чотири трохи пом’якшені відміни цієї останньої говірки» [273, с. 243]. Д. Каркіт, проаналізувавши граматичні та фонетичні відхилення від норми у мовленні персонажів твору, стверджує, що Гекльберрі Фінн говорить на діалекті округу Пайк [122, с. 330]. Мовлення афроамериканського персонажа Джима відрізняється від мовлення інших персонажів ще різкішими відхиленнями від літературної норми на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях, характерними для негритянського діалекту штату Міссурі.

Після започаткованого М. Твеном міметичного зображення афроамериканського діалекту письменники почали активно створювати незабутні образи персонажів – носіїв цього діалекту. У романі Г. Лі «Вбити пересмішника» [267] яскраво зображено диверсифіковане мовлення чорношкірої служниці Келпурнії і її сусідки, яка говорить лише на діалекті. У романі К. Кізі «Над зозулиним гніздом» [265] афроамериканським діалектом розмовляють чорношкірі персонажі роману (black guys). Ці приклади МО достатньо показові для окреслення характерних ознак даної говірки.

Фонетичні особливості афроамериканського діалекту мають деякі спільні системні ознаки з британськими діалектами, які розглядалися вище. Якщо читачі оригінальних творів можуть усвідомлювати різницю між цими діалектами, то читачі друготвору об'єктивно позбавлені такої можливості, адже зберегти локальну маркованість мовлення у перекладі практично неможливо. Розглянемо основні фонетичні відхилення афроамериканського діалекту на прикладах:

Приклад 1: Say, who is you? **Whar** is you? Dog my cats **ef** I **didn'** hear **sumf'n**. Well, I know what **I's gwyne** to do: **I's gwyne** to set down here and listen **tell** I hears it **agin** [273, с. 249].

Приклад 2: **Doan'** hurt me – don't! I **hain't** ever done no harm to a **ghos'**. I **alwuz** liked dead people, **en** done all I could for **'em**. You go **en git in de** river **agin**, **whah** you **b'longs**, **en doan'** do **nuffn** to **Ole Jim**, **'at 'uz awluz yo' fren'** [273, с. 287].

Приклад 3: There's some folks who don't eat like us, – she whispered fiercely, – but you **ain't called** on to contradict **'em** at the table when they don't. That boy's **yo' comp'ny** and if he wants to eat up the table cloth you let him, you hear? [267, с. 30]

Приклад 4: **Yeah, an'** I reckon **you's comp'ny** at the Finch house **durin'** the week....You **ain't** got no business **bringin'** white **chillun** here – they got their church, we got **our'n**. It is our church, **ain't** it, Miss Cal? [267, с. 121]

Приклад 5: **Haw**, you look at **'im** shag it? Big enough to eat apples off my head **an'** he **mine** me like a baby [265, с. 3].

Приклад 6: What you **s'pose** it'd be like if **evahbody** was to brush their teeth whenever they took a notion to brush? [265, с. 90]

Отже фонетичні відхилення складаються з таких явищ:

- **редукція звуків і складів:** 'im (him), 'em (them), at (that), s'pose (suppose), an' (and), ole (old), mine (mind), fren' (friend), tha's (that's), jes'/jus' (just), yo' (your);

- **заміна звуків:**

- *велярного [ŋ] альвеолярним [n]:* mornin' (morning), somethin' (something), workin' (working), bringin' (bringing), durin' (during);

- *інтердентального [ð] альвеолярним [d]:* de, den, dis, dey, wid;

- *інтердентального [θ] губно-зубним [f]:* sumf'n, nuffn;

- *голосних*: [o:] замість [a:] / [aʊ]: my gaw (my god), haw (how), [i] замість [e]: agin (again) та навпаки [e] замість [i]: tell (till);

- **ковтання і злиття звуків**: b'longs (belongs), chillun (children), s'pose (suppose), evahbody (everybody), comp'ny (company);

Розгляньмо шляхи відтворення цих формальних фонетичних особливостей афроамериканського діалекту в перекладах роману М. Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна», виконаних за радянських часів і в новітніх перекладах. Переклад І. Стешенко вийшов за радянських часів у 1956 році, переклади В. Левицької (2013) і І. Базилянської (2021) опубліковані нещодавно:

Приклад 1– Стешенко: Кого це тут носить? Де ж ви? **Хай мені біс**, якщо вас не чув! Гаразд, ось що я зроблю: сяду на цьому самому місці й прислухатимусь, поки знову почую [247, с. 1].

Левицька: Послухайте, хто це? Де ж ви? **Я ж** усе чув, **свинство яке!** Гаразд, я знаю, що мені робити: сяду й сидітиму, доки знову щось не почую [246, с. 1].

Базилянська: **Гей**, хто це? Де воно? **Адже** я все чув, **щоб мені луснути!** Гаразд, я знаю, що мені робити: сяду і сидітиму, **аж** поки воно не ворухнеться [245, с. 242].

Приклад 2 – Стешенко: Не руш мене, не руш! Я ніколи мерців не кривдив. Я завжди любив померлих і робив для них усе що міг. Іди собі назад до річки! Ой, не чіпай старого Джіма, залиш його! Він же завжди з тобою приятелював! [247, с. 10]

Левицька: Не чіпай мене, не чіпай! Я мертвих ніколи не кривдив. Я їх завжди любив, усе, що міг, для них робив. Іди назад у річку, звідки прийшов, не зачіпай старого Джіма, він з тобою завжди дружив [246, с. 3].

Базилянська: Не чіпай мене, не чіпай! Я ніколи мерців не кривдив. Я їх завжди любив, усе, що міг, для них робив. Повертайся знов у ріку, звідки прийшов, дай спокій старому Джиму, він із тобою завжди товаришував [245, с. 279].

У жодному з цих перекладів фонетичні відхилення афроамериканського діалекту не відтворюються, а компенсуються за допомогою лексичних і

граматичних засобів. О. Соловей, дослідниця перекладу І. Стешенко, стверджує, що вибір перекладачки щодо нейтралізації будь-яких відхилень у мовленні Джима є доречним з огляду на прагматику тексту, тому що «мовлення Джима дає узагальнене уявлення про мовлення цілого соціального прошарку – рабів... це особливий культурний пласт, де відхилення від норми вже набувають певної стандартизації. Зважаючи на відсутність подібного явища в українській культурі, засобами української мови Стешенко створила би не афроамериканця, а галичанина чи закарпатця або представника ще якогось регіону України чи ж просто неосвічену людину. Історичну складову було б втрачено, і без довгого попереднього пояснення пересічний читач не розкодував би тих глибинних соціальних процесів, що ховаються за мовленням Джима» [87, с. 120].

Відхилення на фонетичному рівні у І. Стешенко частково компенсуються вживанням експресивного виразу *хай мені біс*. Дослідниця перекладу І. Стешенко М. Альошина зазначає, що «згадування чорта в англійській мові ХІХ століття було однією з найбрутальніших лайок» [2, с. 106]. В. Левицька і І. Базилянська теж не відтворюють фонетичних відхилень, а компенсують їх лексичними засобами: виразами *свинство яке* (Левицька) та *щоб мені луснути* (Базилянська), що за своєю тональністю є стилістично зниженими виразами, хоча й менш експресивними, ніж *dog my cats* в оригіналі.

Розгляньмо перекладацькі тактики, застосовані іншими перекладачами для відтворення фонетичних відхилень афроамериканського діалекту:

Приклад 3 – Некряч: Може, дехто і не їсть так, як ми, – сердито зашепотіла вона, – **а ти мовчи та диш**, і **не лізь** зі своїми заувагами, хоч би що вони робили. Цей **хлопчина** – твій гість, і якщо він схоче жувати церату на столі, **твоя справа маленька** – не втручатися, **утямила?** [234, с. 35–36]

Харенко: Може, дехто і не так їсть, як ми, – просичала вона, – але як ти смієш говорити про те, коли за столом хтось чужий? Цей **хлопчина** – твій гість, і якщо йому заманеться жувати скатертину – хай жує, ти чуєш? [233, с. 5]

Приклад 4 – Некряч: **Еге ж**, а ви гостюєте у домі Фінчів по буднях... Ви не маєте права приводити сюди білих **дітлахів** – у них своя церква, у нас своя. Це

наша церква, міс Кел, вам ясно? [234, с. 116]

Харенко: А цілий тиждень, певно, ти гостя у Фінчів? ... Нічого тобі приводити сюди білих дітей – у них своя церква, а у нас своя. Це наша церква, правда ж, міс Кел? [233, с. 22]

З наведених прикладів видно, що фонетичні особливості афроамериканського діалекту не відтворюються, а компенсуються на лексичному рівні. Т. Некряч застосовує стилістично марковані ідіоматичні вирази *мовчи та диш*, *твоя справа маленька*, лексично знижені одиниці *еге ж*, *дітлахи*, *хлопчина*, *утямила*, які створюють ефект просторічного мовлення і зберігають соціальну характеристику персонажа. У перекладі М. Харенка соціальне маркування мовлення Келпурнії не відтворено повною мірою, воно звучить майже внормовано, за винятком розмовного слова *хлопчина*. Ця нейтралізація у перекладі М. Харенка позбавляє барвистості прекрасно виписаний образ Келпурнії, зокрема через її МО.

У новітніх художніх перекладах можна простежити тенденцію до використання фонетичних засобів для відтворення фонетичних аномалій мовлення ХП, тобто використання тактики паралельного перекладу і наближенню до формальної еквівалентності:

Приклад 5: Хо! Диви як схопив! Такий здоровань, міг би ябко в мене з голови зняти, а слуха як ляля [226, с. 5].

Приклад 6: А що було б, якби кожен кинувся чистити зуби, коли 'му заманеться? [226, с. 132]

Для відтворення цих фонетичних відхилень афроамериканського діалекту в романі К. Кізі «Над зозуленим гніздом» Н. Тисовська використовує графони *хо*, *диви*, *ябко*, *слуха*, *'му*. Українські репліки цілком природні для вимови і відтворюють прагматичний ефект, закладений автором. Це свідчить про те, що фонетичні відхилення можуть бути відтворені за допомогою фонетичних засобів української мови.

Отже, підходи практиків перекладу до відтворення фонетичних відхилень діалектів і досі різняться. І. Стешенко, В. Левицька і І. Базилянська, Т. Некряч

схиляються до використання компенсаційних тактик, з огляду неможливості відтворення усіх формальних фонетичних аномалій мовлення та недоцільності заміни афроамериканського діалекту будь-яким місцевим діалектом мови-приймача. У перекладах Н. Тисовської спостерігаємо вдалі спроби відтворення фонетичних особливостей мовлення носія афроамериканського діалекту з використанням фонетичного потенціалу української мови. Такі спроби зберігають яскравий художній нюанс мовлення ХП, який забезпечується саме фонетичними відхиленнями від літературної мови. Проте, в обох тенденціях соціальна маркованість мовлення ХП передається точно.

Кількісні підрахунки у розглянутих прикладах свідчать, що для відтворення фонетичних особливостей афроамериканського діалекту перекладачами використовувалися: тактика компенсації – у 66% випадків, тактика паралельного перекладу у 23% випадків, тактика нейтралізації – у 11% випадків.

3.3.2. Відтворення лексичних особливостей афроамериканського діалекту

Лексичні особливості афроамериканського діалекту є подібними до лексичних особливостей цілої низки діалектів і соціолектів. Ці особливості вказують на соціальний компонент мовлення ХП, тобто маркують низький рівень освіти мовця. Характерною рисою лексичних особливостей афроамериканського діалекту залишається вживання діалектизмів, які позначають певну локацію, наприклад Muddy (річка Міссісіпі). Такі діалектизми притаманні винятково афроамериканському діалекту і становлять об'єктивні труднощі для перекладу через відсутність відповідників у ПМ. Розгляньмо детальніше лексичні особливості мовлення чорношкірих персонажів і перекладацькі тактики їхнього відтворення:

Приклад 1: Oh, it's de **dad-blame**' witches, sah, **en** I wisht I was dead, I do. Dey's awluz at it, sah, **en** dey do mos' kill me, dey sk'yers me so. Please to don't tell nobody 'bout it sah, er ole Mars Silas he'll scole me; 'kase he say dey ain't no witches. I jis' wish to goodness he was heah now – den what would he say! I jis' bet he couldn' fine no way to git aroun' it dis time. But it's awluz jis' so; people dat's **sot**, stays **sot**;

dey won't look into noth'n' **en** fine it out f'r deyselves, **en** when you fine it out **en** tell um 'bout it, dey doan' b'lieve you [273, с. 489].

Стешенко: Ой **лишенько!** То **ж** знову ті клятї відьми, сер. Хоч помирай через них! Просвітку немає від них, сер, вони мене зі світу зженуть. Такого **ляку наганяють**, що хоч у домовину лягай! Ой прошу вас, сер, не кажіть про те нікому, бо старий містер Сайлас сваритимуть мене; вони кажуть, що тих відьом зовсім немає. Ох, і шкода **ж** як, що не було їх зараз **тутечки!** **Боженьку ж** мій, а якої б вони **отепереньки** заспівали? Мабуть-таки, **що ні в сих ні в тих** опинилися б! Годі й казати, так завжди буває: як хто **впертий**, то, хоч вогню до нього прикладай, – такий твердий та запеклий! Що ти йому не кажи, а він усе своєї править... Ох, і люди **ж!** Самі не бажають завдати собі клопоту та дійти правди, а коли їм оту правду, як печеню, на таці несеш – не ймуть віри [247, с. 46].

Левицька: Ох, сер, це все **проклятущі** відьми, **провалитись мені** на цьому місці! Це все вони, сер, вони мене в могилу заженуть, завжди лякають **ледь** не до смерті! Не кажіть про це нікому, **бо** старий містер Сайлас буде сваритися; він каже, що ніяких відьом **нема**. Шкода, **їй-Богу**, що його тут не було, – цікаво, що б він зараз сказав? Певно, цього разу не відкрутився б! Ось так завжди і буває: якщо вже хто **внадився до пляшки, тому не протверезіти**; самі нічого не побачать і розібратися не можуть, а ти побачиш і скажеш їм, то вони ще й не вірять [246, с. 39].

Базилянська: Ох, сер, це все **клятї** відьми, просто хоч помирай! Це все вони, сер, вони мене в труну укладуть, завжди налякають до смерті! Не говоріть про це нікому, сер, а то старий містер Сайлас буде лаятися; він говорить, що ніяких відьом немає. Жаль, **їй-богу**, що його тут не було, – що б він зараз сказав! **Либонь** цього разу не вивернувся б! Та що вже, ось так завжди і буває: хто **унадився пити, тому не протверезитися**; самі нічого не бачать і **до пуття** розібратися не можуть, а ти побачиш та скажеш їм, так вони ще й не вірять [245, с. 474].

В оригіналах легко виокремити такі ознаки лексичного рівня афроамериканського діалекту:

- **вживання зниженої лексики** (cain't, it'd, fellas, sweet-talk, teeny, pooty

(pretty), dad-blame, hush up);

- **вживання сленгу** (to shag (схопити), my man (приятель) to light out (убігти), to pungle (платити), to plant (поховати);

- **вживання діалектизмів**: to scrunch (горбитися), sot (впертий), beatenest (дивовижний), Muddy (річка Міссісіпі), gawking (вдивлятися);

- **полісиндетон**: багаторазове повторювання сполучника en (and).

Усі ці ознаки формують ідіолект персонажа та водночас слугують засобами соціального маркування.

Найуживанішою тактикою, до якої вдаються перекладачі для відтворення лексичних особливостей, є горизонтальна компенсація. Перекладачі нерідко замінюють один лексичний засіб іншим, хоча не завжди в тому й самому місці тексту. Разом із компенсацією перекладачі використовують тактику підбору еквівалентів і тактику підбору функціональних відповідників. У перекладі І. Стешенко спостерігаємо такі способи відтворення особливості ідіолекту персонажа на лексичному рівні: компенсація полісиндетону **en** у оригіналі за допомогою повторів частки **ж**; вживання демінутивних форм, притаманних українському просторіччю: *лишенько, отепереньки, тутечки, Боженько*, що створює ефект просторічного мовлення. Що стосується діалектизму **sot**, то у перекладі він відтворюється, як *впертий*, що відповідає контекстуальному значенню цього діалектизму. Слід зазначити, що слово **sot** – архаїзм, що має оригінальне значення «дурний», «бовдур» [204]. На сучасному етапі розвитку англійської мови *sot* широко використовується у значенні «п'яниця» [207]. Цим можна пояснити і різницю між тлумаченнями семантики цього слова перекладачами, хоча варто зауважити, що перекладачі повинні дотримуватись «синхронного» тлумачення лексичних одиниць.

У перекладі В. Левицької знижена лексика відтворюється за допомогою просторіччя: *проклятуці, провалитись мені, внадитися, ледь, бо, нема*, що сприяє збереженню стилістичної тональності цього фрагменту мовлення. Діалектизм *sot* відтворюється за допомогою сучасного семантичного значення «п'яниця»: *якщо вже хто внадився до пляшки, тому не протверезіти*. Попри певну семантичну

трансформацію, цей варіант відтворення зберігає експресивність і звучить афористично, як і в оригіналі.

І. Базилянська йде тим самим шляхом, що і В. Левицька: в її перекладі використано просторіччя: *либонь, до пуття, їй-богу*, натомість діалектизм *sof* також не відтворюється. Перекладачка використовує функціональний відповідник *хто унадився пити, тому не протверезитися*, який майже дослівно повторює версію В. Левицької, так що тут можна говорити про запозичення прийому.

У всіх трьох перекладах використано тактику горизонтальної компенсації, тактику підбору еквівалентів, тактику підбору функціональних відповідників. Усі три перекладачки комбінують стратегію одомашнення задля досягнення динамічної еквівалентності перекладу зі стратегією очуження, зберігаючи у перекладі форми звертання *ser* і *містер*, що безпомилково вказує на локацію місця дії. Така «гармонізація стратегій» дозволяє наблизити першотвір до читача, зберігаючи етнокультурну своєрідність твору.

Вживанням зниженої і неформальної лексики характеризуються і наступні приклади мовлення чорношкірих персонажів:

Приклад 2: There! Damn you, right there! That's where I want you workin', not gawkin' around like some big useless cow! There! There! [265, с. 91]

Тисовська: **Отут! Чорт забирай, отут! Отут** працой, а **не витріщайся**, мов дурна корова! **Отут! Отут!** [226, с. 134]

Приклад 3: Hush your mouth! [267, с. 30]

Некряч: **Стули пельку!** [234, с. 35]

Харенко: **Ану цить!** [233, с. 5]

Дієслово *to gawk* ймовірно походить від англійського діалектизму *gaw* у значенні *to stare* [201]. Н. Тисовська знаходить еквівалентну лексему *не витріщайся*, яка має ознаку розмовного стилю, що в цьому випадку видається доречним. Перекладачка зберігає повтори *there*, відтворюючи його розмовним прислівником *отут*. Переклад слова *useless* як *дурна* теж додає висловлюванню розмовної тональності. Н. Тисовська, таким чином, досягає динамічну еквівалентність. У Прикладі 3 стилістично знижений вираз *hush your mouth*

відтворено за допомогою функціональних відповідників *стули пельку* (Некряч) та *ану цить* (Харенко). Українській вульгарний вираз *стули пельку* навіть формально еквівалентний оригіналу.

Наведені вище приклади демонструють, що чорношкірі персонажі розглянутих романів використовують афроамериканській діалект, який і дотепер вживається у мовленні малоосвічених афроамериканців. Для відтворення особливостей цього діалекту перекладачі І. Стешенко, В. Левицька, Н. Тисовська, Т. Некряч, М. Харенко використовують не діалекти української мови, а компенсаційні прийоми – наддіалектне просторіччя. Н. Тисовська знаходить шляхи відтворення мовних відхилень не тільки на лексичному, а й на фонетичному рівні, тобто вдається до вертикальної компенсації. Це вкотре підтверджує той факт, що українська мова має достатній потенціал для відтворення відхилень від літературної норми та збереження особливостей ідіолектів персонажів.

Кількісні підрахунки свідчать, що тактика горизонтальної компенсації використана у 52% випадків, тактика вертикальної компенсації використана у 8% випадків, тактика підбору функціональних відповідників – у 19% випадків, тактика підбору еквівалентів – у 11% випадків, тактика нейтралізації – у 10% випадків. Усі перекладачі комбінують стратегії одомашнення і очуження, вдаються до використання як притаманних українській мові особливостей (розмовних часток, вигуків, демінутивних форм), так і суто англійських ввічливих форм звертання *міс, містер, сер*.

3.3.3. Відтворення граматичних відхилень афроамериканського діалекту

Граматичні відхилення афроамериканського діалекту великою мірою збігаються з граматичними відхиленнями інших діалектів. Це явище було детально описано у розгляді територіальних діалектів. Огляд наступних прикладів мовлення чорношкірих персонажів, обраних методом суцільної вибірки надає можливість систематизувати граматичні відхилення афроамериканського діалекту.

Аналіз мовлення чорношкірих персонажів у перекладах дає змогу виявити перекладацькі стратегії і тактики їхнього відтворення.

Приклад 1: **Mighty few – an’ dey ain’t no use to a body. What you want to know when good luck’s a-comin’ for? Want to keep it off? – And he said: Ef you’s got hairy arms en a hairy breas’, it’s a sign dat you’s agwyne to be rich. Well, dey’s some use in a sign like dat, ’kase it’s so fur ahead. You see, maybe you’s got to be po’ a long time fust, en so you might git discourage’ en kill yo’sef ’f you didn’ know by de sign dat you gwyne to be rich bymeby [273, с. 291].**

Стешенко: Та є там трохи, та й з тих **ніякого пугтя**. Навіщо тобі знати, що **от-от** до тебе щастя **присуне**? Щоб його сполохати? – І додав: – Якщо в тебе волосаті руки й волосаті груди – так і знай, що збагатієш. Ну, з такої прикмети хоч якась користь, – бодай надієшся на майбутнє. А то, гляди, спершу тобі доведеться довго бідувати, і ти, чого доброго, візьмеш та з горя й заподієш собі смерть, якщо не знатимеш наперед, що згодом збагатієш [247, с. 10].

Левицька: Зовсім мало, та й то від них **ніякого пугтя**. **Нащо** тобі знати, що скоро щастя на голову звалиться? Щоб позбутися його? – А ще він сказав: – Якщо в тебе волохаті руки і груди – це вірна прикмета, що розбагатієш. Ну, від такої прикмети є ще хоч якась користь, бо колись воно таки станеться! Розумієш, спочатку можеш довго бути бідним і, може, з горя візьмеш та й повісишся, якщо не будеш знати, що колись потім таки розбагатієш [246, с. 3].

Базилянська: Зовсім мало, і то від них ніякої користі. Навіщо тобі знати, що скоро тобі **пофортунить**? Щоб позбутися цього? – А ще він сказав: Якщо в тебе волохаті руки і волохаті груди – це точна прикмета, що розбагатієш. Ну, від такої прикмети ще є **якесь пугтя**, бо колись воно буде! Розумієш, може, ти спочатку довго будеш бідний і, може, з горя візьмеш та й повісишся, якщо не будеш знати, що потім розбагатієш [245, с. 283].

Приклад 2: **Don’t matter who they are, anybody sets foot in this house’s yo’ comp’ny, and don’t you let me catch you remarkin’ on their ways like you was so high and mighty! Yo’ folks might be better’n the Cunninghams but it don’t count for nothin’ the way you’re disgracin’ ’em – if you can’t act fit to eat at the table you can**

just set here and eat in the kitchen! [267, с. 30]

Некряч: Хто б він не був, та якщо людина увійшла до цієї хати – вона гість, і не дай Боже я ще раз почую, як ти з когось кепкуєш, ніби ти якась **велике цабе!** Може, твої кривні і кращі за Каннінгенів, але ти не маєш права їх кривдити, – а коли не вмієш пристойно поводитися за столом, то їстимеш на кухні! [234, с. 35–36]

Харенко: **Яке твоє діло**, хто він. Кожен, хто переступить поріг твого дому, – твій гість. І якщо я ще раз почую таке або побачу, що ти **задираєш носа**, – начувайся! Твоя рідня, може, й краща за Канінгемів, але ти її ганьбиш. Не вмієш пристойно поводитися за столом – їж у кухні [233, с. 5].

До основних граматичних особливостей афроамериканського діалекту можна віднести:

- використання скороченої форми **hain't** та **ain't** замість будь-якої заперечної форми теперішнього часу дієслів **to be** та **to have** (am not, isn't, aren't, hasn't, haven't, didn't);

- використання претеріта **warn't**;

- викривлення граматичних форм дієслова:

а) вилучення суфіксу **-s/-es** у 3-й особі однини **Present Simple** (she jus' sweet-talk me, who come);

б) вилучення допоміжного дієслова **to be** у **Present Continuous** (he forcing, you forcing);

- використання форми **Past Participle** замість **Past Tense** (I seen, Jim begun to breath);

- вживання правильного способу утворення **Past Tense** для неправильних дієслів (knowed);

- вилучення допоміжного дієслова у питальних реченнях (How, you look at 'im shag it? What you s'pose it'd be like...? What you think Mr. McMurphy is drivin'...? Somethin' the matter...?).

З наведених прикладів перекладів цілком очевидно, що всі перекладачі головним чином компенсують граматичні відхилення на лексичному рівні, всі

прагнуть зберегти стилістично знижене мовлення та відтворити соціальний статус персонажів. Просторіччя виступає основним засобом компенсації; у перекладах знаходимо такі вирази: *ніякого пуття, присуне, от-от* (Стешенко), *ніякого пуття, нащо* (Левицька), *пофортунить, якесь пуття* (Базилянська), *стули пельку, велике цабе* (Некряч), *ану цить, задираєш носа, яке твоє діло* (Харенко). Такі вирази додають мовленню розмовної тональності та створюють бажаний ефект відхилення від літературної норми, хоча деякі версії М. Харенка є російськими кальками (*задираєш носа, яке твоє діло*).

Дещо іншим шляхом іде перекладачка Н. Тисовська, використовуючи засоби як лексичного, так і фонетичного рівня для компенсації граматичних помилок:

Приклад 3: A crab, Geo'ge, see? See here? Now you know what a crab look like, don't you? Sure now, you get crabs on that fishin' boat. We can't have crabs drillin' down into you, can we, Geo'ge? [265, с. 260]

Тисовська: Це воша, Джо'дж, **бач? Бач? Отака** вона, воша, ясно? А ти там, на катері, точно вошей набрався. Не мо'на ж, аби ті воші тебе гризли, правда, Джо'дж? [226, с. 368]

Приклад 4: See here, Dale, look here who come to visit you. I tole her it wun't visitin' hours but you know she jus' sweet-talk me into bringin' her right on over here anyuhow [265, с. 171].

Тисовська: **Агов**, Дейле, подивіться, хто д'вас прийшов! Я їй казав, що **зара'** не час відвідин, а вона мене вмовила провести її просто сюди [226, с. 244].

Н. Тисовська використовує просторіччя *отаквої* та графони *бач, д'вас, зара'* для компенсації граматичних помилок, що сприяє відтворенню відповідної соціальної характеристики ХП у перекладі. Запропоновані фонетичні відхилення від літературної норми звучать природно і легко вимовляються. Такі фонетичні девіації притаманні українському просторіччю, тому сприймаються органічно, тобто досягається динамічна еквівалентність.

Отже, вивчення наявних перекладів дозволяє зробити висновок, що найуживанішу перекладацьку тактику, яка застосовується для відтворення граматичних особливостей афроамериканського діалекту, становить компенсація.

У рамках цієї тактики перекладачі використовують, як лексичні засоби (просторіччя) у 76% випадків так і фонетичні засоби (14%). У 10 % випадків перекладачі нейтралізують граматичні відхилення у діалектному мовленні на граматичному рівні.

3.3.4. Відтворення фонетичних особливостей соціолекту кокні в українських перекладах

Соціолект кокні широко представлений в британській художній літературі. На кокні говорять персонажі творів Ч. Діккенса, В. Теккерея, Дж. Фаулза, А. Крісті, Б. Шоу та ін. У п'єсі Б. Шоу «Пігмаліон» кокні відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку сюжету, і саме фонетична складова цієї говірки, за твердженням О. Ребрія є «головною героїнею п'єси» [80]. За фабулою твору, професор фонетики Генрі Гігінс береться упродовж шести місяців навчити вуличну квіткарку Елайзу Дулітл вимові, прийнятій у вищому суспільстві, і представити її на світському прийомі як герцогиню. Це завдання непросте, з огляду на те, що дівчина виросла у нетрях, говорить на кокні і аж ніяк не відрізняється високою культурою поведінки і мови. Б. Шоу яскраво зображує притаманні кокні відхилення на рівні фонетики, граматики і лексики. Ігнорування цих особливостей кокні у перекладі не припустимо, тому що це призвело б до суттєвих втрат у сюжетній лінії.

Не в усіх українських перекладах художніх творів, у яких ХП говорять на кокні, можна спостерігати повноцінне відтворення цього соціолекту. Деякі перекладачі лише маркують його, а деякі і загалом нейтралізують. Український переклад роману Ч. Діккенса “The Posthumous Papers of the Pickwick Club” (1836) («Посмертні записки Піквікського клубу») [259], виконаний М. Івановим у 1929 році, демонструє нейтралізацію характерних рис соціолекту кокні, на якому говорить один із героїв Сем Веллер, що відчутно збіднює барвистість цього образу і знижує комічний ефект.

Для систематизації підходів до відтворення особливостей кокні у нашому дослідженні залучено три переклади п'єси Б. Шоу «Пігмаліон», виконаних за

часів незалежності України, і один переклад роману Ч. Діккенса «Посмертні записки Піквікського клубу», виконаний за радянських часів. Це надає змогу простежити, якими принципами керувалися перекладачі для відтворення ненормованого мовлення ХП в різних історичних епохах.

Перший український переклад п'єси Б. Шоу «Пігмаліон», виконаний М. Павловим, з'являється у 1999 році в журналі «Всесвіт». Слідом за ним, у тому ж році, виходить переклад О. Мокровольського – спершу в електронному вигляді, а в 2012 році – в друкованому. Ці два переклади демонструють домінуючі підходи до відтворення кокні в українському художньому перекладі на час проголошення незалежності України. Найновіший переклад п'єси «Пігмаліон», виконаний Т. Некряч і Н. Ференс у 2021 році, дозволяє проаналізувати зміни в цих підходах, на які безперечно вплинула соціально-політична ситуація в Україні останніх років.

Розгляньмо приклади фонетичних відхилень кокні:

Приклад 1: **Nah** then, Freddy: look **wh' y' gowin, deah** [270, с. 9].

Приклад 2: There's **menners f' yer! Te-oo banches o voylets trod** into the mad [270, с. 9].

Приклад 3: **Ow, eez ye-ooa san, is e? Wal, fewd dan y' de-ooty bawmz a mather should, eed now bettern to spawl a pore gel's flahrzn** than ran awy **atbaht pyin**. Will yeoo py me **f'them?** [270, с. 9]

Приклад 4: Oh, **werry** well, sir, – replied Sam, – we shan't be bankrupts, and we shan't make our **fort'ns** [259, с. 106].

Приклад 5: **Afore** I answers that 'ere question, **gen'lm'm**, – replied Mr. Weller, – I should like to know, in the first place, whether you're **a goin'** to **purwide** me with a better [259, с. 133].

Приклад 6: If he's anything of a **gen'lm'n**, he's **vorth** a **shillin'** a day, let alone the **arrands** [259, с. 103].

Формальні фонетичні відхилення кокні були предметом дослідження П. Хьюза, П. Трудгілла [142; 181] і П. Райта [193]. Враховуючи класифікацію цих вчених та власні емпіричні спостереження, можемо систематизувати фонетичні

індикатори кокні в такий спосіб:

- вилучення звуку [h] на початку слів ('e замість **he**, 'eez замість **his**, 'eed замість **he'd**, 'ere замість **here**) та його додавання на початку слів, у яких він відсутній (**hear** замість **ear**, **hever** замість **ever**) [142];

- дифтонг [ei] вимовляється як [ai] (paying – pyin, saying – syin);

- ковтання і злиття звуків: *Wal, fewd dan y' de-ooty bawmz a mather* (Well, if you'd done your duty about him as a mother), *zif* (as if), *bettern* (better than), *athaht pyin* (without paying), *fort'ns* (fortunes);

- неправомірне подовження голосних фонем (Will you – will ye-oo, you – ye-ooa, duty – de-ooty);

- заміни приголосних фонем: велярної [ŋ] альвеолярною [n]: (*gowin'*, *sellin'*, *pyin'*, *goin'*); міжзубної [θ] губно-зубною [f]: (*fass'nd – thousand*, *wif – with*); міжзубної [ð] губно-зубною [v] або альвеолярною [d] (*bover – bother*, *dat – that*) [193, с. 198], губно-зубної [v] губною [w] та навпаки (*werry – very*, *ve – we*);

- вживання фонем [e] замість [æ] або [ei] (*palace – pelis*, *gave – gev*, *manners – menners*); фонем [æ] замість [ʌ]: (*banches – bunches*, *mad – mud*) [142];

- монофтонгізація діфтонгів: (*about – abot*, *again – agen*).

Сукупність цих ознак створює незабутній і впізнаваний фонетичний портрет мовця. Розгляньмо тактики, застосовні перекладачами для відтворення фонетичних особливостей кокні в українських перекладах:

Приклад 1 – Павлов: Ну, ти, **Хреді**, диви, куди **сунеш!** [249, с. 12]

Мокровольський: Ну **шо се** ти, **Хреді!** **Чо'** ни дивисся, куди **ступаїш**, **любчику?** [250, с. 4]

Некряч: **Агов**, **Фреді**, тобі **що**, **повилазило?** **Диви**, куди **пресся**, голубе! [251, с. 7]

Приклад 2 – Павлов: Оце тобі й манери. Два букети **хвіалків** мені **виваляв!** [249, с. 12]

Мокровольський: **От маніри!** **Ди-ва пучечки** хвіялок сатоптав у **грязюку!** [250, с. 4]

Некряч: **Нічосі вихованнячко!** Два **буквети фіялок** коту під **фіст!** [251, с. 7]

Приклад 3 – Павлов: **О!** Так це синок ваш?! **Нічо' не ска'еш**, виховала мамуся! Це ж **тре'**: **виваляв** мені всі **хвіалки** в **грязюці** і **втік!** **На'іть** не заплатив бідній дівчині! **Так мо'**, ви заплатите? [249, с. 13]

Мокровольський: Ой, то це був ваш синок, **кажете?** Ну, **я'би в' 'го** **луче навчили**, то **ни тікав** би він геть, коли **россипав** квіточки бідній дівчині, а заплатив би за шкоду! **Чи ви-и** заплатите мені? [250, с. 5]

Некряч: **Ага**, так **ото** був ваш **синаш?** **Нічосі матуся!** Якби виховали його, як годиться, він би знав, що **тра'** заплатити бідній дівчині за **зіпсуті буквети**, а не **драпати** кудись, **як-от** навіжений. Може, мені ви заплатите, **га?** [251, с. 8]

Щодо повноти та точності відтворення фонетичних відхилень у мовленні Елайзи, слід зазначити, що знайти формальні еквіваленти навряд чи можливо, за винятком нечисленних випадків: звук **х/хв** вживається замість **ф** – *Хреді, хвіалків* (Павлов, Мокровольський), **с** замість **з** – *сатоптав* (Мокровольський), **ф** замість **хв** – *фіст*, **кв** замість **к** – *буквет*, **х** замість **в** – *ахтобус* (Некряч). Для імітації ковтання звуків перекладачі вдаються до графонів: *нічо' не ска'еш, тре', мо', на'іть, диви* (Павлов), *чо', я'би в' 'го* (як би ви його), *все'дно* (Мокровольський), *диви, тра', нічосі* (Некряч). Подовження звуків можна простежити у перекладі О. Мокровольського: *ди-ва, ви-и, ти-еж, ва-ас*, проте такі подовження сприймаються як дуже штучні, неорганічні, до того ж мало придатні для вимовлювання. Таке відтворення може сприйматися тільки як суто індивідуальна вада мовлення Елайзи, а не як загальна риса соціолекту кокні, що суперечить авторському задуму.

У решті випадків перекладачі компенсують фонетичні відхилення у мовленні Елайзи просторіччям, з притаманними йому фонетичними девіаціями (*сунеш, шо, чо, виваляв у грязюці* (Павлов); *дивисся, россипав, ступаїш, маніри, шо, чо* (Мокровольський); *пресся, повилазило, синаш, зіпсуті, драпати* (Некряч). Для відтворення фрази *trod into the mad* Т. Некряч використовує сталий вираз *коту під фіст*, що додає колоритності мовленню Елайзи. Всі перекладачі вдаються до вживання зменшувально-пестливих форм, які передають іронію у мовленні

Елайзи: *мамуся* (Павлов), *пучечки, любчику* (Мокровольський), *синаш, матуся, вихованячко* (Некряч). При цьому М. Павлов і Т. Некряч орієнтується на сценічність перекладу, репліки героїв вимовляються легко, добре сприймаються на слух, натомість О. Мокровольський взагалі не враховує «подвійної аудиторії драми» [151] – чимало рішень О. Мокровольського розраховуються суто на читання, де ці відхилення від норми мають лише «зорову» іпостась (*ни тікав, ступайш, кажити*).

Але ж драматичний діалог зазвичай характеризується легкою вимовлюваністю та сценічністю, які мають бути збережені при перекладі [109, с. 8]. Т. Шліхар зазначає, що визначною рисою діалогу в драмі є неоднорідність ідіолекту співрозмовника. Мовна неповторність кожного персонажа драми – це багаточаровий конгломерат, якій містить соціокультурні, індивідуально-психологічні та ситуативно-контекстуальні фактори, чим не має права нехтувати перекладач. Перекладач драматичного твору, виступаючи «другим я» автора, бере до уваги усі ці параметри на шляху до адекватного і когерентного відтворення психологічного образу персонажів, а тим самим і прагматики твору в цілому [109, с. 8].

Простежмо, як фонетичні особливості кокні відтворювалися в українських перекладах за радянських часів, а саме в перекладі роману Ч. Діккенса.

Приклад 4: Oh, **werry** well, sir, – replied Sam, – we **shan't** be bankrupts, and we **shan't** make our **fort'ns** [259, с. 106].

Іванов: О, дуже добре, сер, – відповів Сем. – Не банкрутуємо, але й капіталів не набуваємо [225, с. 110].

Приклад 5: **Afore** I answers that 'ere question, **gen'lm'm**, – replied Mr. Weller, – I should like to know, in the first place, whether you're **a goin'** to **purwide** me with a better [259, с. 133].

Іванов: Перед тим, як відповісти, – сказав Сем, – я насамперед хотів би знати, чи не хочете ви запропонувати мені щось краще [225, с. 131].

Приклад 6: If he's anything of a **gen'lm'n**, he's **vorth** a **shillin'** a day, let alone the **arrands** [259, с. 103].

Іванов: Якщо він справжній джентльмен, то тут заробиш і шилінг за день, не рахуючи різних доручень [225, с. 106].

У перекладі М. Іванова спостерігається майже цілковите ігнорування фонетичних відхилень у мовленні ХП. Переважною перекладацькою стратегією можна вважати очуження, з огляду на збереження у перекладі англомовних реалій (*сер, джентльмен, леді, шилінг, банкрутуємо*). Така стратегія надає читачеві уявлення про місце дії, сприяє розширенню його культурного виднокругу, проте, свідомо нейтралізація особливостей кокні не сприяє досягненню динамічної еквівалентності перекладу. Сем Веллер говорить у перекладі цілком грамотно і справляє враження освіченої людини. Такий підхід демонструє тенденцію нівелювання фонетичних відхилень у мовленні ХП у перекладі, що існувала за радянських часів. ХП не розглядалися перекладачами як МО, ідіолекти не враховувалися, що позбавляло переклади важливих художньо-стилістичних барв. Тому потреба у новітніх перекладах, які б передавали задум автора і художню своєрідність творів, наразі дуже висока. Практичний досвід сучасних перекладачів свідчить, що знайти відповідники, які змогли би компенсувати мовні відхилення в ідіолектах персонажів та розкрити їхні МО у повній мірі, справа цілком можлива.

Отже, аналіз українських перекладів засвідчує, що для відтворення фонетичних особливостей соціолекту кокні перекладачі використовують різні тактики: тактику паралельного перекладу (28%), тактику вертикальної компенсації (52%), тактику нейтралізації (20%). З погляду теорії динамічної еквівалентності, найбільш адекватними є ті переклади, які поєднують застосування фонетичних засобів з використанням наддіалектного просторіччя і враховують сценічну специфіку драматичного тексту.

3.3.5. Відтворення лексичних особливостей соціолекту кокні в українських перекладах

Лексичні особливості соціолекту кокні мають риси, подібні до лексичних відхилень інших територіальних і соціальних діалектів. Специфічною рисою

кокні залишається римований сленг (наприклад *a loaf of bread* замість *head*), який носії англійської мови безпомилково розпізнають як ознаку цього соціолекту. У розглянутих нами творах римований сленг не зустрічається, тому шляхи його відтворення у перекладі не розглядаються. Натомість, мовлення ХП – носіїв кокні рясніє стилістично зниженою лексикою, наприклад: *tuppence, three-pennies, tanner, dunno, garn, chump, balmies, bloody, to pinch, do in*. Ці елементи просторіччя і сленгові слова роблять мовлення носіїв кокні експресивним і емоційно-забарвленим. Вони не лише маркують соціальний статус, але й виконують прагматичну функцію, створюючи комічний ефект та підкреслюючи соціальну дистанцію між персонажами. Еквівалентів цих слів і виразів не існує, тому перекладачі шукають функціональні відповідники, які б передавали смислову і/або стилістичну функції, закладені в оригіналі.

Розгляньмо, як стилістично забарвлене мовлення носіїв кокні відтворюється в українських перекладах:

*Приклад 1: For all I know'd he vas one o' the regular **three-pennies**. Private room! and a lady too! [259, с. 103]*

Іванов: Я думав, це один з тих, **що дають по три пенси на чай**. А тут тобі окремих кабінет, та ще й леді на додаток [225, с. 106].

*Приклад 2: **Garn!** Oh do buy a flower off me, Captain. I can change half-a-crown. Take this for **tuppence** [270, с. 11].*

Павлов: **Хіба-таки** й нема? Та купіть вже **яко'ось** букетика, **Копитане**. З півкрони я вам на здачу назбираю. Візьміть **ось-це** за два пенси [249, с. 16].

Мокровольський: **Та що ви!** Ох, купіть у мене квіточку, **копитане!** Я можу розмінити півкрони. Візьміть ось це – за два пенси! [250, с. 8]

Некряч: **Дідько!** Та купіть вже у мене **букветика, копитане**. Я можу дати решту з півкрони. Ось візьміть – за два пенса [251, с. 9].

*Приклад 3: Oh, sir, don't let him charge me. You **dunno** what it means to me. They'll take away my character and drive me on the streets for speaking to gentlemen. They – [270, с. 11].*

Павлов: **Пане, заступіця** за мене! Ви не знаєте, **що** вони зі мною зроблять.

Вони ж мені **торгують** не дозволять! Мене ж **звідсіля випхають**, бо скажуть, **шо** до мужчин чіпляюсь! Вони ж...[249, с. 17].

Мокровольський: Ой, **паночку**, скажіть йому, щоб не писав на мене! Ви й не знаєте, що мені од того буде! Вони ж заберуть у мене дозвіл торгувати й виженуть мене на вулицю за те, що ніби чіплялася до мужчин. Вони... [250, с. 9].

Некряч: Благаю, **сер**, не дозволяйте йому на мене доносити. Ви навіть гадки не маєте, яка то мені біда буде, просто **копець**. Мене знеславлять і **випхають** на вулицю, бо я заговорила із **жентельменом**. Вони... [251, с. 9].

Слід зауважити, що сленгізм *three-pennies* (Приклад 1) позначає людину, яка залишає дріб'язкові чайові. М. Іванов використовує описовий переклад для відтворення цього виразу з *тих, що дають по три пенси на чай*, що, на нашу думку, знижує комічний ефект висловлювання і збіднює образність мовлення даного персонажа.

Щодо прикладів 2 і 3, сленгізми у мовленні квіткарки компенсуються лексичними і фонетичними засобами. М. Павлов вдається до використання графонів (*яко'ось букетіка, осьо-це, копитане*), просторіччя (*хіба-таки, заступіця, випхають, торгують, звідсіля, чіпляюсь, шо*). О. Мокровольський вдається до фонетичних девіацій (*копитане*) та вживання зменшувально-пестливої форми слів (*паночку*). Т. Некряч знаходить функціональні відповідники *дідько* та *копець*, які стилістично і прагматично узгоджуються з *garn* та *dunno*. Цілком природно, що в усіх цих перекладах нормативне слово *Captain* передається просторічним *копитане*, оскільки це звертання широко відоме українській аудиторії завдяки комедії Г. Квітки-Основ'яненка «Шельменко-денщик» (пане-копитане). У перекладах М. Павлова і О. Мокровольського, ввічливе звертання *sir/madam* відтворюється як *пане* і *паночку* відповідно. Це свідчить про те, що переважною перекладацькою стратегією у їхніх перекладах є одомашнення. У версії Т. Некряч/Н. Ференс форма *sir* транскодується, що свідчить про збалансованість стратегій очуження і одомашнення.

Принадно зауважимо, що три аналізовані переклади п'єси Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» були предметом нашого окремого дослідження, якому присвячена

стаття Т. Некряч і О. Сунг «Динаміка відтворення етносоціолекту кокні в українських перекладах п'єси Дж. Б. Шоу «Пігмаліон» [59]. У статті детально простежується, як змінювалися загальні тенденції у перекладі соціолекту кокні та які перекладацькі стратегії використовували перекладачі. М. Павлов в своєму перекладі тяжіє до одомашнення та використання суржику: у мовленні Елайзи (*лучше, шохвер, одіця по-модньому, приміром, достаєця, причом із ділом, лице, не спішу, підождасть, обідить, оставили в покої, любезність, рузстроюйтесь, бистріше*), у мовленні Елфреда Дулітла (*зюмінка, заінтересувала, єсть, не обманить, пойняли, старость літ, зобижать, не привикла, збавив, женить на собі*). Про переважання одомашнення у перекладі М. Павлова свідчить і наявність у мовленні кокні притаманної українській мові певної надлишковості (повтори частки «ж»), а також українських форм звертання (*паночку, пане*).

О. Мокровольський вживає суржик у мовленні персонажів меншою мірою ніж М. Павлов (*переміна, признака, мої діла*), а подеколи вдається до невинного очуження у мовленні Елайзи (*Гау ду ю ду?*) та Елфреда Дулітла (*Енрі Іггінсе*) [250, с. 198], хоча навіть в оригінальному тексті п'єси сміттяр вимовляє це ім'я правильно (*Henry Higgins*). Слід зауважити, що таке надмірне очуження не сприяє досягненню динамічної еквівалентності. О. Мокровольський не надає перекладацького коментарю з поясненням, на позначення чого вживається вираз *Гау ду ю ду* у мовленні квіткарки. Імітація фонетичних відхилень кокні у звертанні *Енрі Іггінсе* не призводить до бажаного ефекту, з огляду на те, що в українській мові немає говірки, у якій би додавались або вилучались певні фонemi.

Перекладачки Т. Некряч і Н. Ференс свідомо відмовляються від використання суржику в перекладі п'єси «Пігмаліон». Перекладачки вдаються до «гармонізації стратегій», знаходять баланс між виваженим одомашненням (використання українського наддіалектного просторіччя) і дозованим очуженням (збереження іноземних назв місць, грошових одиниць, одиниць вимірювання, ввічливих форм звертання). У їхньому перекладі використано наддіалектне просторіччя у мовленні Елайзи: *плотити, тепера, хранцузька, розкоцала,*

вищупити, дати копняка, жентельмен, бідося, букветик, жбухонув, копитане, випхають, цвенькнула, наквецяли, нюхало, дідько, одяганка, гроші розтренькувати, надудлились, прикандичили, очуняла, помивачка, бабисько. Мовлення смітт'яра Дулітла також рясніє просторіччям: *здибаю, лекціїв, не чхну, зась, дуба вріжу, 'струмент, ентелегент, фешембельна, вишварював ременем.* Таким чином, перекладачки, не вдаючись до суржику, передають стилістичну функцію особливостей кокні. Тенденція до відмови від суржику (суміші української і російської мов) не в останню чергу пов'язана зі змінами в українсько-російських стосунків, а також є лінгвістично правильною: адже кокні – це не гібрид двох мов, а одна субстандартна мова.

Цікавим і показовим у плані лексичних відхилень від літературної норми є ідіолект Елфреда Дулітла. Мовлення смітт'яра видає в ньому людину, знайому з надстандартними стилістичними реєстрами, які у поєднанні з його субстандартною фонетикою і граматикою створюють потужний комічний ефект. Можна твердити, що МО Елфреда Дулітла становить унікальне явище в британській драматургії. Його мовлення видає природний розум, силу характеру, обізнаність у політиці, філософії та риторичності, що й дає підстави професору Гігінсу назвати його найоригінальнішим моралістом Англії. Відтворення усіх нюансів неординарної постаті Дулітла потребує від перекладача неабияких творчих зусиль. Поряд з ознаками кокні, у мовленні Елфреда спостерігаються доволі вишукані модальні конструкції (*as you might say*), стилістичні прийоми – анафори й епіфори (*I am willing to tell you. I am waiting to tell you. I am waiting to tell you.*), використання (хоча й не завжди правильне) крилатих виразів (*between the Skilly... and the Char Bydis*), риторичні питання (*Well, what's a five pound note to you? And what's Eliza to me? And I ask you, what was my feelings and my duty as a father?*), звертання (*Governor, ma'am*). Перед перекладачами стоїть непроста задача зберегти як статусне маркування мовлення Дулітла, так і особливості кокні, які зустрічаються у його мовленні.

На наступному прикладі можна простежити, як перекладачі відтворюють лексичні повтори та вживання крилатих виразів у мовленні смітт'яра:

Приклад 4: That's the tragedy of it, **ma'am**. It's easy to say chuck it; but I haven't the nerve. Which one of us has? **We're all intimidated. Intimidated, ma'am:** that's what **we are.... it's a choice between the Skilly of the workhouse and the Char Bydis of the middle class...** [270, с. 68].

Павлов: **Пані дорога...** Так у цьому **ж** уся й трагедія! Легко вам **казать** – відмовитись... Так воно **ж** духу не **вистача!** Та й у кого б **вистачило?** А потім, **шо ж** мені **зостанеця**, як відмовлюсь?... **Осьо** тепер і вибираю: **Сицілія** буржуазії чи **Корита** робітного дому... [249, с. 146].

Мокровольський: У тім-то й трагедія, **мем.** Легко сказати: кинь це, а зробити – не **стає духу.** А в кого з нас **стане** того **духу?** Всі **ми залякані. Залякані, мем,** такі вже **ми є...** бо ж вибору немає, коли на тебе з одного боку чигає **Щіля** робітного дому, а з другого - **Хир-Біда** буржуйства... [250, с. 158].

Ференс: У тому-то й трагедія, **мем.** Воно й ніби просто відмовити, та мені духу не **стало.** А кому б **стало?** **Усім лячно. Нас залякали, мем...** От і вибираєш між **Сицилією** богадільні і **Карибами** міщанства... [251, с. 79].

У перекладі М. Павлова реплікам Дулітла та Елайзи притаманна певна надлишковість: упродовж всієї п'єси вживається частка «ж» [1, с. 197]. Перекладач не зберігає повтору звертання *ta'am*, що порушує ритмічність синтаксичної конструкції в мовленні Дулітла та квантитативний принцип перекладу. О. Мокровольський зберігає стилістичні повтори у мовленні сміттяр (мем, стає духу), проте його переклад важкий для вимовлювання і подеколи просто незрозумілий, а надто на слух. До того ж О. Мокровольський непослідовний у формах звертання – і *пані* у нього сусідить поруч з *мем.* У перекладі Т. Некряч та Н. Ференс повтори збережено (*мем, стало*), репліки Дулітла відповідають «принципу легкої вимовлюваності» [151], переклад зорієнтований на сценічність як квантитативно (еквіритмічність), так і квалітативно (еквівалентність смислів).

Відомий з античних часів крилатий вислів *between Scylla and Charybdis*, який означає «вибір між двох зол», вірно розуміється Дулітлом, проте не знаючи правильної форми, він її певним чином одомашнює і вдається до т. зв. народної

етимології, коли незнайомі поняття замінюються знайомими. Перекладачі пішли різними шляхами у вирішенні цієї проблеми. М. Павлов поєднує неоднорідні поняття: географічну назву *Сицилія* і предмет домашнього вжитку *корито*. О. Мокровольський вживає слова *Щіля* та *Хур-Біда*, що не містять натяку на народну етимологію, але, можливо, маються на увазі поняття *Щілина* та *Біда*, що асоціюється з вибором між двох зол. Але такий переклад навряд чи можна легко зрозуміти на слух. У перекладі Т. Некряч та Н. Ференс вжито два рівнорядних поняття: географічні назви *Сицилія* і *Кариби*, обрані за співзвучністю зі Сціллою і Харибдою. Слід зазначити, що такий вибір сприяє і сценічності перекладу, оскільки він осмислений і зрозумілий і на слух.

Передача лексичних особливостей соціолекту кокні – нелегке завдання, з огляду на те, що в українській мові немає подібного явища. Можливість використання суржику для імітації кокні залишається дискусійним питанням і наразі підлягає поглибленому вивченню теоретиків і практиків перекладу, з огляду на те, що етносоціолект кокні розуміється у Британії як нелітературне мовлення, а не як суміш двох мов, на відміну від суржику. Тому передача в українському перекладі особливостей кокні наддіалектним просторіччям видається прийнятною та доречною тактикою на сучасному етапі. Перекладач мусить врахувати, що автори художніх творів створюють неординарні МО персонажів, у яких поряд із субстандартними ознаками кокні можуть поєднуватися вишуканий лексичний запас або ускладнений синтаксис. Всі ці художні нюанси мають бути враховані у перекладі для збереження художньої своєрідності твору. Це потребує від перекладача грамотної активізації творчого потенціалу.

Отже, на лексичному рівні серед особливостей кокні можна виділити вживання просторіччя, сленгу і стилістично зниженої лексики. В аналізованих перекладах були застосовані наступні перекладацькі тактики: тактика вертикальної компенсації (24%), тактика горизонтальної компенсації (41%), тактика підбору функціональних відповідників (26%), тактика нейтралізації (9%). Переважною перекладацькою стратегією у перекладах М. Павлова і

О. Мокровольського постає одомашнення. М. Іванов тяжіє до очуження і нейтралізації мовних відхилень етносоціолекту кокні. Т. Некряч і Н. Ференс вдаються до «гармонізації стратегій» – комбінації збалансованого одомашнення і дозованого очуження.

3.3.6. Відтворення граматичних особливостей соціолекту кокні в українських перекладах

Граматичні відхилення соціолекту кокні мало відрізняються від усіх розглянутих вище діалектів. Вони не утворюють самостійної граматичної системи, проте становлять сукупність систематичних відхилень від норм літературної англійської мови. До основної граматичної помилки можна віднести неправильне вживання особових та видо-часових форм дієслів. Серед граматичних особливостей кокні слід виокремити вживання скороченої форми *ain't* замість всіх негативних форм дієслова *to be* і *to have*. Використання *ain't* у мовленні носіїв кокні дозволяє віднести цю скорочену форму до стилістично зниженої лексики, і така форма може розглядатися як лексична особливість цього етносоціолекту. Іншою характерною рисою кокні є вживання займенників у неправильній формі (наприклад особового займенника *them* замість присвійного *those, me* замість *I*). Такі помилки розпізнаються читачами оригіналу як ознаки кокні, але відтворити їх у перекладі справа далеко не проста, з огляду на великі структурні розбіжності між англійською і українською мовами.

Наведені нижче приклади надають змогу систематизувати граматичні відхилення соціолекту кокні:

Приклад 1: I **ain't** done **nothing** wrong by speaking to the gentleman. I've a right to sell flowers if I keep off the kerb. [Hysterically] I'm a respectable girl: so help me, I **never spoke** to him except to ask him to buy a flower off me [270, с. 11].

Павлов: Я ж **нічо'** тако'о не зробила. Ну забалакала до **цьо'о** пана – так я ж маю право квітами торгувать, коли на **тротувар** не лізу. (Істерично). **Заступіця** за мене! Я ж порядна дівчина! Я ж **тіки** попросила, **шоб** він **букета** купив! [249, с. 16]

Мокровольський: Що я поганого зробила – що заговорила до того пана? Я маю право продавати квіточки де завгодно, аби тільки **не стовбичила** людям на дорозі. (Впадаючи в істерику). Я – порядна дівчина, **пособіть мені! Я не зачіпала** його – тільки просила купити у мене квіточку! [250, с. 8]

Некряч: А що я **тако'о** поганого зробила, хоч і заговорила з **жентельменом**? Я маю право торгувати квітами, якщо не лізу на **тротувар!** (Істерично). Я порядна дівчина, бачить Бог, і я до нього не чіплялася, **тіки й попросила купляти** в мене **букветика...** [251, с. 9].

Приклад 2: Wery fresh, – replied Sam; – **me**, and the **two waiters** at the Peacock, **has been** a pumpin' over the independent woters as supped there last night [259, с. 142].

Іванов: Авжеж що свіжі, – згодився Сем, – ми з двома слугами з «Павича» після вчорашньої вечері **здорово обполоснули** тих незалежних [225, с. 141].

Приклад 3: Uncommon, – replied Sam; – **I never see** men eat and drink so much afore. I wonder they a'nt afeer'd o' bustin' [259, с. 142].

Іванов: Напрочуд. Ніколи не доводилось мені бачити, щоб люди стільки їли та пили. Просто дивно, як вони **досі не луснули** [225, с. 141].

До основних граматичних відхилень кокні відносяться:

- **вживання скороченої форми *ain't* замість будь-якої заперечної форми теперішнього часу дієслів *to be* та *to have*;**

- **вживання подвійного заперечення** (I don't want to have no truck with him; I didn't want no clothes);

- **неправильне вживання особових форм дієслів** (I says, if you was a gentleman);

- **вилучення допоміжного дієслова *to have* в перфектних формах** (I done it, I never done such a thing, Did you tell him I come in a taxi?);

- **використання Past Indefinite замість Participle II в перфектних формах** (you've wrote, have ate);

- **вживання непрямого відмінку особових займенників у функції підмета:** **her** замість **she** (Her that turned me out was my sixth stepmother), а також **особового**

займенника them замість присвійного **those**.

У Прикладі 1 всі перекладачі використовують тактику вертикальної компенсації для відтворення таких граматичних помилок, як *подвійне заперечення* і *вживання неправильної форми дієслова*. М. Павлов вдається до компенсації граматичних помилок шляхом фонетичних (*нічо' тако'о, цьо'о, тіки*) та лексичних (*тротувар, заступіця*) відхилень. О. Мокровольський компенсує граматичні помилки за допомогою просторічних лексем (*пособіть мені, не зачіпала, стовбичила*) та демінутивів (*квіточки*). Проте перекладач непослідовний у вживанні займенників *шо* та *чо* – якщо у попередніх прикладах Елайза часто вживає *шо* та *чо*, то у цьому прикладі вжито нормативну форму *що*. Про перевагу стратегії одомашнення О. Мокровольського свідчить вживання українських ввічливих форм звертання (*до пана*), хоча в інших фрагментах п'єси цей перекладач вживає очужену форму *мем*.

Т. Некряч передає у перекладі таку помилку, як хибне вживання перфектної форми дієслова *I never spoke* за допомогою граматичного неузгодження дієслівних форми – *попросила купляти в мене букветика*. Фонетичні помилки в словах *тако'о, жентельменом, тіки* використані як засіб компенсації подвійного заперечення. На відміну від М. Павлова і О. Мокровольського, Т. Некряч використовує елемент стратегії очуження для відтворення звертання *gentleman* за допомогою фонетичної девіації у слові *жентельмен*.

У перекладі М. Іванова (Приклади 2, 3) граматичні відхилення не відтворюються, проте наявна компенсація граматичних помилок за допомогою просторіччя *здорово обполоснули, досі не луснули*, які частково передають ненормоване мовлення. Проте систематичне ігнорування як фонетичних, так і лексичних особливостей кокні у перекладі М. Іванова відчутно знижує художній ефект і колоритність МО Сема Веллера.

Неправильне вживання форм займенників – одна із яскравих особливостей кокні. Простежмо її відтворення на наступних прикладах:

Приклад 4: LIZA. You don't care. I know you don't care. You wouldn't care if I was dead. I'm nothing to you – not so much as them slippers.

HIGGINS [thundering] **THOSE slippers** [270, с. 60].

В перекладах цей діалог відтворюється так:

Павлов: ЕЛІЗА. Не обходить! Знаю, що не обходить! Навіть якщо я помру – вам буде байдуже. Я вас цікавлю ще менше, ніж **оця пантуфля!**

ХІГІНС (гримає). **Пантофель!** [249, с. 126]

Мокровольський: Лайза. Вам байдуже. Я знаю, що вам байдуже. Коли б я оце померла, вам усе одно було б байдужісінько. Я для вас ніщо – навіть **оці капці** дорожчі вам за мене!

Гігінс (громовим голосом). **Оці капці!** [250, с. 134]

Ференс: ЛАЙЗА: Вам байдуже. Знаю, що байдуже! Вам було би байдуже, навіть коли б я померла. Я для вас ніщо – гірша за оті **пантухлі.**

ГІГІНС (громовим голосом). **Пантофлі!** [251, с. 70]

М. Павлов компенсує граматичну помилку *them slippers*, вживши неправильний граматичний рід іменника *пантуфля*. Н. Ференс пішла шляхом фонетичного викривлення слова *пантухлі*. В обох цих випадках можемо говорити про досягнення динамічної еквівалентності. О. Мокровольський загалом ігнорує цю помилку, що зводить нанівець смислову насиченість цього фрагменту, адже неможливо зрозуміти, чому Гігінс так обурюється.

Приклад 5: Here, clean **them shoes** for number seventeen directly, and take 'em to private sitting-room, number five, first floor [259, с. 102].

Іванов: Ось почистіть мені негайно черевики з сімнадцятого і **однесіть** зараз же в окремих кабінет, номер п'ять, на першому поверсі [225, с. 105].

У перекладі М. Іванова граматична помилка *them shoes* не відтворюється, натомість перекладач компенсує цю помилку за допомогою одиниць лексичного рівня, а саме, використовує просторіччя *однесіть*. Така компенсація частково передає ефект невнормованого мовлення, хоча й суттєво зниженого порівняно з оригіналом. Прикметно, що особовий займенник *them* у випадках вживання на своєму місці, вимовляється у редукованій формі *'em*.

Відтворення граматичних помилок у перекладі ускладнює те, що між граматичними системами української і англійської мови існує асиметрія. В

англійській мові існує чимало граматичних форм, які повністю або частково втратили свою смислорозрізнявальну функцію (суфікс *-s/es* в третій особі однини Present Simple, форми дієслова *to be* в теперішньому і минулому часі, т. зв. «неправильні» дієслова тощо). Натомість в українській мові граматичні явища переважно зорієнтовані на точну передачу смислових нюансів, а тому завжди вмотивовані. Це пояснює порівняно вищу граматичну правильність українського мовлення – тут низький соціально-освітній статус мовця визначається фонетичними, лексичними та синтаксичними девіаціями, а не морфологічними, як це характерно для мови англійської. Тому ця системна асиметрія вимагає і асиметричних рішень у перекладі, а саме компенсації на рівні фонетики і лексики. Надмірне імітування граматичних помилок в українській мові може призвести до штучності звучання та порушенню стилістичного балансу. Водночас, нейтралізація вмотивованих відхилень від літературної норми на граматичному рівні може призвести до втрати як комічного ефекту, так і важливих смислових нюансів.

Отже, до найуживанішої тактики відтворення граматичних помилок, притаманних соціолекту кокні, можна віднести вертикальну компенсацію за допомогою лексичних (38%) і фонетичних засобів (29%). Тактика паралельного перекладу використовується у 15% випадків. У 18% випадків граматичні помилки у перекладі нейтралізуються.

3.3.7. Відтворення фонетичних особливостей позалітературного мовлення в українських перекладах

Позалітературне мовлення як різновид соціолекту широко використовується в художній літературі на позначення мовлення неосвічених людей, яких можна віднести до низького соціального прошарку суспільства. Письменники, зазвичай, використовують просторіччя для створення образів ХП низького соціального статусу. Т. Некряч [59] і О. Ребрій [78] зазначають, що перекладати просторіччя доцільно за допомогою просторіччя цільової мови, а не шляхом прямого копіювання формальних відхилень оригіналу. У багатьох українських перекладах

художніх творів спостерігається тяжіння до використання суржику для відтворення позалітературного мовлення. Такий підхід, на нашу думку, не може не позначитися на художній достовірності твору, оскільки суржик є специфічним соціолінгвістичним явищем українського мовного простору і не має прямого відповідника в англomовній культурі. До того ж, в умовах політичної ситуації, яка склалася в Україні, українські перекладачі (зокрема Т. Некряч, Н. Ференс, Н. Тисовська та ін.) свідомо відмовляються від використання суржику для передачі позалітературного мовлення. Таким чином, оптимальним видається відтворення цього різновиду соціолектів через наддіалектне просторіччя.

Автори художніх творів нерідко створюють стилістичний контраст у мовленні персонажів. Приміром, якщо Есме у повісті Дж. Д. Селінджера «Для Есме з любов'ю та мерзотою» говорить на гіперлекті, то інший персонаж цієї повісті Клей, 24-річний малоосвічений американець використовує просторіччя. Заголовний герой роману Дж. Лондона «Мартін Іден» також на початку роману говорить, як неосвічена людина, використовуючи просторіччя. Його позалітературне мовлення – важливий елемент розвитку фабули роману, тому зберегти характерні риси ідіолекту Мартіна у перекладі – одна з першочергових задач.

Мовлення Клея легко запам'ятовується читачеві, воно різке, грубе, рясніє інвективами, вульгаризмами та сленгом. Ідіолект Мартіна теж рясніє сленгізмами, граматичними помилками, фонетичними відхиленнями від літературної норми. Мовлення цих персонажів позначається подібністю відхилень від літературної норми на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях, що уможливорює розглядати його як позалітературне мовлення.

Простежимо, які фонетичні відхилення спостерігаються у позалітературному мовленні ХП:

Приклад 1: G'night [269, с. 168].

Григоренко/Лвахненко: *Д'браніч* [241, с. 128].

Кузьменко: *Ну як хо*. *Добраніч* [242, с. 1].

Приклад 2: Her goddam brother's gettin' outa the Navy on account of his hip

[269, с. 164].

Григоренко/Лвахненко: Її **чортів братик** полишає флот через те, що у нього **кепсько** зі стегном [241, с. 124].

Кузьменко: Її **бісовий** братик **тіка** з флоту, у нього зі стегном щось [242, с. 1].

Приклад 3: They got this terrific show **comin' on** the radio in a **coupla** minutes. Bob Hope, and everybody [269, с. 163].

Григоренко/Лвахненко: За кілька хвилин почнеться **ота жахлива** радіопередача. Там буде Боб Гоуп та всі інші люди [241, с. 123].

Кузьменко: Через пару хвилин же буде **файна** передача. Боб Гоуп і всі інші [242, с. 1].

Найуживаніші фонетичні помилки у позалітературному мовленні можуть бути систематизовані наступним чином:

1) **редукція звуків і складів:** 'em (замість them), 'ud (замість should) (**goin'**, **tellin'**, **layin'**, **talkin'**, **writin'**, **comin'**, **G'night**, **c'mon**).

2) **злиття слів:**

а) іменник + особовий займенник: **willya** (will you);

б) іменник + прийменник: **helluva** (hell of), **kinda** (kind of);

в) дієслово + прийменник: **oughta** (ought to), **gotta** (got to), **coupla** (couple of), **wanna** (want to);

г) прийменник + прийменник: **outa** (out of).

Наведена класифікація фонетичних відхилень у позалітературному мовленні свідчить про часткові збіги з фонетичними особливостями мовлення носіїв територіальних і соціальних діалектів. Вони не позначаються специфічними рисами, притаманними тільки певному соціолекту (як от вилучення фонем *h* на початку слів у кокні). Враховуючи, що в українському просторіччі трапляються фонетичні девіації, у перекладі можуть бути використані фонетичні відхилення в рамках українського просторіччя.

У Прикладах 1–3 майже всі формальні фонетичні відхилення у мовленні ХП нейтралізуються, натомість використовуються компенсаторні тактики. Лише в

одному випадку Ю. Григоренко і А. Івахненко вдаються до фонетичних відхилень від літературної мови за допомогою графону *Д'браніч*, але цей варіант звучить українською мовою неприродно – на відміну від англійського варіанту *G'night*, насамперед тому, що три приголосні на початку слова утруднюють вимову, натомість в англійській мові вилучення звуків викликається бажанням полегшити її. Отже, цей варіант майже невимовний та жодним чином не сприяє уявленню читачів про особливості позалітературного мовлення. Д. Кузьменко йде іншим шляхом, використовуючи горизонтальну компенсацію: замінює цю фонетичну помилку іншою фонетичною помилкою *ну як хо*. Таке позалітературне скорочення зустрічається в українському просторіччі, воно легко вимовляється і виконує свою стилістичну функцію. Фонетичне спрощення у слові *тіка* (Кузьменко) імітує ковтання звуків і звучить цілком природно.

Решта фонетичних відхилень від літературної норми частково компенсуються знахідками на лексичному рівні. Перекладачі Ю. Григоренко та А. Івахненко використовують зменшувальну форму іменника *братик* з метою демонстрації іронічності мовця. До того ж, розмовне слово *кепсько* цілком відповідає загальній тональності. Д. Кузьменко використовує стилістично знижену лексему *бісовий* для створення ефекту відхилення від літературної норми. Слід зауважити, що слово *terrific* було помилково сприйнято перекладачами Ю. Григоренко та А. Івахненко як оцінно-негативне і перекладене як *жахливий*, натомість це слово є маркером неформального мовлення зі значенням «приголомшливий, класний, суперський/суперовий» [205]. Д. Кузьменко сприймає семантику слова *terrific* коректно, але перекладає його за допомогою діалектизму *файна*, що свідчить про тяжіння перекладача до надмірного одомашнення як переважної стратегії перекладу. На це вказує також надуживання займенника *шо*, який є ознакою суржику, у більшості реплік ХП. Такий вибір перекладача частково деформує авторську картину світу, і неосвічений американець перетворюється на малоосвіченого українця, який вживає суржик. Ю. Григоренко та А. Івахненко, хоча теж тяжіють до одомашнення, проте не вдаються до вживання суржику і українських діалектизмів.

Викривлення МО персонажа, що має низький рівень освіти, знаходимо в українському перекладі роману «Мартін Іден», виконаному М. Рябовой. За фабулою роману, позалітературне мовлення Мартіна відіграє сюжетнотвірну функцію. З неосвіченого матроса Мартін, шляхом великих зусиль і невтомної роботи над собою, перетворюється на відомого письменника. Таким чином, відтворити його субстандартне/просторічне мовлення на початку роману видається вкрай важливим для передачі задуму автора. Розгляньмо декілька прикладів фонетичних відхилень у мовленні Мартіна:

Приклад 4: It wasn't **nothin'** at all, – he said. – Any guy 'ud do it for another. That bunch of hoodlums was **lookin'** for trouble, **an'** Arthur wasn't **botherin'** 'em none. They butted in on 'm, **an'** then I butted in on them **an'** poked a few. That's where some of the skin off my hands went, along with some of the teeth of the gang. I wouldn't 'a' missed it for anything. When I seen... [268, с. 2].

Рябова: Це дрібниці, – озвався. – Кожен на моєму місці повівся б так само. Хулігани шукали сварки. Артур їх не займав. Вони напали на нього, а я на них, ну й **відлущував** їх добре. **Отож** у мене подряпані руки, а в декого з них не вистачає зубів. Я не міг стерпіти. Коли я бачу... [235, с. 20].

Приклад 5: **Mebbe** you can put me right. How did you learn all this you've **ben talkin'**? [268, с. 1]

Рябова: Може, ви мені допоможете? Звідки ви знаєте все те, про що оце говорили? [235, с. 14]

У перекладі М. Рябової неосвічений Мартін говорить літературною мовою, за винятком вживання просторічних лексем *відлущував*, *отож*. Такий вибір суперечить задуму автора і не зберігає найсуттєвіших змістових елементів твору. Майже всі маркери соціального статусу ХІІ у перекладі втрачено. Принагідно зауважимо, що у перекладі як п'єси Б. Шоу «Пігмаліон», так і роману Дж. Лондона «Мартін Іден» особливостями ідіолектів персонажів не можна знехтувати, тому що вони становлять один із суттєвих параметрів сюжету. Мовлення персонажів на початку твору контрастує з їхнім мовленням наприкінці, і цей художній хід має бути відтворений у перекладі.

Розглянуті приклади дають можливість дійти висновку, що найуживанішою перекладацькою тактикою відтворення фонетичних особливостей позалітературного мовлення залишається компенсація. Горизонтальна компенсація використовується у 19% випадків, вертикальна компенсація – у 34% випадків. Тактика паралельного перекладу застосовується у 27% випадків, тактика нейтралізації – у 20% випадків. Переважною стратегією перекладів (М. Рябова, Ю. Григоренко, А. Івахненко) залишається одомашнення. Д. Кузьменко вдається до надмірного одомашнення, використовуючи діалектизми української мови і суржик.

3.3.8. Лексичні особливості позалітературного мовлення у перекладі

Позалітературне мовлення як і більшість соціолектів, найповніше реалізується на лексичному рівні, оскільки саме лексика є найчутливішою до соціальної, освітньої та культурної диференціації мовців. Характерним для цього соціолекту є наявність таких соціолінгвістичних маркерів, як стилістично знижена лексика, сленг, жаргонізми, інвективи. Позалітературне мовлення – нерідко емоційне і експресивне, воно характеризується лексичними повторами інтенсифікаторів, оцінних прислівників і прикметників. Фамільярні форми звертання та афективні фрази також можна віднести до лексичних особливостей цього соціолекту. Завданням перекладача є відтворення стилістичного маркування ідіолектів малоосвічених ХП без втрати природності звучання такого мовлення.

Розгляньмо лексичні особливості позалітературного мовлення і шляхи їх відтворення в українських перекладах:

Приклад 1: Hey. I was just tellin' that new **son of a bitch**, Bernstein, downstairs. **Remember** that time I and you drove into Valognes, and we got shelled for about two **goddam** hours, and that **goddam** cat I shot that jumped up on the hood of the jeep when we were layin' in that hole? **Remember?** [269, с. 166]

Григоренко/Івахненко: Агов, я саме розповідав унизу тому **сучому сину**, новенькому, Бернштейну. **Пригадуєш**, як ми двоє в'їжджали у Валонь, і нас

цілісінькі дві **кляті** години вкривало бомбардуванням, й я застрелив того **бісового** котяру, що заплигнув на капот джипа, коли ми лежали долілиць у канаві? **Пригадуєш?** [241, с. 126]

Кузьменко: Слухай. Я тут розказував унизу тому **сучому новачку**, Бернстайну. **Пам'ятаєш**, як ми приїхали у Валонь і нас, як **проклятих**, обстрілювали години дві, і ту **прокляту** кицьку, **шо** я підстрелив, коли вона вискочила на капот, як ми лежали у сховку? [242, с. 1]

*Приклад 2: Listen ya, **bastard*** [269, с. 166].

Григоренко/Івахненко: Послухай, ти, **падлюко** [241, с. 126].

Кузьменко: Слухай, **гад** [242, с. 1].

*Приклад 3: **What the hell are you talkin' about?*** [269, с. 167]

Григоренко: Про що **це в біса** ти говориш? [241, с. 127]

Кузьменко: Шо, **до біса**, ти **мелеш?** [242, с. 1]

Перекладачі Ю. Григоренко, А. Івахненко і Д. Кузьменко прагнуть зберегти лексичні повтори і стилістично знижену тональність висловлювання. Відповідники для ненормованої лексики перекладачі знаходять в українському просторіччі. Ю. Григоренко та А. Івахненко відтворюють інвектив *son of a bitch* за допомогою тактики підбору еквівалентів (*сучий син*), натомість Д. Кузьменко використовує функціональний відповідник *сучий новачок*, зберігаючи образливу інтенцію, але послаблюючи грубість висловлювання. На думку О. Данилової, інвектив як форма мовлення містить як явні, так і імпліцитні засоби, що виражають ставлення кривдника до свого опонента, і втілюється в соціальних, етичних, правових характеристиках. При відтворенні інвективів перекладач повинен дотримуватися трьох основних орієнтирів: комунікативний ефект, літературна норма та доцільність перекладу. Власне, завдання перекладача полягає в тому, щоб інвективне слово, по-перше, не втратило когнітивної складової свого значення (якщо воно важливе), а по-друге, щоб це слово не звучало ні ніжніше та ні грубіше, ніж воно було в оригіналі [129, с. 30].

Фамільярні форми звертання (*listen ya, bastard, what the hell are you talkin' about*) відтворено перекладачами за допомогою доречних функціональних

відповідників, які сприяють збереженню стилістичного забарвлення, емоційності мовлення і комунікативного тиску на адресата. До того ж, на думку Т. Цепенюк, в сучасній англійській художній літературі доволі популярними і часто вживаними є такі сленгізми як *hell*, *damn (damned)*, *bloody* та вирази, до складу яких входять ці слова. Найчастіше такі одиниці звучать з вуст чоловіків, молоді, або людей з низьким рівнем освіти. При перекладі цих інтенсифікаторів українською мовою можуть застосовуватись різні прийоми: калькування, пошук контекстуального відповідника, диференціація, генералізація, описовий переклад тощо [104, с. 8–9]. Отже, зазначені фамільярні вирази і сленгізми можна віднести до гендерних маркерів чоловічої статі. Точне відтворення цієї особливості сприятиме правильній передачі МО персонажа-чоловіка.

Лексичні повтори відтворюються у перекладі Ю. Григоренко і А. Івахненко за допомогою підбору синонімів, наприклад *кляті* та *бісові* для *goddam*, перекладачі зберігають повтор дієслова *пригадуєш*. Д. Кузьменко прагне зберегти лексичні повтори у мовленні персонажа, тому вдається до збереження повторів слова *проклятих*, натомість не зберігає повтору дієслова *remember* на початку (анафора) і наприкінці речення (епіфора). Отже, не всі лексичні повтори збережені у перекладах.

Іншою характерною особливістю мовлення персонажів з низьким рівнем освіти є використання сленгу (*booze*, *size up* тощо). Простежимо шляхи відтворення сленгу у мовленні персонажів на наступних прикладах:

Приклад 5: Oh, **booze**, he laughed. – It's slang. – It means whiskey an' beer – anything that will make you drunk [268, с. 7].

Рябова: **Надудлюватись?** – засміявся він. – Це значить напиватися віскі або пива, словом, такого, від чого ви п'янієте [235, с. 57].

Приклад 6: I can **make good on** the income, but the other things have to be made good for...[268, с. 9].

Рябова: Гроші заробити можна, а от **тих речей не заробиш** [235, с. 74].

Перекладачка М. Рябова обирає дієслово *надудлювався* для відтворення сленгізму *booze*, хоча у оригіналі це слово виконує функцію іменника із

наступним значенням:

booze – ім. хмільний напій, *особливо*: міцний напій [200].

Вжите у перекладі дієслово *надудлюватися* сприяє ефекту ненормованого та стилістично зниженого мовлення. Дієслово *надудлитися* належить до вульгаризмів [209], і часто використовується в українському просторіччі, отже звучить природно. Такий вибір свідчить про тяжіння М. Рябової до одомашнення перекладу для досягнення динамічної еквівалентності. Вживання немилозвучного виразу *тих речей не заробиш*, що, в свою чергу, створює ефект певної мовленнєвої аномалії, вживається М. Рябовою як компенсаційний засіб відтворення ідіоми *make good on*.

Отже, для відтворення лексичних особливостей позалітературного мовлення перекладачі успішно використовують питоми українське просторіччя, якому також притаманні стилістична знижена лексика, сленгізми та інвективи. Досягнення динамічної еквівалентності перекладу уможлиблюється завдяки тактикам компенсації і підбору еквівалентів та функціональних відповідників. У досліджуваних зразках тактика компенсації використовувались у 33% випадків, тактика підбору еквівалентів у 16% випадків, тактика підбору функціональних відповідників у 37% випадків, тактика нейтралізації у 14% випадків. Для відтворення лексичних повторів перекладачами використовувались: тактика підбору синонімів (у 36% випадків), тактика збереження повторів (у 43% випадків), тактика нейтралізації повторів (у 21% випадків).

3.3.9. Граматичні ознаки позалітературного мовлення у перекладі

Граматичні особливості позалітературного мовлення мало відрізняються від тих, які характеризують територіальні й соціальні діалекти. Можна говорити про системну універсальність цих граматичних порушень. Формальні граматичні особливості мовлення навряд чи можливо еквівалентно відтворити у перекладі через те, що деякі граматичні категорії взагалі відсутні в українській мові. Отже, у разі відсутності того або іншого граматичного явища у МП чи неприродності звучання граматичної помилки в мові друготвору перекладач має відтворити

сміслову або стилістичну функцію граматичного явища.

Розглянемо найпоширеніші граматичні відхилення позалітературного мовлення на наступних прикладах:

Приклад 1: They got a dance. It'll probably last till around two [269, с. 168].

Григоренко/Івахненко: У них там танці. Мабуть, до другої триватимуть [241, с. 128].

Кузьменко: У них там танці. Десь до другої, мабуть [242, с. 1].

Приклад 2: I wouldn't 'a' missed it for anything. When I seen [268, с. 2].

Рябова: Я не міг стерпіти. Коли я бачу... [235, с. 20].

Приклад 3: My money'll take care of itself. If you weren't so busy, I'd kiss you good morning [268, с. 5].

Рябова: **Мої гроші самі знають собі ціну.** Якби тобі не було так ніколи, я б тебе **поцілував на добридень** [235, с. 37].

Серед поширеніших граматичних відхилень позалітературного мовлення можна виділити:

- **вилучення допоміжного дієслова *have* в перфективних формах** (I seen, they got);

- **ненормативне вживання скороченої форми допоміжних і модальних дієслів** (money'll, must've);

- **вилучення допоміжних дієслів у питальних реченнях:** Ya writin' letters? Ya know that? Remember? Wanna go? How much weight ya lose? [269].

У Прикладі 1 дієслово *got* вживається замість нормативної форми *have got*, що є типовою ознакою позалітературного мовлення. Перекладачі Ю. Григоренко, А. Івахненко і Д. Кузьменко не відтворюють цю морфологічної помилки, через відсутність еквіваленту в українській мові, і вдаються до тактики нейтралізації, передаючи лише загальний зміст висловлювання. У Прикладі 2 знаходимо ненормативне вживання форми *seen* замість *saw*, а також редукція допоміжного дієслова *have*. М. Рябова робить спробу відтворити ці граматичні девіації у мовленні персонажа за допомогою неузгодження часу дієслів. У перекладі вживаються дієслова як у минулому, так і у майбутньому часі (*я не міг стерпіти,*

коли я бачу), така компенсація створює ефект граматично неправильного мовлення. У Прикладі 3 некоректне скорочення модального дієслова (money'll) компенсується на лексичному рівні за допомогою стилістично зниженого виразу *поцілував на добридень*, що також створює ефект субстандартного мовлення. Можна припустити, що речення *Мої гроші самі знають собі ціну* частково компенсує помилку *money'll*, тому що у повсякденному житті навряд чи можна почути такий вираз.

До синтаксичних особливостей позалітературного мовлення належать неправильна побудова питальних речень, а саме вилучення допоміжних дієслів у питальних реченнях, що є характерною рисою неформального й субстандартного мовлення:

Приклад 4: You've gone to the university? [268, с. 1]

Рябова: Ви вчилися в університеті? [235, с. 15]

Приклад 5: You have never attended high school? [268, с. 1]

Рябова: Ви ніколи не відвідували середньої школи? [235, с. 15]

Приклад 6: No kidding, hey. I goddam near fainted when I saw you at the hospital. You looked like a goddam corpse. How much weight ya lose? How many pounds? Ya know? [269, с. 163]

Григоренко: **Агов**, без жартів. Я, **трясця**, геть не зомлів, як побачив тебе у шпиталі. **Дідько**, ти ж був як труп. На скільки ти схуд? **Скіки** кіло? **Знаш?** [241, с. 124]

Кузьменко: Чуєш, я **без приколу**. Я мало не впав, коли **уздрів** тебе в госпіталі. Ти **скидався** на трупа. На **скіки** ти **похудав?** На **скіки** фунтів? Ти хоч знаєш? [242, с. 1]

М. Рябова обирає тактику нейтралізації відхилень від літературної норми на синтаксичному рівні, з огляду на асиметрію мов. Перекладачка не вдається до жодних компенсацій. В результаті у перекладі створюється мовленнєвий портрет малоосвіченого моряка, який говорить літературною мовою, що суперечить задуму автора.

Ю. Григоренко, А. Івахненко і Д. Кузьменко компенсують синтаксичні

помилки за допомогою відхилень від літературної норми на лексичному і фонетичному рівнях. Д. Кузьменко вживає слова низького регістру (*без приколу, уздрів, скидався, похудає*), фонетичну помилку (*скіки*). Ю. Григоренко і А. Івахненко вживають стилістично забарвлену лексику (*агов, тряця, дідько*) і фонетичні помилки (*скіки, знаш*). Таким чином, мовлення персонажа набуває у перекладі стилістично зниженої тональності. Ю. Григоренко і А. Івахненко одомашнюють переклад, замінюючи оригінальну одиницю виміру *pounds* на *кіло*, натомість Д. Кузьменко вдається до очуження, запропонувавши *фунт*. Слід зауважити, що цей перекладач непослідовний у виборі стратегій перекладу. Разом із надмірним одомашненням (вживанням суржику і діалектизмів), він вдається і до очуження, що, на нашу думку, створює стилістичну дисгармонію та може призводити до хибного уявлення про МО персонажа. Саме гармонізація стратегій повинна стати пріоритетом для перекладача у пошуках золотієї середини.

Отже, морфологічні помилки не підлягають повному збереженню у перекладі, що пов'язано з асиметрією мов. Для відтворення синтаксичних помилок перекладачі нерідко вдаються до тактики паралельного перекладу, використовують паралельні засоби ПМ (інверсія). Найпоширеніші перекладацькі тактики, до яких вдаються перекладачі для відтворення особливостей позалітературного мовлення на граматичному рівні, – це компенсація (50%), тактика паралельного перекладу (38%), нейтралізація (12%). Перекладачі вдаються до одомашнення перекладу (М. Рябова, Ю. Григоренко, А. Івахненко). Д. Кузьменко довільно комбінує елементи перекладацьких стратегій, непослідовно використовуючи як елементи надмірного одомашнення, так і елементи очуження, що порушує стилістичний баланс між оригіналом і перекладом.

Основні положення цього розділу викладені у 4 публікаціях: [59; 95; 93; 178].

Висновки до Розділу 3

Діалекти і соціолекти як різновиди мовлення персонажів-носіїв мови широко використовуються письменниками для створення яскравих та неординарних

художніх образів. Вони не завжди маркують мовлення соціально низьких прошарків суспільства: такий різновид соціолекту, як гіперлект позначає мовлення людей з високим соціальним статусом. Різниця між діалектами і соціолектами полягає в тому, що діалекти на відміну від соціолектів мають усталену власну фонологічну та лексичну системи, що дозволяє віднести їх до певної території. Натомість соціолекти вказують лише на соціальний стан мовця.

Особливості фонологічної системи територіальних діалектів не мають еквівалентів у інших мовах, а тому їх неможливо відтворити у перекладі в повному обсязі. Територіальна складова діалекту в перекладі майже завжди втрачається, і підлягає відтворенню лише соціальна складова діалектів.

Фонетичні відхилення від літературної норми на позначення діалектів здебільшого компенсуються на лексичному рівні, тобто через застосування просторіччя. У новітніх перекладах простежується тенденція до використання фонетичних відхилень (паралельних засобів) української мови з метою відтворення фонетичних аномалій діалектів оригіналу. Невиправдана нейтралізація фонетичних відхилень у мовленні героїв призводить до втрати важливих художніх нюансів і викривлення МО персонажів. *Лексичний рівень* територіальних діалектів здебільшого відтворюється за допомогою компенсаційних тактик. Серед основних тактик відтворення лексичних особливостей діалектів слід назвати підбір еквівалентів, підбір функціональних відповідників і компенсацію. У більшості випадків відтворення лексичних особливостей діалектів дозволяє зберегти соціокультурні та стилістичні конотації, закладені автором. *Граматичні відхилення* у мовленні носіїв діалектів свідчать про втрату смислорозрізнявальної функції окремих граматичних форм, а тому не впливають на розуміння висловлювання. У мовленні носіїв як територіальних, так і соціальних діалектів спостерігається спрощення граматичних структур без ушкодження смислових параметрів. В українській мові таких «нелогічних» граматичних форм або зовсім немає, або їх мало, тому в перекладах необхідність різнорівневих компенсацій відчутно зростає. Спроби носіїв діалектів «логізувати» застарілі граматичні конструкції за певною аналогією пояснюють подібність

субстандартних відхилень у різних, часто доволі віддалених, територіальних діалектах. У перекладах ці відхилення частково нейтралізуються, частково компенсуються засобами лексичного та фонетичного рівнів. Компенсація за допомогою просторіччя становить найуживанішу тактику відтворення граматичних особливостей діалектів. Можливість відтворення відхилень синтаксичного підрівня вища за можливість відтворення відхилень морфологічного підрівня. Тому перекладачі вдаються як до горизонтальної, так і до вертикальної компенсації.

У відтворенні діалектного мовлення ХП видається недоцільним застосовувати стратегію одомашнення, тобто передавати діалекти оригіналу за допомогою діалектів мови-приймача. Такий підхід непродуктивний, оскільки призводить до явища, яке пропонується назвати *локаційним зсувом*: застосування виразно маркованого територіального діалекту, приміром, галицького чи русинського, викликає хибні асоціації стосовно місця дії (локації).

Соціолекти як типологічний різновид ідіолекту персонажа – носія мови допомагають читачеві розпізнати низький або високий соціальний статус ХП. Особливості відтворення гіперлекту як соціолекту вищих прошарків суспільства, а також соціолектів на позначення низького соціального стану мовців (кокні, афроамериканський діалект, позалітературне мовлення) становлять серйозні перекладацькі виклики та потребують максимального відтворення у перекладі, без порушення природності їхнього вживання тим або іншим персонажем.

У відтворенні **гіперлекту** на особливу увагу заслуговують його лексичні, синтаксичні і стилістичні особливості. Найпоширенішими тактиками відтворення гіперлекту на лексичному рівні є підбір еквівалентів та підбір функціональних відповідників. Одну з характерних рис гіперлекту на граматичному рівні становить ускладнений синтаксис, який потребує максимального відтворення у перекладі, що є цілковито можливим. Для відтворення синтаксичних особливостей гіперлекту використовується тактика паралельного перекладу, яка знаходить реалізацію у прийомах збереження довжини речень та ускладненого синтаксису.

В результаті дослідження способів відтворення такого різновиду соціолекту, як **афроамериканський діалект** було встановлено, що всі формальні *фонетичні особливості* соціолекту відтворити неможливо. Перекладачі вдаються до часткового відтворення фонетичних особливостей цього соціолекту за допомогою тактики паралельного перекладу і використання фонетичних девіацій українського мовного матеріалу. Найуживанішою тактикою відтворення фонетичних особливостей цього соціолекту залишається тактика вертикальної компенсації. Спроби перекладачів калькувати фонетичні відхилення в англійській мові призводять до неприродності мовлення ХП, а відтак і до зниження художньої вартості твору. *Лексичні особливості* афроамериканського діалекту відтворюються у перекладі за допомогою горизонтальної компенсації (використання українського просторіччя), що надає змогу досягнути динамічну еквівалентність і зберегти стилістичний баланс між перекладом і оригіналом. Більшість формальних *граматичних рис* афроамериканського діалекту не відтворюються, а компенсуються на рівні лексики і фонетики.

Соціолект **кокні** має специфічні *фонетичні риси*, які не притаманні жодному іншому територіальному або соціальному діалекту. В українських перекладах, виконаних за радянських часів, свідомо використовувалась тактика нейтралізації фонетичних особливостей кокні. У новітніх перекладах простежується тенденція до застосування фонетичних відповідників, тобто тактики паралельного перекладу і горизонтальної компенсації за допомогою українського наддіалектного просторіччя. Простежується і відмова від використання українських діалектів і суржику, що пов'язано зі зміною політичної ситуації в Україні. Для відтворення *лексичних особливостей* залучається тактика вертикальної і горизонтальної компенсації, тактика підбору функціональних відповідників і тактика нейтралізації. Найпоширенішою тактикою відтворення *граматичних особливостей* кокні залишається компенсація через засоби лексичного рівня. Нейтралізація вмотивованих відхилень від літературної норми на граматичному рівні може призвести як до втрати комічного ефекту, так і до втрати важливих художніх нюансів.

Позалітературне мовлення як різновид соціолекту маркує мовлення малоосвічених носіїв мови. В українській мові такому соціолекту відповідає наддіалектне українське просторіччя, яке знаходиться в опозиції до української літературної мови. Просторіччя широко використовується перекладачами для збереження стилістично зниженого маркування мовлення. Фонетичні відхилення відтворюються за допомогою вертикальної компенсації і паралельного перекладу (використання фонетичних девіацій, притаманних українському просторіччю). Для передачі *лексичних особливостей* позалітературного мовлення перекладачі застосовують компенсацію і тактику підбору еквівалентів та функціональних відповідників. Для відтворення синтаксичних помилок застосовуються тактика паралельного перекладу, використовуються паралельні засоби ПМ. Морфологічні відхилення компенсуються на фонетичному, лексичному і синтаксичному рівнях. Перекладацькі стратегії відтворення соціолектів різняться в українських перекладах.

У відтворенні гіперлекту В. Горбатько, Г. Лелів, Ю. Григоренко, А. Івахненко тяжіють до одомашнення. Гармонізацію стратегій знаходимо у перекладі Т. Некряч і Н. Ференс, елементи надмірного одомашнення – у перекладі Д. Кузьменка. У відтворенні *афроамериканського* діалекту перекладачі (І. Стешенко, В. Левицька, І. Базилянська, Т. Некряч, М. Харенко, Н. Тисовська) комбінують стратегії одомашнення і очуження, вдаються до використання як притаманних українській мові особливостей (розмовних часток, вигуків, демінутивних форм), так і притаманних англійській мові ввічливих форм звертання і формально подібних девіацій у лексиці. У відтворенні *кокні* простежуються різні перекладацькі стратегії, як от надмірне одомашнення (М. Павлов, О. Мокровольський) через використання суржику, очуження (В. Іванов) і гармонізація стратегій (Т. Некряч, Н. Ференс). У відтворенні *позалітературного мовлення*, перекладачі вдаються до одомашнення (Ю. Григоренко, А. Івахненко, М. Рябова), подеколи – надмірного (Д. Кузьменко). Саме гармонізація стратегій постає визначальним чинником збереження цілісності МО персонажа та художньої рівноваги перекладу.

РОЗДІЛ 4. ВІДТВОРЕННЯ ІНОЗЕМНОГО АКЦЕНТУ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

4.1. Специфіка відтворення контамінованого мовлення у перекладі

Мовлення іноземця, яке в лінгвістичній традиції позначається термінами *контаміноване мовлення*, *ламана мова*, *іноземний акцент*, істотно відрізняється від мовлення носія мови за багатьма параметрами. Контаміноване мовлення належить до індивідуальних відхилень від літературної норми, натомість діалекти і соціолекти, якими розмовляють носії мови, належать до колективних відхилень від літературної норми [14, с. 251]. Контаміноване мовлення не має стабільної системної організації та репрезентує особливості мовної компетенції конкретного мовця-іноземця. Природа акценту і його особливості висвітлені у працях С. Влахова [14]. У. Вайнраха [189], О. Швейцера [171], Л. Прокопової [72]. Більшість дослідників вважають акцент суто «фонетичним явищем» [183], однак такий підхід не охоплює всієї складності цього феномена. У межах нашого дослідження акцент розглядається як сукупність відхилень у мовленні на всіх рівнях функціонування мови [84, с. 561]. Крім того, важливим аспектом дослідження акценту є розуміння, що це явище виникає внаслідок інтерференції – «сукупності відхилень від норм двох мов, яка спостерігається в мовленні білінгвів як результат мовного контакту» [188, с. 22]. С. Скрильник вважає, що багатоплановість явища мовної інтерференції пояснюється її всеохоплюючою дією на всі мовні рівні у процесі мовного контакту. Мовну інтерференцію розглядають як негативне явище, що призводить до порушень мовних структур та як механізм ускладнення мовного контакту. Жодний мовний контакт неможливий без інтерференції [84, с. 561].

Для створення образу іноземця письменники використовують одиниці всіх рівнів мови – фонетичного, лексичного морфологічного і синтаксичного і, зазвичай, створюють фонетичні образи іноземців так, щоб їхнє контаміноване мовлення сприймалося органічно, без штучних відхилень. В англійській літературі автори приділяють достатню увагу фонетичним відхиленням мовлення іноземців: для цього використовуються, зокрема, засоби нестандартної орфографії

– графони [45]. Серед лексичних, морфологічних та синтаксичних помилок, до яких вдаються письменники для створення акценту, можна виокремити неправильне слововживання, викривлення морфологічної структури слів та спрощений або нестандартний синтаксис [58, с. 159]. Ці засоби формують органічну МО персонажа без відчуття штучності чи надмірної карикатурності.

Особливості іноземного акценту потребують принципово іншого підходу, ніж передача мовленнєвих відхилень носіїв мови, оскільки це далеко не однорідні явища. До того ж, переклад акценту повинен виконуватися із урахуванням традиційного, стереотипного уявлення про мовлення іноземця у цільовій культурі [89]. Крім того, перекладач має бути обізнаним з системними відхиленнями, спричиненими інтерференційними факторами у взаємодії двох мов.

В українських перекладах радянських часів фонетичні відхилення мовлення здебільшого нейтралізувались. Перекладачі нерідко нівелювали ці відхилення з огляду на відсутність традиції широкого використання графонів на позначення фонетичних відхилень в українській мові. Ці відхилення переважно компенсувались лексичними. Цей підхід був запропонований болгарськими перекладознавцями/перекладачами С. Влаховим та С. Флоріним [14, с. 323]. Сучасні українські перекладачі (О. Копильна, Т. Некряч, Н. Тисовська, Н. Ференс та ін.) наочно демонструють можливість використання фонетичного інструментарію української мови для відтворення іноземного акценту. Практики перекладу все частіше застосовують тактику «паралельного перекладу» [81, с. 98], яка передбачає відтворення мовленнєвих відхилень у ВМ аналогічними засобами ПМ. Слід зауважити, що тактика паралельного перекладу має вживатися виважено, а імітація фонетичних відхилень не повинна порушувати природність мовлення іноземця.

Ми вважаємо, що у перекладі слід врахувати не тільки фонетичні, а й лексичні і граматичні особливості іноземного акценту, зважаючи на те, що акцент охоплює всі системи мови. Ми досліджуємо контаміноване мовлення та його відтворення на всіх рівнях мови, спираючись на класифікацію прийомів, запропоновану Т. Некряч та О. Копильною, серед яких спостерігаються фонетичні

засоби (заміна звуків), порушення морфологічної та синтаксичної норми, неправильне вживання слів, ІВ, компенсація» [58, с.159].

Матеріалом дослідження засобів передачі контамінованого мовлення обрано оригінали і переклади романів А. Крісті “The Murder of Roger Ackroyd” («Убивство Роджера Екройда» – пер. Н. Хаєцької), “Murder On The Orient Express” (Убивство у «Східному Експресі» – пер. Н. Хаєцької), “The Mysterious Affair At Styles” (Таємнича пригода в Стайлзі – пер. Н. Хаєцької), Дж. Стейнбека “East of Eden” («На схід від Едему» – пер. Т. Некряч), А. Тан “The Joy Luck Club” («Клуб веселощів та удачі» – пер. С. Снігура), Дж. Лондона “Martin Eden” («Мартін Іден» – пер. М. Рябової), трагіфарсу Т. Джонсона “Hysteria” («Істерія» – пер. Т. Некряч) та оповідань О. Генрі “The Last Leaf” («Останній листок» – пер. В. Горбатька, М. Дмитренка, Л. Пилаєвої), “Witches’ Loaves” («Зачаровані буханці» – пер. М. Рябової; «Черстві булки» – пер. Ю. Беген; «Черстві буханці» – пер. В. Тарнавського, Є. Тарнавського), “The Purple Dress” («Пурпурова сукня» – пер. О. Гончара, Х. Кунець, Б. Синякевич, В. Горбатька). Аналіз цих текстів дає змогу простежити еволюцію перекладацьких стратегій і тактик у відтворенні іноземного акценту, а також оцінити їхню ефективність з погляду збереження стилістичної, комунікативної та художньої функцій мовлення ХП.

4.2. Відтворення у перекладі французького акценту

4.2.1. Відтворення лексичних особливостей французького акценту

Французький акцент в англійській літературі найповніше представлений в низці романів Агати Крісті з серії про Еркюля Пуаро. Наскрізний герой цих романів – детектив бельгійської поліції у відставці, який оселився в Англії і розслідує запутані кримінальні історії, з якими не може впоратися Скотланд Ярд. Агата Крісті майстерно відтворює особливості ідіолекту Пуаро, враховуючи не лише лінгвістичні, а і психологічні нюанси: скажімо Пуаро навмисно підсилює свій французький акцент, коли хоче обеззброїти опонента, оскільки деякі англійці, хоча і не завжди свідомо, ставляться до іноземців як до інтелектуально нижчих. Отже, у ряді ситуацій Пуаро навмисно актуалізує свою іншомовність для

зниження рівня пильності його англомовного оточення.

Агата Крісті залишає поза увагою фонетичні особливості французького акценту в мовленні Пуаро, можливо, натякаючи, що вимова у нього була доволі чистою. Натомість легко виокремити шляхи створення письменницею французького акценту на лексичному рівні:

- ІВ – слова і вирази, які подаються рідною мовою ХП (вигуки, значення яких легко зрозуміти за контекстом або слова, що нагадують англійські, або вирази широковідомі не носіям французької мови – *Mais oui, Eh bien, Mon ami, En verité, Précisément, évidemment, à la bonne heure, Monsieur le docteur*);

- вживання лексем романського походження, які в англійській мові належать до літературного прошарку і книжного стилю за наявності питомих англійських слів нейтрального стилю – це створює ефект гіперлекту, а разом з рисами, згаданими вище формує неповторність МО Еркюля Пуаро. Серед таких лексем можна зазначити *commence* замість *begin*, *ascertain* замість *find out*, *descend* замість *go down*, *mount* замість *go up* тощо);

- педантичне перенесення в розмовну мову зворотів, притаманних книжковому стилю, що створює ефект чужості (*would you be so extremely obliging as to sit down in this chair a minute*).

У перекладах українською мовою виокремлюються два основних підходи до відтворення французького акценту, а саме: нейтралізація і часткове відтворення. Нейтралізація суттєво збіднює художнє враження від МО персонажа. Читаючи переклади творів Агати Крісті, виконані В. Хижняком, Ю. Лившицем, М. Олійником, робимо висновок, що Пуаро говорить правильною англійською мовою, яка жодним чином не відрізняє його від англомовного оточення. Важко збагнути, що спричинило такий підхід, тому що засоби передачі французького акценту в перекладах доволі добре відомі і розроблені в українській літературі починаючи з Лесі Українки («Жаль», «Приязнь») [231; 232].

В силу історичних і соціальних умов, французи селилися на наших землях і мешкали у великих містах і в багатих мастках, що і знайшло відтворення в художній літературі. Засоби імітації французького акценту в українській

літературі можна легко екстраполювати в переклади. Ці засоби включають французькі вкраплення, пом'якшення приголосних, зокрема [л], хибне відмінювання іменників, порушення граматичного роду іменників і прикметників, неузгодження форм множини, калькування іншомовних слів тощо. Це добре ілюструє фрагмент з оповідання Лесі Українки «Жаль» (1893) та «Приязнь» (1905):

Дуже дякую! **Ви вчинили мені правдиву втіху вашим співом. Vous chantez et enchantez**, – мовив князь по скінченні того співу [231, с. 2].

Ну, **в такім разі**, коли ви не можете бути за гувернантку, – провадила далі баронеса байдужим голосом, незважаючи на турботу Софії, – то **в такім разі** вам прийдеться хіба шукати місця **компаньйонки**, се не потребує великої **едукації**. Та от, наприклад, – я їду хутко **на води** за границю і, власне, бажала б мати при собі яку особу **pour la compagnie**. При ваших крайніх обставинах... [231, с. 5].

Sophie, подайте **несесер!** – знов баронеса озвалась [231, с. 6].

– **Ma chère amie!** – сказала баронеса до Софії зараз по візиті лікаря, що таки частенько навідував її. – Прошу вас, пам'ятайте про мої ліки, порошки та води. Ви чули, як говорив лікар, коли й що треба **заживати**. Я, власне, кажу, щоб ви пам'ятали. **Je suis si distraite maintenant!** – А тим часом найменше занедбання може багато зашкодити моєму здоров'ю [231, с. 7].

– **Jesus-Marya!** Чи ж **панєнка** буде то після **тої-о** вбирати? Я пришлю дівку забрати **сукєнку** до прання, нехай **панєнка** того не зачіпає [232, с. 3].

«На село французки не дуже-то охочі виїздити, і може статись, що Юзя кілька тижнів чи навіть кілька місяців буде сама, – бо мамця «**завше хора**», а бабуня стара і наглядати за Юзею нема кому, а се вже ж цілком не випадає, бо дівка «з **каприсів**» може ще більше привернутись до тієї Дарки і всяких подібних, – мовляла Качковська, – «**кучкуданів**» [232, с. 3].

Прикметно, що українське вище суспільство початку ХІХ століття фактично було франкомовним, тому французький акцент превалював у їхніх спробах говорити українською. Леся Українка майстерно передає усі особливості французького акценту. Ці закономірності цілком правомірно використовувати в

перекладах. ІВ варто не перекладати, а залишати, як і у вихідному тексті, без змін, хіба що за традицією, яка склалася в українському книговидавництві, додати їхній переклад у виносках. Не всі елементи синтаксичного рівня можуть сприйматися як відхилення від норми в українській мові, зокрема постпозиція прикметника, натомість неузгодження роду, відмінків, числа іменників адекватно компенсують ті елементи, що опираються відтворенню або не здатні однозначно передавати саме «чужомовність».

Нейтралізація акценту небажана, оскільки завданням перекладача завжди має бути максимально повне відтворення усіх змістовно-формальних параметрів оригінального авторського тексту.

Розгляньмо, як лексичні особливості французького акценту відтворюються в сучасних українських перекладах:

Приклад 1: Monsieur le docteur – he said, smiling. – *Mademoiselle* [256, с. 7].

Хаєцька: *Monsieur le docteur* – сказав він, усміхаючись. – *Mademoiselle* [230, с. 82].

Приклад 2: It was not to – shall we say – reassure yourself about ce jeune homme? [256, с. 7]

Хаєцька: Ви не зробили це, так би мовити, для свого заспокоєння щодо *ce jeune homme*? [230, с. 83]

Приклад 3: Colonel Melrose, would you be so extremely obliging as to sit down in this chair a minute. I thank you. Now M. le docteur, will you kindly indicate to me the exact position of the dagger? [256, с. 7]

Хаєцька: Полковнику Мелроуз, чи не були б ви такі люб'язні, щоб присісти в це крісло на хвилинку. Дякую. Тепер, *monsieur le docteur*, чи не могли б ви мені показати точне місце розташування кинджала? [230, с. 88]

Приклад 4: Ou tous les deux, – suggested Poirot, smiling [256, с. 8].

Хаєцька: *Ou tous les deux*, – запропонував Пуаро, усміхаючись [230, с. 95].

Приклад 5: His duties he fulfils punctiliously. Of that I am sure. In what manner does he amuse himself? Does he go in for le sport? [256, с. 8]

Хаєцька: Він виконує свої обов'язки відповідально. Я впевнений. А як він

проводить свій вільний час? Чи займається *le sport*? [230, с. 97]

Приклад 6: Voilà ce qui est curieux, – murmured Poirot. – No one would want to sit in a chair in such a position, I fancy. Now who pushed it back into place again, I wonder? Did you, my friend? [256, с. 8]

Хаєцька: *Парадокс*, – пробурмотів Пуаро. – Гадаю, ніхто б не хотів сидіти на кріслі отак. Цікаво, хто посунув його назад на місце? Ви, мій друже? [230, с. 91]

Приклад 7: Elle est jolie – et chic, – murmured Poirot – Husband and wife—eh? [258, с. 19]

Хаєцька: *Elle est jolie – et chic*, пробурмотав Пуаро – Чоловік і дружина, так? [228, с. 35]

Приклад 8: Tout de même – murmured Poirot – I can hardly believe it. It is not **dans son caractère**, and when you have said that, you have said everything [258, с. 95].

Хаєцька: *Tout de même*, – пробурмотів Пуаро – у це важко повірити. Це *dans son caractère*, тут нічого додати [228, с. 193].

Очевидно, що французькі вкраплення характерні для мовлення Пуаро. У перекладі Н. Хаєцької ці вкраплення здебільшого зберігаються, хоча й не завжди послідовно. Перекладачка подеколи надає переклад цих французьких фраз у виносках (*monsieur le docteur* – пане лікарю, *ce jeune homme* – цей молодий чоловік, *ou tous les deux* – або обидва), а у інших випадках переклад у виносках відсутній, з огляду на відомість французького слова для українського читача (*le sport* тощо). Деякі французькі вкраплення перекладаються українською мовою, що з одного боку може полегшити читачеві сприйняття тексту, а з іншого – свідчить про певну непослідовність вибору перекладача, проте загальне враження мовлення іноземця зберігається.

Іншою характерною особливістю мовлення Пуаро є вживання лексем книжного стилю та вишуканість його словникового запасу, тобто – елементи гіперлекту, який можна розцінювати як типову рису мовлення іноземців, які користуються вивченою мовою.

Приклад 7: I demand pardon, – he cried, – **I cannot allow mademoiselle thus**

extravagantly to compliment me, and not draw attention to my presence. They say the listener hears no good of himself, but that is not the case this time. To spare my blushes, I must join you and apologize [256, с. 9].

Хаєцька: **Перепрошую**, – вигукнув він, – **Не можу собі дозволити, щоб мадемуазель говорила про мене такі приємності, а я не привернув до себе увагу.** Кажуть, що той, хто підслуховує, доброго про себе не почує, та не в цьому разі. Щоб не шарітися, змушений до вас приєднатися та просити вибачення [230, с. 112].

Приклад 8: I'm afraid I shall not be able to be of much aid to you, then? [256, с. 8]

Хаєцька: То, боюся, моя допомога вам більше не знадобиться? [230, с.99]

Приклад 9: You must have indeed been sent from the good God to replace my friend Hastings, – he said, with a twinkle. – I observe that you do not quit my side. How say you, Doctor Sheppard, shall we investigate that summerhouse? It interests me [256, с. 8].

Хаєцька: **Вас справді послав мені милостивий Господь для заміни мого друга Гастінгса**, – мовив він, підморгнувши. – Я помітив, що ви від мене не відступаєтесь. Що б ви сказали на те, докторе Шеппард, коли б ми обстежили альтанку? Вона мене зацікавила [230, с. 104].

Н. Хаєцька не стільки відтворює гіперлект Пуаро скільки вдається до штучних конструкцій. Перекладачка використовує тактику підбору функціональних відповідників, але вони не завжди відтворюють свою стилістичну функцію і мовлення Пуаро звучить нейтрально та подеколи втрачає притаманну йому вишуканість. Фраза *Перепрошую* звучить стилістично нейтрально, натомість зворот *demand pardon* – калька з французької *demande pardon*, сприймається в оригіналі дещо бундючно і неорганічно для англійської мови. Але цей нюанс втрачено у перекладі.

У результаті дослідження було встановлено, що для відтворення лексичних особливостей французького акценту застосовувалися тактика підбору функціональних відповідники (37%), тактика компенсації (36%), тактика

нейтралізації (27%). Отже, відтворення лексичних особливостей французького акценту потребує не лише формального збереження іншомовних елементів, а й урахування їхньої стилістичної функції в ідіолекті ХП.

4.2.2. Відтворення граматичних особливостей французького акценту у перекладах

Граматичні особливості французького акценту ХП так само пов'язані із явищем інтерференції і виникають під впливом рідної французької мови на засвоєну іноземну мову. На морфологічному рівні відхилення у мовленні пов'язані з неправильним використанням роду іменників, неправильним узгодженням дієслівних форм, а також нетиповим використанням вищо-часових форм дієслів. На синтаксичному рівні до відхилень від літературної норми слід віднести побудову речень за французькими синтаксичними моделями. До них належать нетиповий для англійської мови порядок слів, інверсійні конструкції, а також структури з так званим «подвійним підметом», характерні для французької розмовної мови.

Відхилення на синтаксичному рівні – є основними граматичними особливостями французького акценту:

Приклад 1: Quite so. **That was your only motive in going there, eh?** [256, с. 7]

Хаєцька: Безперечно. Це був ваш єдиний мотив, так? [230, с. 83]

Приклад 2: Except for that, **everything was in its place?** [256, с. 7]

Хаєцька: Крім цього, все на своєму місці? Не так? [230, с. 96]

Приклад 3: **The rooms are locked?** – asked Poirot [257, с. 4].

Хаєцька: Кімнати замкнені? – запитав Пуаро [229, с. 56].

Отже, серед граматичних особливостей можна виділити наступні:

- **калькування французьких синтаксичних структур:** вживання особових займенників, прислівників, прикметників у постпозиції (“the heat abominable”, “money, it means”), порушення порядку слів за моделями французької мови (It has not the air happy (It doesn't seem happy));

- **інверсія** (нетипова для англійської мови) (always you have had);

- неправильна побудова питальних речень.

У Прикладах 1–3 Н. Хаєцька нейтралізує у перекладі таку особливість мовлення Пуаро, як неправильна побудова питальних речень, що виникає унаслідок інтерференції. В українській мові немає жорстких правил для порядку слів завдяки флективності, а питальні речення не мають своєї особливої структури. Тому для збереження особливостей мовлення ХП можливо вдається до компенсації цих помилок за допомогою вживання інфінітиву замість дієслова в особовій формі. Таке відхилення може (принаймні, частково) створити ефект відхилення від літературної норми.

Іншою характерною рисою мовлення Пуаро є вживання особових займенників, прислівників, прикметників та дієслів у постпозиції, що пов'язано із калькуванням французьких синтаксичних структур, наприклад:

Приклад 4: Not that, I beg of you, mademoiselle. Not that I do not care for money <...> **Money, it means** much to me and always **has done**. No, if I go into this, you must understand one thing clearly. I shall go through with it to the end. **The good dog, he** does not leave the scent, remember! You may wish that, after all, you had left it to the local police [256, с. 7].

Хаєцька: Не про них, заради Бога, мадемуазель. Не те щоб мене не цікавили гроші <...> **Гроші, вони** багато для мене означають, **і так було завжди**. Ні, просто коли я справді візьмуся за це, ви мусите усвідомити, що доведу справу до кінця. **Хороший собака, він** не відступає від сліду, пам'ятайте! Упевнені, що хочете цього, ви ж бо залишили це місцевій поліції? [230, с. 82]

Як видно із наведених прикладів така особливість ідіолекту Пуаро, як калькування французьких синтаксичних моделей нейтралізується у перекладі. В українській мові «подвійний підмет» – виражений іменником, а потім повторений займенником розглядається як елемент просторіччя і недостатньої мовної компетентності, а тому не може бути використаний як індикатор французького акценту через стилістичну незбалансованість. Некоректне використання дієслова *has done* у постпозиції також нівелюється перекладачкою. Таким чином, мовлення Пуаро звучить стилістично знижено, але без жодного натяку на використання

французького акценту, що не може не відобразитися на повноті і достовірності відтворення МО Пуаро.

В результаті дослідження було встановлено, що граматичні особливості французького акценту в українських перекладах не відтворюються і нейтралізуються. Хоча цей параметр є надзвичайно важливим для створення правдоподібної МО іноземця, адже граматичні помилки є типовим проявом інтерференції. Якщо у перекладі діалектів і соціолектів важливо зберегти соціальну характеристику мовлення, то у відтворенні іноземного акценту на перший план виступає збереження лінгвістичних параметрів мовлення ХП (фонетики, лексики і граматики). Відтворення контамінованого мовлення потребує диверсифікації перекладацьких тактик, які залежатимуть від рідної мови носія акценту.

4.3. Відтворення німецького акценту у перекладі

4.3.1. Відтворення фонетичних особливостей німецького акценту

В англomовній літературі можна знайти чимало зразків німецького акценту, як найяскравіше стилізованого різновиду іноземного акценту. Автори художніх творів у різний спосіб маркують німецький акцент. У оповіданнях О. Генрі “The Last Leaf” («Останній листок») [263], “Witches’ Loaves” («Зачаровані буханці») [262], “The Purple Dress” («Пурпурова сукня») [261] німецький акцент маркується як дескриптивно – у примітках автора, наприклад «говорить з жахливим німецьким акцентом» [219, с. 110], так і міметично – у прямій мові персонажів.

В українській літературі наявні приклади імітації мовлення німців, можна знайти чимало зразків міметичного способу зображення німецького акценту. Так, у циклі гумористичних і сатиричних поезій «Панські жарти» (1880 р.) [248] І. Франка сформовано канонічний образ ламаної мови німця, який характеризується системними фонетичними, лексичними та граматичними відхиленнями:

Я маю **сльово** вам **отно**,

Отно таке маленьке **сльово**

Сказати. Тут **єкомосць** ваш,
Як чую, вам **ховорить** тутки,
Шоп ви зарікся пити **вутки**.
То є **барс пекно**. Лиш кураш!
Лиш **смільо!** Чую, ви **поялас**,
Що пан **наропить** крик і **халас?**
Nix draus! Най **спропує** **ропить!**
Ви тумала, що пан вас **моше**
Присилувать горілку **пить?** [248, с. 9]
Наш **цісар** – слухайте лише! –
Вас хоче вільними **сропити!**
А як **путете** **вутку** **пити**,
То **скаше:** «Ей, той **лют** іше
Не варт **свопота!»** **Сросуміла?**
Ну, **йтить** тепер то свого тіла!
Ропить, як **снасте! Ade!»** [248, с. 9]
Почув. «**Я, зо!** Отак **пульо**
Тавно **вше** **трепа** **вам** **сропити!**
Ваш **топрий**, **щирий**, **тихий** **лют**,
Та поки **путе** **вутку** **пити**,
Vergeblich **путе** **всякий** **трут.** [248, с. 9]
Що, **піп?** Він ще свої **химерні**
Думки не **кинув?** Я їм дам!
Der Teufel drein! Стара **катряга!**
Так завтра, **кажеш** ти, **присяга?**
Постійте, я **заграю** вам! [248, с. 10]
Своєї волі і **свопоти**
Не **росуміє!** **Слюхай** **весь!**

Від третій май, що ось натхотить,

Вам воля повная **таєсь!** [248, с. 15]

Серед цих особливостей німецького акценту – оглушення дзвінких приголосних (г-х, д-т, з-с, б-п, ж-ш, ч-ш, ц-с,), сплутування глухих і дзвінких фонем, м'яку артикуляція приголосного [л], іноземні вкраплення і вигуки, неузгодження категорії роду, помилки у вживанні відмінків, хибне вживання особових форм дієслів та числівників. Сукупність цих особливостей формує впізнавану мовну модель, що може слугувати орієнтиром для перекладу.

Отже, видається можливим вивести певні закономірності у створенні яскравої МО німця і запропонувати їх для застосування в українських перекладах.

Розгляньмо особливості міметичної передачі акценту німців, які говорять англійською мовою в оповіданнях О. Генрі.

Приклад 1: Vass! – he cried. – Is **dere** people in **de** world **mit der** foolishness to die because leafs **dey** drop off from a confounded vine? I **haf** not heard of such a thing. No, I will not **bose** as a model for your fool hermit-dunderhead. **Vy** do you allow **dot** silly **pusiness** to come in **der** brain of her? **Ach, dot** poor **leetle** Miss Yohnsy [263, с. 1].

Дмитренко: Що, – **кричав він з жахливим німецьким акцентом,** – хіба ще є такі дурні, щоб умирати через листя, яке осипається з клятого плюща? Вперше чую. Ні, не хочу позувати для вашого йолопа відлюдька! Як це ви дозволяєте їй забивати голову такими дурницями? Ах, маленька бідолашна міс Джонсі! [219, с. 110]

Горбатько: **Майн Гот!** – скрикнув той. – Чи є у світі такі дурні люди, які ладні вмерти тільки через те, що з тієї бісової лози падає листя? Я про таке не чув. **Найн,** я не позуватиму для твого придуркуватого відлюдника. Як ти дозволила, щоб така неймовірна нісенітниця навернулася їй на думку? О, бідолашна міс Джонсі! [221, с. 1]

Пиляєва: Годі! – гримав він. – Чи можлива така дурість: помирати від того, що листя падає з проклятого плюща! Вперше чую! Ні, не бажаю позувати для вашого ідіота-відлюдника. Як ви дозволяєте їй забивати голову такою

нісенітницею? Далєбі, бідна маленька міс Джонсі [220, с. 9].

Приклад 2: Two loafs of stale bread, if you **blease**. You **haf** here a fine **bicture**, madame, – he said while she was wrapping up the bread [262, с. 1].

Беген: Два буханці черствого хліба, будь ласка. – попросив він і, тим часом як вона загортала хліб, додав: – У вас чудова картина мадам [216, с. 242].

Рябова: Будь ласка, дві черстві булки. – У вас чудова картина, мадам, – сказав він, коли вона загортала хліб [217, с. 152].

Є. Тарнавський / В. Тарнавський: Два буханці черствого хліба, прошу дуже. У **фас** тут **харна** картина, мадам, – зауважив він, коли продавчиня загортала хліб [218, с. 24].

Приклад 3: He is made **goot**; and if you look **bretty** in him all right. So. Pay me when you can [261, с. 1].

Гончар: Оно хорошо сшито, и если вы будете в нём хорошенькая – очень хорошо. Вот. Платите мне, когда сможете [223, с. 1].

Кунець / Синякевич / Горбатько: Він **допре зроплений**. Хай **пи підійшов**. Ну. **Заплатиш, як змогти** [222, с. 406].

Наведені приклади надають можливість систематизувати наступні особливості німецького акценту на фонетичному рівні:

- **заміна міжзубного приголосного звуку альвеолярним:**

- [d] замість [ð] (*dere* замість *there*, *de* замість *the*, *dey* замість *they*, *dot* замість *that*);

- **заміна глухих приголосних фонем дзвінками:**

- [b] замість [p] (*blease* замість *please*, *bose* замість *pose*, *bicture* замість *picture*, *bretty* замість *pretty*, *blace* замість *place*, *baint* замість *paint*);

- **заміна дзвінкх приголосних фонем глухими:**

- [p] замість [b] (*pusiness* замість *business*, *peen* замість *been*)

- [f] замість [v] (*haf* замість *have*);

- [t] замість [d] (*goot* замість *good*);

- **заміна губно-губної фонемі губно-зубною:**

- [v] замість [w] (*vu* замість *why*);

- заміна короткої голосної фонем [i] довгою [i:];

- фонетичні спотворення слів як рідної мови іноземця так і іншомовних (*tausendonfe, meddingsome*).

Такі відхилення не випадкові, а системні, що дозволяє говорити про цілісну фонетичну модель німецького акценту ХІІ. Простежмо якими шляхами ідуть перекладачі у відтворенні цих особливостей.

Три версії перекладу Прикладу 1 свідчать, що три перекладачі пішли різними шляхами відтворення німецького акценту у перекладі. Фонетичні відхилення німецького акценту не відтворюються в жодному з перекладів, але перекладачі, кожен по-своєму, маркують німецький акцент: М. Дмитренко – дескриптивно, шляхом введення внутрішньотекстового коментаря «кричав він з жахливим німецьким акцентом», але сама пряма мова не має жодного формального індикатора акценту, що нівелює мовну характеристику персонажа. В. Горбатько маркує німецькій акцент за допомогою додавання німецьких вкраплень *Майн Гот* і *Найн*, яких немає в оригіналі. Л. Пиляєва, Ю. Беген і М. Рябова взагалі відмовляються від будь-яких спроб відтворити акцент. Натомість, перекладачі Є. Тарнавський і В. Тарнавський вдаються до використання фонетичних відхилень української мови.

Рішення О. Гончара використати російську мову для відтворення мовлення німця видається невиправданим і взагалі незбагненим. Такий вибір практично повністю руйнує достовірність МО персонажа. Український читач не зможе розпізнати ламану мову німця, якщо вона відтворюється за допомогою правильної російської мови. Український читач, понад усякий сумнів, сприйматиме таку мову, саме як мовлення росіянина. А це аж ніяк не відповідає задуму автора.

Перекладачі Х. Кунець, Б. Синякевич і В. Горбатько вдаються до тактики паралельного перекладу і фонетичного спотворення українських слів, що допомагає розкрити МО іноземця. Крім того, перекладачі вдаються до компенсації фонетичних відхилень оригіналу за допомогою граматичних відхилень – вживання неправильного роду іменників і використання інфінітиву замість дієслова у правильній особовій формі.

Інша фонетична особливість ламаної мови німців простежується у фонетичному викривленні слів як рідних, так і іноземних для мовця. У перекладах це відтворено так:

Приклад 4: Tausendonfer! – or something like it in German [262, с. 1].

Беген: **Tausendonfer!** – Чи щось інше по-німецьки [216, с. 244].

Рябова: **Tausendonfer!** – чи щось у цьому роді по-німецькому [217, с. 153].

Є. Тарнавський / В. Тарнавський: **Tausen dofer!** [218, с. 26]

Ю. Беген і М. Рябова залишають слово *Tausendonfer* без змін та надають виноски, у яких по-різному трактують його значення. Ю. Беген надає такий коментар, щодо цього слова: *Tausendonfer* (нім.) – це слово в устах героя звучить як німецька лайка, але насправді в німецькій мові такого слова немає, можливо, воно вигадане О. Генрі [216, с. 244] як співзвучне до німецького вислову *Tausend Teufel* – тисяча чортів. М. Рябова зауважує у коментарі, що *Tausendonfer* – перекручена німецька лайка *Tausenddonnerwetter* [217, с. 153]. Перекладачі Є. Тарнавський / В. Тарнавський не зберігають у перекладі запропоновану автором версію, натомість, надають свою: *Tausen dofer*, із перекладом у виносці – тисяча чортів. Такі коментарі можна віднести до свідомого вибору перекладачів, який націлений на допомогу читачеві. Але, на нашу думку, *Tausendonfer* – це, власне не те, що кричав німець, а те, що почула продавчиня, яка не знає німецької, і це варто було б зазначити в коментарі.

Отже, фонетичні особливості німецького акценту не відтворюються в українських перекладах у повній мірі. Деякі перекладачі використовують дескриптивний спосіб відтворення німецького акценту, зазначаючи, що персонаж говорить з акцентом. Використовується тактика вертикальної компенсації (у 36% випадків), тактика паралельного перекладу (у 23% випадків), тактика нейтралізації (у 41% випадків). Перекладачі вдаються як до збереження фонетично спотворених слів без змін із перекладом і роз'ясненням у виносках, так і до використання часто вживаних німецьких слів і виразів, загальновідомих для українського читача. Неправомірним видається використання російської мови на позначення німецького акценту, таке псевдоодомашнення призводить до

викривлень на рівні змісту, що негативно впливає на художнє враження від твору.

4.3.2. Особливості відтворення німецького акценту на лексичному рівні

Характерною особливістю мовлення іноземців на лексичному рівні є вкраплення слів рідною для них мови, які сприймаються у тексті твору як іншомовні. Нерідко у мовленні німців зустрічаються вкраплення часто вживаних німецьких артиклів і прийменників, вигуків, наприклад: *Vass, Gott, mit, der, Ach, Dummkopf*. Ці вкраплення становлять невіддільний компонент ідіолекту персонажа, тому важливо зберегти їх у перекладі та у разі потреби надати позатекстовий коментар із перекладом. Іншою особливістю німецького акценту на лексичному рівні стають спотворенні унаслідок інтерференції слова, які виникають шляхом накладання фонетичних і морфологічних особливостей рідної мови мовця на мову спілкування. Такі спотворення не лише маркують акцент, а й виконують характерологічну та експресивну функцію.

Розгляньмо, як ці лексичні особливості відтворюються в українських перекладах:

Приклад 1: You are just like a woman! – yelled Behrman. – Who said I will not bouse? Go on. I come mit you. For half an hour I haf peen trying to say dot I am ready to bouse. Gott! dis is not any blace in which one so goot as Miss Yohnsy shall lie sick. Some day I vill baint a masterpiece, and ve shall all go away. Gott! Yes [263, с. 5].

Дмитренко: Ви справжня жінка! – загорлав Берман. – Хто каже, що я не хочу позувати? Ану вперед. Я йду з вами. Півгодини я намагаюся пояснити, що готовий позувати. **Боже мій!** Тут зовсім непідходяще місце хворіти такій гарній дівчині, як міс Джонсі. Колись я намалюю шедевр, і ми всі виберемося звідси. **Йй-бо**, виберемося [219, с. 110].

Горбатько: Ти говориш, як жінка! – вигукнув Берман. – Хто сказав, що я не позуватиму? Ходімо. Я піду з тобою. Півгодини я намагався сказати тобі, що позуватиму. **Майн Гот!** Тут зовсім не місце хворіти таким гарним дівчатам, як міс Джонсі. Колись я напишу шедевр і всі ми неодмінно поїдемо звідси. Так-так, неодмінно поїдемо! [221, с. 1]

Пилаєва: Отакої, справжня жінка! – залентував Берман. – Хто сказав, що я не хочу позувати? Йди. Я йду з вами. Півгодини я тобі торочу, що хочу позувати. **Бігме!** Тут зовсім не місце хворіти такій гарній дівчинці, як міс Джонсі. Колись я напишу шедевр, і ми всі поїдемо **геть звідси**. Так, так! [220, с. 10]

*Приклад 2: **Dummkopf!** – he shouted with extreme loudness [262, с. 1].*

Беген: **Dummkopf!** – пронизливо кричав він [216, с. 244].

Рябова: **Dummkopf** – оглушливо кричав він [217, с. 153].

Є. Тарнавський / В. Тарнавський: **Dummkopf!** – верещав він дуже гучно [218, с. 26].

*Приклад 3: **Der balace**, – said the customer, is not in good drawing. **Der** bairspective of it is not true. Goot morning, madame [262, с. 1].*

Беген: **Дер балаццо**, – відповів покупець, – написаний недобре. Перспектива зроблена неправильно. Гарного дня, мадам [216, с. 242].

Рябова: **Баляц**, – сказав покупець, – погано намальована. Перспектива неправильний. Бувайте здорові, мадам [217, с. 152].

Є. Тарнавський / В. Тарнавський: **Дер балаццо**, – сказав чоловік, – не такий, як мати бути. Її перспектива негавильний. Гарного дня, мадам [218, с. 25].

*Приклад 4: **Gott!** – cried Schlegel, angrily. – For what do you look so glum? [261, с. 1]*

Гончар: **Боже!** – сердито вигукнув Шлегель. – Почему вы такая печальная? [223, с. 1]

Кунець / Синякевич / Горбатько: **Gott!** – сердито вигукнув Шлегель. – Що такий насуплений? [222, с. 405]

Як видно з наведених прикладів, німецькі вкраплення виступають однозначними маркерами акценту. Перекладачі йдуть різними шляхами відтворення ІВ. В. Горбатько використовує транслітерацію для відтворення іноземних слів (Mein – Майн, Gott – Гот). Цього маркера виявляється достатньо в даному фрагменті для окреслення МО персонажа без перенавантаження тексту. У перекладі М. Дмитренка наявна нейтралізація німецького акценту. Мовлення ХП звучить цілком унормовано на всіх мовних рівнях, отже важливий художній

нюанс втрачається. Вибір перекладачки Л. Пилаєвої не видається виправданим. Вживання українського діалектизму *Bizme* замість німецького слова *Gott* у мовленні німця не створює ефекту ламаної мови іноземця, а призводить до «локаційного зсуву». До того ж, у її перекладі німець Берман вживає суто українські просторічні вирази (далебі, геть звідси), що свідчить про перевагу стратегії одомашнення у перекладі, а це великою мірою викривлює МО цього персонажа. Мовлення ХП починає асоціюватися з локально маркованим українським середовищем.

У Прикладі 2 усі перекладачі зберігають іншомовне німецьке слово *Dummkopf* без змін і надають перекладацький коментар із перекладом цього слова – «ошуканство» (Є. Тарнавський / В. Тарнавський), «дурепа» (Ю. Беген), «дурна голова» (М. Рябова). Переклад Є. і В. Тарнавських доволі далеко відходить від семантичного ядра цього слова. Калькування німецького слова (дурна голова) у перекладі М. Рябової знижує експресивність вислову. Як видно з наданих у коментарях перекладів цього слова, М. Рябова обирає найточнішу версію. Вибір Ю. Беген точно вписується у контекст і є еквівалентом німецького слова, такий переклад зберігає як образну, так і експресивну складову мовлення ХП.

У Прикладі 3 перекладачі Ю. Беген, Є. Тарнавський і В. Тарнавський відтворюють німецький артикль *der* за допомогою транслітерації (*дер* балаццо), М. Рябова відтворює цю репліку, використовуючи слово *балацц* без артикля. Але у всіх версіях ефект ламаної мови компенсується на фонетичному рівні.

Перекладач О. Гончар відтворює німецький акцент за допомогою російської мови, що жодним чином не розкриває інтенції автора і, до того ж, спотворює своєрідність і достовірність художнього твору і призводить до «локаційного зсуву».

Спотворення іншомовних і складних слів унаслідок інтерференції можна простежити на наступному прикладі:

Приклад 5: I vill tell you. You vas von **meddingsome** old cat [262, с. 1].

Беген: Щоб ви знали! Ви – стара **нерозумна** кішка! [216, с. 245]

Рябова: Я хочу сказати вам... ви, стара **шкідлива** кішко! [217, с. 153]

Є. Тарнавський / В. Тарнавський: Я вам сказати. Ви стара, **скажена** кішка [218, с. 26].

Слова *meddingsome* не існує, це викривлення лексеми *meddlesome* – *той, хто лізе в чужі справи* [203]. Запропоновані перекладачами Ю. Беген, М. Рябовою, Є. Тарнавським і В. Тарнавським версії «нерозумна», «шкідлива» і «скажена» відповідно не є семантичними еквівалентами оригінальної лексеми. Логічно було б обрати фонетично викривлений варіант одного з базових значень цієї лексеми, (наприклад, «безпатроний» замість «безпардонний»).

Отже, для відтворення лексичних особливостей німецького акценту перекладачами використовувались: тактика вертикальної компенсації (21%), тактика горизонтальної компенсації (32%), тактика підбору функціональних відповідників (18%), тактика нейтралізації (29%). Для збереження ІВ в тексті твору перекладачі вдавалися до очуження. Рішення перекладача О. Гончара щодо надмірного одомашнення і використання російської мови для передачі німецького акценту не можна вважати правомірним, оскільки крім «локаційного зсуву» виникає і фабульно-сюжетне непорозуміння.

4.3.3. Особливості відтворення німецького акценту на граматичному рівні

Характерною особливістю граматичної системи німецької мови є наявність такої граматичної категорії, як рід іменників, яка не має прямого відповідника в англійській мові. Для створення достовірного образу німця автори художніх творів вдаються до залучення категорії роду, і у мовленні німців, зазвичай, неживі іменники набувають жіночого або чоловічого роду через відповідні особові та присвійні займенники. Саме так письменники маркують аграматичність мовлення іноземців. У мовленні персонажа новели О. Генрі “The Purple Dress” («Пурпурова сукня») [261] німця Шлегеля іменник *dress* вживається у чоловічому роді (he, him), що відображає перенесення німецької граматичної моделі на англійськомовний матеріал. Простежмо, як граматичні особливості мовлення німця відтворюються в українських перекладах:

Приклад 1: Gott! – cried Schlegel, angrily. – For what do you look so glum? Take

him away. **He** is ready. Pay me some time. Haf I not seen you pass mine shop every day in two years? If I make clothes is it that I do not know how to read beoples because? You will pay me some time when you can. Take **him** away. **He** is made goot; and if you look bretty in **him** all right. So. Pay me when you can [261, с. 1].

Гончар: – Боже! – сердито вигукнув Шлегель. – Почему вы такая печальная? Берите **его**. **Оно** готово. **Платите мне когда-нибудь**. Разве вы не ходите мимо моей лавки каждый день уже два года? Если я шью одежду, разве я не знаю людей? Заплатите мне когда сможете. Забирайте **его**. **Оно** хорошо сшито, и если вы будете в нём хорошенькая – очень хорошо. Вот. **Платите мне, когда сможете** [223, с. 1].

Кунець/Синякевич/Горбатько: Gott! – сердито вигукнув Шлегель. – **Що такий насуплений?** Забирай свою сукню. **Він готовий**. Заплатиш іншим разом. Хіба ж ти вже два роки сюдою не ходиш? **Я шити одяг – я розуміти людей**. Заплатиш, **як змогти**. Забирай його. **Він допре зроплений**. **Хай пи підійшов**. Ну заплатиш, **як змогти** [222, с. 406].

О. Гончар, з незбагнених міркувань, вживає російську мову на позначення німецького акценту, що жодним чином не сприяє досягненню адекватності перекладу. Відхиленнями від літературної мови на граматичному рівні у цьому перекладі можуть вважатися лише неприродні вирази (*Платите мне когда-нибудь, Платите мне, когда сможете*). Такий спосіб передачі німецького акценту і спотворення МО персонажа спричиняє локаційний зсув і знижує художню вартісність перекладеного твору.

На відміну від цього, у перекладі Х. Кунець, Б. Синякевич, В. Горбатька граматичні відхилення відтворені за допомогою горизонтальної компенсації. Перекладачі вдаються до неузгодження роду іменників та займенників і заміни дієслів у особовій формі інфінітивами, що створює ефект ламаної мови і функціонально відповідає граматичній інтерференції оригіналу.

Іншою характерною особливістю мовлення німців є неузгодження видо-часових дієслівних форм і змішування граматичних моделей, що зумовлено інтерференцією. Така риса притаманна мовленню всіх іноземців. Простежимо, як

ця особливість відтворюється у перекладах:

Приклад 2: I vill not go, – he said angrily, – else **I shall told** her [262, с. 1].

Беген: Я не піду, – далі сердито кричав художник, – поки не скажу їй [216, с. 245].

Рябова: Я не піду, – кричав той сердито, – не піду! Я їй скажу [217, с. 153].

Є. Тарнавський / В. Тарнавський: Я не піду, – сердито сказав він, – поки не скажу їй усе [218, с. 26].

Приклад 3: You haf shpoilt me, – he cried, his blue eyes blazing behind his spectacles. – I vill tell you. **You vas** von meddingsome old cat! [262, с. 1]

Беген: Ви зіпсували мені, – репетував він. – Ви зіпсували моє... – І з його синіх очей з-під окулярів посипалися іскри. – Щоб ви знали! Ви – стара нерозумна кішка! [216, с. 245]

Рябова: Ви **попсували** мені, – кричав він, і сині очі його метали блискавиці за окулярами. – Я хочу сказати вам... ви, стара шкідлива кішко! [217, с. 153]

Є. Тарнавський / В. Тарнавський: **Ви мене зіпсувати**, – волав він, а його блакитні очі палали за окулярами. – **Я вам сказати**. Ви стара, скажена кішка [218, с. 26].

Як бачимо, перекладачки Ю. Беген і М. Рябова нівелюють граматичні відхилення у мовленні німців. Ламана мова звучить внормовано у перекладі і не відрізняється від мовлення інших персонажів. Лише у одному прикладі М. Рябова вдається до компенсації граматично викривленого мовлення за рахунок просторіччя *попсували*. Застосування тактики нейтралізації для відтворення граматичних відхилень видається невиправданим, оскільки спрощує і збіднює художню палітру оригіналу. Перекладачі Є. Тарнавський і В. Тарнавський відтворюють граматичні відхилення першотвору за допомогою подібних відхилень у ПМ, тобто застосовують тактику паралельного перекладу. Використання інфінітивів замість дієслів у правильній особовій формі можна вважати контекстуальним аналогом акцентотворних граматичних засобів.

За результатами дослідження з'ясовано, що для відтворення граматичних особливостей німецького акценту, перекладачами застосовувались: тактика

нейтралізації (54 %), тактика паралельного перекладу (26%) і тактика вертикальної компенсації (20%). О. Гончар невиправдано вдається до псевдоодомашнення у відтворенні німецького акценту за допомогою російської мови. Таке рішення не відповідає завданню перекладу, оскільки призводять до спотворення МО персонажа і зниження художньої достовірності твору.

4.4. Відтворення китайського акценту у перекладах

4.4.1. Особливості відтворення фонетичних відхилень китайського акценту

Мовлення персонажів китайського походження є поширеним об'єктом зображення в англійській художній літературі. Особливий інтерес у цьому контексті становлять твори, у яких китайський акцент використовується не як побіжна характеристика, а як повноцінний засіб моделювання МО персонажа. Саме такими є роман А. Тан *The Joy Luck Club* («Клуб веселощів та удачі») [272] та роман Дж. Стейнбека *East of Eden* («На схід від Едему») [271]. А. Тан – американська письменниця китайського походження створює у своєму романі незабутні образи китайців-іммігрантів із Гонконгу. Мовлення героїв рясніє китайськими реаліями та транслітерованими китайськими словами й експресивами, що надає роману унікального етнічного колориту. Дж. Стейнбек у романі «На схід від Едему» створює глибокий, яскравий, пронизливий образ китайця Лі, який за сюжетом роману свідомо імітує китайський акцент (він має прекрасну університетську освіту і бездоганно володіє англійською мовою), щоб не привертати до себе надмірної уваги і, в силу необхідності, відповідати стереотипному уявленню пересічного американця про китайців. Відтворення усіх тонкощів МО цих персонажів у перекладі становить цілу низку викликів з огляду на природу акценту.

Це вкотре підтверджує, що за радянських часів фонетичні особливості контамінованого мовлення ігнорувалися у перекладі. Перекладачі відтворювали іншомовний акцент шляхом відхилень від літературної норми на лексичному та граматичному рівнях. На сучасному етапі спостерігається тенденція відтворення і фонетичних відхилень поруч із лексичними і граматичними.

Простежимо фонетичні особливості китайського акценту на прикладах:

Приклад 1: Chinee boy jus' workee – not hear, not talkee [271, с. 172].

Некряч: **Китайса хлопча** лише **працювати** – нічого **не чути**, нічого **не говорити** [243, с. 209].

Приклад 2: Mebbe blekfus time [271, с. 18].

Некряч: **Близько сніданку час** [243, с. 226].

Приклад 3: Say velly smaht fella. Mebbe go college. Velly wise [271, с. 363].

Некряч: Говорити **дузе** мудрий людина. Мабуть, **вчитися** коледж. **Дуже** мудрий [243, с. 445].

Приклад 4: I bling litta table [271, с. 159].

Некряч: **Я принести** малий столик [243, с. 192].

На прикладі мовлення китайця Лі з роману Дж. Стейнбека «На схід від Едему» та персонажів китайського походження в романі А. Тан «Клуб веселощів та удачі» вдалося систематизувати фонетичні особливості китайського акценту:

- **подовження голосних звуків (ee), що свідчить про повільність вимови;**
- **заміна звуків [r] на [l]** (blekfus – breakfast, clazy – crazy, velly – very);
- **злиття звуків** (mebbe – may be, fella – fellow, litta – little);
- **редукцію звуків:** jus' – just;
- **фонетичне викривлення експресивів, притаманних китайській мові** (aii-ya, hanh, annh).

У Прикладах 1-4 Т. Некряч відтворює у перекладі фонетичні особливості вимови Лі, використовуючи паралельний засоби фонетичного рівня, а саме, графони *місі, китайса хлопча, дуже*. Перекладачка використовує прийом оглушення дзвінких приголосних. Нарівні з фонетичними засобами використовуються форми інфінітиву замість особових форм дієслів: (*хлопча лише працювати – нічого не чути, нічого не говорити, говорити дуже мудрий людина, я принести*), неузгодження роду іменників: (*мудрий людина*), спотворені синтаксичні конструкції (*близько сніданку час*). Застосування такої вертикальної компенсації видається виправданим з огляду на те, що мовлення китайця звучить органічно, і характеризує саме іноземця, а не носія територіального або

соціального діалекту. Динамічна еквівалентність перекладу досягається завдяки використанню перекладацьких тактик паралельного перекладу і вертикальної компенсації.

Іншою характерною рисою китайського акценту є використання у мовленні експресивів (*aïi-ya*, *hanh*, *annh*), які нерідко набувають фонетично спотворених форм. Ця особливість яскраво зображена у мовленні персонажів роману А. Тан «Клуб веселощів та удачі»:

Приклад 5: Aii-ya, Mrs. Emerson good lady [272, с. 9].

Снігур: **Ай-ай-ай**, місіс Чан така добра пані [244, с. 4].

Приклад 6: Annh! Jewish mah jong, – she says in disgusted tones. – Not the same thing [272, с. 8].

Снігур: **Пхе!** Єврейський ма-джонг, каже вона з відразою. – Це різні речі [244, с. 3].

Приклад 7: So everyone can have some joy. Smart-hanh? [272, с. 9]

Снігур: Тож кожна мала якесь задоволення. Розумно, **га?** [244, с. 3]

С. Снігур відтворює експресивні вигуки *aïi-ya* та *annh* за допомогою українських вигуків *ай-ай-ай* і *пхе*, що звучать доволі природно. Але рішення перекладача відтворити китайський вигук *hanh* за допомогою українського *га* є, на нашу думку, невиправданим і не дозволяє зрозуміти, що це мовлення іноземця. Вигук *га* в українській мові становить розмовну частку, яка вживається у мовленні малоосвічених людей для вираження низки емоцій. Отже, такий переклад диверсифікує мовлення ХП китайського походження. До того ж, вживання у перекладі таких понять, як *місіс* і *пані* у одному реченні свідчить про певну стратегічну непослідовність перекладача.

Проаналізувавши зазначені відхилення на фонетичному рівні, можемо дійти висновку, що перекладачі Т. Некряч та С. Снігур використовують різні підходи для відтворення китайського акценту. Т. Некряч створює образ китайця, спираючись на природність звучання ламаної мови, враховуючи поняття мовної інтерференції, натомість С. Снігур імітує ламану мову частково і подеколи спостерігається часткова нейтралізація акценту та зсув у бік соціально

маркованого мовлення.

У результаті дослідження було встановлено, що для відтворення фонетичних особливостей китайського акценту в розглянутих творах застосовувалися тактика паралельного перекладу (35%), тактика вертикальної компенсації (48%), тактика нейтралізації (17%).

4.4.2. Особливості відтворення лексичних рис китайського акценту

На лексичному рівні в оригінальному персонажному мовленні китайців можемо спостерігати використання етнокультурно маркованих одиниць – культурних реалій, назв страв, ігор, а також транслітерованих слів і вигуків китайської мови. Такі елементи виконують важливу характеротворчу функцію, формуючи МО персонажа та забезпечуючи його етнічну впізнаваність. Вони сприймаються реципієнтом як іноземні вкраплення, які мають бути відтворені у перекладі для збереження МО персонажів.

А. Жу, дослідниця романів А. Тан, зауважує, що у мовленні персонажів-китайців нерідко знаходимо транслітеровані китайські слова – «варваризми», які покликані утворювати етнічний колорит. Особливістю творчої манери А. Тан є те, що тлумачення такого транслітерованого слова надається у тому ж самому реченні [194, с. 1]. Це, безумовно, істотно полегшує розуміння цих слів для читача і спрощує завдання перекладача.

О. Гринько, розглядаючи проблему відтворення ІВ у перекладі, пропонує наступну класифікацію тактик їхнього перекладу: перенесення ІВ з оригіналу без додаткових коментарів; перенесення ІВ з перекладом авторського коментаря до нього; перенесення ІВ з приміткою перекладача у виносках; транскрипція/транслітерація ІВ в тексті перекладу; втрата ІВ за рахунок його перекладу мовою тексту перекладу; перенесення ІВ з приміткою наукового редактора в виносках [17, с. 63]. Простежимо які із цих методів використовуються перекладачами на практиці:

Приклад 1: The hostess had to serve special **dyansyin** foods to bring good fortune of all kinds [272, с. 6].

Снігур: Господиня мала подати **дянсиін**, особливу їжу, яка б приносила справжню удачу у всьому [244, с. 1].

Приклад 2: She is stuffing **wonton** [272, с. 9].

Снігур: Вона саме ліпить **вонтони** [244, с. 3].

Приклад 3: Once we started to play, nobody could speak, except to say “**Pung!**” or “**Chr!**” when taking a tile [272, с. 6].

Снігур: Тільки-но починалася гра, розмови припинялися, дозволялося казати лише: «**Панг!**» або «**Чоу!**», коли береш табличку [244, с. 1].

Приклад 4: You mean Chinee hatchet man fightee **Tong war** over slave girl? [271, с. 300]

Некряч: Натякати на китайса-бандит з **підпільна група Тонг** битися за дівчина-рабиня? [243, с. 368]

Перекладач С. Снігур зберігає етноспецифічні маркери китайської культури – реалії (а саме назви страв і елементів китайської гри ма-джонг), використовуючи *транслітерацію* (вонтон), *транскрипцію* (дянсиін, панг), *словотворення* (створення подібного слова) (чоу). У виносках до перекладу надаються розгорнуті коментарі, в яких С. Снігур розтлумачує ці поняття, що свідчить про те, що перекладач добре орієнтується в ментально-культурному просторі оригіналу. Коментарі допомагають читачеві зрозуміти специфічні поняття культури першоджерела. Тактика *додавання-пояснення* використовується виправдано.

У Прикладі 4 Т. Некряч вдається до додавання-пояснення і надає розгорнутий перекладацький коментар, в якому пояснюється, що Війни Тонг – це «серія жорстоких розбірок між конкуруючими китайськими злочинними угрупованнями, зокрема у Сан-Франциско» [243, с. 368]. Надання розгорнутих коментарів у виносках нерідко зустрічається в українських художніх перекладах, натомість у перекладах англійською мовою такий прийом не вживається. Сама назва *Тонг* зберігається у перекладі за допомогою *транслітерації*. Отже транслітерація, транскрипція і додавання-пояснення становлять найпоширеніші перекладацькі тактики відтворення іншомовних реалій в українських перекладах.

Іншою особливістю мовлення китайців на лексичному рівні є вкраплення

транслітерованих китайських варваризмів, тлумачення яких надається у тому ж самому реченні:

*Приклад 5: I was **chiszle**, – she says, – still fuming, mad to death [272, с. 11].*

Снігур: Я **вийшла з себе**, – вона і досі роздратована, – розгнівалася на смерть [244, с. 4].

С. Снігур перекладає транслітероване китайське слово українською, і це нівелює колоритність репліки і позбавляє її мовної екзотики, притаманної оригіналові. Перекладач відмовляється від транслітерування ІВ і використовує тактику підбору функціональних відповідників. Запропонована версія є стилістично нейтральною порівняно з оригіналом, що певною мірою знижує міметичність МО персонажа, проте збереження варваризму мало б відчутно переобтяжити текст.

Для відтворення лексичних особливостей китайського акценту перекладачами були використанні тактики транслітерації (26%) і транскрипції (29%), словотворення (5%), тактика додавання-пояснення (6%) тактика підбору функціональних відповідників (26%), тактика нейтралізації (8%). Ці засоби сукупно передають іншомовний та інокультурний колорит, який створюється імітацією китайського акценту.

4.4.3. Відтворення граматичних особливостей китайського акценту

Граматичні особливості китайського акценту реалізуються як на морфологічному, так і на синтаксичному рівнях і є одним із найпомітніших маркерів контамінованого мовлення. Граматичні помилки (хибне вживання часу і виду дієслів, вживання інфінітиву замість особової форми дієслова, неузгодження роду прикметників та іменників, хибне вживання особових форм займенників) – важливі маркери мовлення іноземців, які дозволяють встановити, що мова, якою говорить ХП, для нього не рідна. Ці маркери безумовно потребують відтворення у перекладі. На відміну від територіальних і соціальних діалектів, де граматичні помилки часто компенсуються у перекладі лексичними засобами, але це не позначається на збереженні особливостей мовлення, контаміноване мовлення

потребує відтворення на граматичному рівні. Саме за граматичними помилками, на нашу думку, можливо ідентифікувати іноземний акцент. Але у відтворенні граматичних помилок перекладачу слід дбати про стилістичну природність і вірогідність таких помилок у ПМ.

Розгляньмо декілька характерних прикладів мовлення китайців і їх відтворення в українських перекладах.

Приклад 1: Missy **Adam say come!** Missy **Cathy bad** – come quick. **Missy yell, scream** [271, с. 185].

Некряч: Місі Адам казати йти! Місі Кейті зле – йти швидко! Місі кричати, верещати [243, с. 226].

Приклад 2: Missy **Adam clazy. Cly-laugh-make vomit** [271, с. 185].

Некряч: Місі Адам божевілля. Плакати-сміятися-блювати [243, с. 226].

Приклад 3: **Missy say I go King City buy nurse bottle** [271, с. 198].

Некряч: Місі говорити я їхати Кінг-Сіті купити дитяче молоко [243, с. 242].

Приклад 4: **No see. He sick** [271, с. 203].

Некряч: Не можна бачити. Він хворіти [243, с. 247].

Приклад 5: **I go King City Satdy. Come back mebbe twelve night. Find Missy Tlask on floor** [271, с. 206].

Некряч: Я їхати Кінг-Сіті субота. Повертатися може дванадцять ніч. Знайти містер Траск на підлозі [243, с. 251].

Приклад 6: **Men go home, Sunday** [271, с. 199].

Некряч: Робітники їхати додому, неділя [243, с. 243].

Приклад 7: **Lopez dlunk. Find bottle whisky** [271, с. 199].

Некряч: Лопес п'яний. Роздобути пляшка віскі [243, с. 243].

Приклад 8: We used to play mah jong, **winner take all**. But the same people were always winning, the same **people always losing**, – she says [272, с. 9].

Снігур: За нашими правилами, переможниця отримувала всі гроші. Але вигравали завжди ті ж самі гравці і програвали ті ж самі, – каже вона [244, с. 3].

Приклад 9: Your father is not my first husband. **You are not those babies** [272, с. 8].

Снігур: Твій батько не перший мій чоловік. Ти не з тих немовлят [244, с. 2].

У процесі аналізу мовлення ХП китайського походження можна виокремити наступні відхилення:

На морфологічному підрівні:

- вилучення дієслова-зв'язки *to be* в іменних присудках;
- вживання інфінітиву замість дієслова у правильній видо-часовій і особовій формі;

- вживання дієслів у неправильній видо-часовій формі;

- хибне вживання означених і неозначених артиклів;

- вилучення частки *to* після дієслів;

- вилучення прийменників місця (*on, in, at*);

- неузгодження підмету і присудку.

На синтаксичному підрівні:

- вилучення допоміжних дієслів у питальних реченнях;

- спрощення синтаксичних конструкцій.

Наведені приклади дають чітке уявлення про граматичні помилки у мовленні китайців. У першотворі для мовлення китайця Лі (приклади 1–7) характерне вживання інфінітивів замість дієслів у правильній особовій формі, що можна віднести до граматичних порушень, які виникають у наслідок інтерференції. Перекладачка Т. Некряч відтворює ці порушення аналогічними засобами (інфінітиви – інфінітивами), тобто використовує тактику паралельного перекладу. У прикладі 2 спостерігаємо використання вертикальної компенсації, вилучення дієслова-зв'язки *to be* відтворюється за допомогою лексико-граматичної помилки *божєвільня* (іменник використовується замість прикметника).

С. Снігур не відтворює граматичних помилок у мовленні китайців, і у перекладі воно звучить як нормативне. У фразі *You are not those babies* вилучено числівник *one*: (*you are not one of those babies*). Але у перекладі С. Снігура речення звучить правильно: *Ти не з тих немовлят*. Перекладач вдається до нейтралізації, хоча використати неузгодження підмету й присудку чи вилучити член речення в українській мові видається можливим для відтворення мовлення іноземця.

Нейтралізація компонентів акценту збіднює колоритність мовної індивідуальності ХП. Авторка роману створює яскраві МО етнічних китайців-мігрантів, але українській читач не отримує цієї художньої інформації у повному обсязі. Накопичення подібних мікротрат може призвести до викривлення образів у масштабі цілого твору.

Серед відхилень на синтаксичному підрівні слід зазначити особливості, пов'язані із порушенням порядку слів у реченні. Ламану мову яскраво підкреслюють синтаксичні конструкції, які притаманні мовленню не тільки китайців, а і більшості азіатів. Ця особливість пов'язана з правилами побудови речень у східних мовах, де на першому місці завжди знаходиться підмет. У побудові питальних речень типовим для іноземця є вилучення допоміжних дієслів (do/does, will тощо):

Приклад 10: Jewish mah jong, they watch only for their own tile, play only with their eyes [272, с. 11].

Снігур: В єврейському ма-джонгу стежать лише за своїми кісточками, грають лише очима [244, с. 4].

Приклад 11: Chinese mah jong, you must play using your head, very tricky [272, с. 11].

Снігур: У китайському ма-джонгу грати потрібно з головою, дуже винахідливо [244, с. 4].

Приклад 12: Missy likee tea? [271, с. 159]

Некрях: Місі хотіти чай? [243, с. 191]

Приклад 13: So, Jing-mei, you go to school now? – says Auntie Lin [272, с. 12].

Снігур: І що, Джінг-мей, ти десь навчаєшся? – питається тітонька Лін [244, с. 4].

С. Снігур використовує тактику нейтралізації, і мовлення ХП звучить внормовано, що навряд чи виправдано. Він створює у своєму перекладі китайців, які говорять літературною мовою, при цьому задум автора зазнає певних змін. Т. Некрях відтворює вилучення допоміжних дієслів у питальних реченнях за допомогою вживання інфінітиву (Місі хотіти чай), тобто вдається до

горизонтальної компенсації. Мовлення ХП іноземного, а саме китайського, походження доволі чітко маркується у перекладі.

Отже, для відтворення граматичних особливостей контамінованого мовлення китайця перекладачами застосовувалися: тактика паралельного перекладу (у 36% випадків), тактика горизонтальної компенсації (у 13% випадків), тактика вертикально компенсації (у 27% випадків), тактика нейтралізації (у 24% випадків).

4.5. Відтворення іспанського та португальського акцентів у перекладах

4.5.1. Відтворення фонетичних особливостей іспанського та португальського акцентів у перекладі

У творах британських, а надто американських письменників нерідко зустрічаються персонажі іспанського та португальського походження, мовлення яких в той або інший спосіб маркується як акцентоване. Ідіолекти ХП романів Е. Гемінгвея, О. Генрі, Т. Джонсона, Дж. Лондона та ін. слугують яскравим прикладом міметичного способу репрезентації іспанського й португальського акцентів в англомовній художній літературі.

Яскравий образ іспанця, який погано говорить англійською мовою, створено у трагіфарсі сучасного британського драматурга Террі Джонсона «Істерія» (Hysteria) [264]. Цей персонаж – не хто інший, як славетний художник-сюрреаліст Сальвадор Далі, який за розвитком сюжету опиняється в Лондоні в домі професора Зигмунда Фрейда. Для створення мовленнєвого портрету Сальвадора Далі Т. Джонсон вдається до ІВ на лексичному рівні і до морфологічних та синтаксичних відхилень від літературної норми. Інший персонаж драми, Джессіка, в силу обставин, що склалися, змушена видавати себе за дружину Далі та навмисно імітувати іспанський акцент. Саме у мовленні Джессіки автором надмірно акцентуються фонетичні відхилення від літературної норми, що і підкреслює штучність і карикатурність її іспанського акценту. У мовленні Сальвадора Далі фонетичних відхилень відчутно менше, його мовлення вибудовується переважно за рахунок лексичних та граматичних девіацій.

Простежмо, як у першотворі створюється іспанський акцент на фонетичному рівні і як ці особливості передаються в українському перекладі:

*Приклад 1: I **th**tayed behind to **th**peak to Prof**eth**or Freud which **ith** why I w**ath** **th**iting in the clo**th**et [264, с. 39].*

Некряч: Я **сал**исилась **рос**мовляти **с професоре Фро**йд, **черес се** я сховатися в **комірсі**ні [224, с. 28].

Для іспанців, які говорять англійською мовою, доволі типовим є замінювання альвеолярної приголосної фонемі [s] міжзубною фонемою [θ], що і позначив Т. Джонсон в репліках Джессіки, яка робить це надмірно, карикатурно, підкреслюючи тільки ті одиничні маркери іспанського акценту в англійській мові, про які знає. Гіперболізація цих одиничних маркерів іспанського акценту в англійській мові слугує засобом художнього викриття неприродності та штучності мовлення Джессіки.

В українській мові відсутня міжзубна фонема [θ], тому перекладачка Т. Некряч вдається до горизонтальної компенсації. За свідченням українських іспаністів (І. Бонацької, О. Гусейнової, Н. Корбозерової, О. Пронкевич), характерною ознакою фонетики іспанців, що говорять українською, є «сюсюкання» і пом'якшення фонемі [л]. Проте м'яка [л] становить типову рису полтавської говірки (мольоко, льопата, ходиля, казая), тому перекладачка компенсує цю фонетичну рису надуживання [с] замість [з] і [ч] (професоре, черес се), уникаючи при цьому діалектної маркованості. Такий підхід дозволяє зберегти іспанський акцент, а не змістити його у площину українських територіальних діалектів.

В мовленні Сальвадора Далі фонетичні відхилення практично відсутні, його іспанський акцент вибудовується за іншими параметрами. Коли Джессіка силується удавати «жахливий іспанський акцент», як зазначає у ремарці автор, вона, ймовірно, пам'ятає, що дружина Далі, відома як Gala, – росіянка за походженням, Олена (Галя) Д'яконова, і тому не боїться звучати неприродно. У перекладі це гіперболізоване акцентування зберігається.

Другорядний персонаж роману «Мартін Іден», крамар-португалець, говорить

з португальським акцентом, його мовлення здебільшого маркується у тексті твору на фонетичному рівні. Простежмо, якими засобами відтворюється ламана мова португальців і як вона передається засобами української мови.

*Приклад 2: You **no catcha da** work, I **losa da mon'** [268, с. 24].*

Рябова: У вас немає роботи, як же ти будеш платити? [235, с. 171]

*Приклад 3: **Hava da** drink on **da** house – good friends **justa da** same [268, с. 24].*

Рябова: Випиймо-но, я частую, ти добрий приятель [235, с. 172].

Ці приклади свідчать, що для португальського акценту в англійській мові належать:

- **вживання фонетично викривленого артиклю *da* замість *the*;**
- **додавання закінчення *a* до дієслів (*catcha, losa, hava*), прислівників (*justa, mora*) і займенників (*thata*);**
- **редукція звуків (*mon' – money*).**

Перекладачка М. Рябова нівелює відхилення на фонетичному рівні у мовленні португальця, вдаючись до тактики нейтралізації. Унаслідок цього ламана мова ХП трансформується у нормативне українське мовлення. М. Рябова вживає в одному реченні займенники **вас** і **ти**, що певною мірою маркує неправильність мовлення, але не так очевидно і барвисто, як в оригіналі. Яскраво виписана МО іноземця тьмяніє у перекладі, мовлення португальця не відрізняється від мовлення інших персонажів, що не може не позначитися на загальному художньому враженні від перекладеного твору.

Отже, аналіз матеріалу свідчить, що Т. Некряч у відтворенні іспанського акценту застосовує тактику паралельного перекладу (30%), орієнтовану на пошук фонетичних відповідностей, і тактику вертикальної компенсації (25%), за якої фонетичні особливості компенсуються граматичними відхиленнями. Натомість М. Рябова у відтворенні португальського акценту ігнорує фонетичні відхилення і застосовує тактику нейтралізації (45%), хоча українська мова дозволяє знайти повноцінні функціональні відповідники для передачі фонетично маркованого іншомовного мовлення.

4.5.2. Відтворення лексичних особливостей іспанського і португальського акцентів у перекладі

Серед лексичних засобів, що маркують мовлення іноземця в художньому тексті, слід виокремити, насамперед, ІВ. Саме завдяки вкрапленню слів і висловів рідної мови ХП ідентифікується як носій іншої лінгвокультури. ІВ створюють ефект іншого місцевого колориту та підсилюють художню функцію і виразність мовлення ХП.

У мовленні персонажів іспанського та португальського походження ІВ зазвичай репрезентуються у формі вигуків, звертань, клішованих висловів і фраз, які зрозумілі за контекстом і не потребують повного перекладу. Простежмо, як ІВ у мовленні іспанців і португальців передаються в українських перекладах:

Приклад 1: DALI: **Buenos dias, mi amor. Eres hermosa y yo soy un genio!** [264, с. 29]

Некряч: ДАЛІ: **Buenos dias, mi amor. Eres hermosa y yo soy un genio!** (Добридень кохана. Ти прекрасна, а я геній) [224, с. 21].

Приклад 2: DALI: **Ahh... mi amor, mi amor!** [264, с. 32]

Некряч: ДАЛІ: **O... mi amor, mi amor!** [224, с. 23]

Приклад 3: DALI: **Oh, si. Si.** Apologise. Continue [264, с. 44].

Некряч: ДАЛІ: **Si, si.** Перепрошую. Продовжуйте [224, с. 32].

Перекладачка Т. Некряч зберігає у перекладі усі ІВ без змін, що відповідає неординарності МО іспанця Далі. У Прикладі 1 у перекладі надано «білінгву» – паралельний переклад цієї фрази українською мовою (з огляду на сценічність перекладу): *Добридень кохана. Ти прекрасна, а я геній.* У виставі за п'єсою «Істерія» в Київському національному українському драматичному театрі імені Івана Франка (режисер Г. Гладій), виконавець ролі Далі, народний артист України Остап Ступка, виголошував обидві ці репліки, для кращого розуміння глядачами. Отже, додавання білінгви зорієнтовано на сценічне втілення, де зрозумілість реплік для глядача є принципово важливою.

В інших прикладах переклад іншомовних слів *si, mi amor* не надається, оскільки ці одиниці загальновідомі і зрозумілі з контексту. Перекладачка

застосовує очуження, зберігаючи іншомовні елементи як маркери іспанського акценту без додаткового пояснення.

Серед лексичних особливостей мовлення португальця з роману «Мартін Іден» можна виокремити вживання стилістично зниженої, просторічної лексики.

Приклад 4: You catcha da job, I let you have mora da **grub**, – the grocer assured Martin. – No job, no **grub** [268, с. 24].

Рябова: Ви заробиш гроші і маєш **харчі**, – запевнив крамар. – Немає гроші, немає **харчі** [235, с. 172].

Лексема *grub* належить до стилістично зниженого розмовного реєстру і означає «їжа» з відтінком знецінення або фамільярності. У перекладі М. Рябової це слово відтворено за допомогою нейтральної лексеми *харчі*, що не передає стилістичного забарвлення оригіналу. Перекладачка не підбирає стилістично функціонального відповідника для слова *grub*, хоча в українській мові існує низка розмовних або неформальних відповідників (*баланда, їдло, пайка*), використання яких дозволило б зберегти експресивність мовлення ХП.

Водночас М. Рябова використовує тактику вертикальної компенсації і відтворює лексичні особливості мовлення португальця за допомогою граматичних відхилень від літературної норми, а саме неузгодження особового займенника і дієслова (*ви заробиш*). У підсумку ідіолект португальця в перекладі зберігає ознаки контамінованості, хоча й не повністю компенсує втрату стилістично зниженої лексики.

Отже, для відтворення особливостей іспанського і португальського акцентів на лексичному рівні перекладачі вдаються до тактики вертикальної компенсації (45%), тактики горизонтальної компенсації (28%), тактики нейтралізації (27%) лексичних особливостей мовлення ХП. Поєднання цих тактик уможливорює збереження іншомовного колориту ідіолекту, однак надмірна нейтралізація призводить до часткової втрати МО персонажів.

1.5.3. Відтворення граматичних особливостей іспанського та португальського акцентів

Граматичні особливості мовлення іспанців та португальців є одним із ключових маркерів іншомовного акценту та відіграють важливу роль у формуванні МО персонажів. На морфологічному рівні особливості ламаної мови пов'язані із вживанням граматичних категорій рідної мови персонажів. На синтаксичному рівні слід виокремити нестандартні синтаксичні конструкції та хибний порядок слів. Передача у перекладі синтаксичних конструкцій рідної мови іноземця, які суперечать нормам англійської мови, покликана сприяти якомога повнішому відтворенню МО персонажів, тому перекладачі шукають адекватні засоби для збереження маркування іноземного акценту.

Розгляньмо ці граматичні особливості мовлення іноземців на наступних прикладах:

Приклад 1: DALI: **Is not** in the published works you did this [264, с. 47].

Некряч: ДАЛІ: **Сього** немає в опублікованих працях що ви робили так [224, с. 31].

Приклад 2: DALI: **Dali is perfect** English. **Not have got** you ears [264, с. 46].

Некряч: ДАЛІ: Далі бездоганно говорить англійською, **ви що не мати вухів** [224, с. 31].

Приклад 3: DALI: **Is alright**. I see myself [264, с. 26].

Некряч: ДАЛІ: **Я є порядок. Я піклуватися** сам себе [224, с. 17].

Приклад 4: Dali: Then **he think** [264, с. 49].

Некряч: ДАЛІ: Потім **він міркувати** [224, с. 20].

Приклад 5: No job, no grub. **Thata da** business [268, с. 24].

Рябова: **Немає гроші, немає харчі** [235, с. 172].

Видається можливим систематизувати наступні граматичні відхилення у мовленні персонажів іспанського і португальського походження.

На морфологічному рівні:

- вилучення підмету **it** у неособових реченнях (*is not, is alright, is serious, is an honour*);

- вилучення дієслова-зв'язки в іменному присудку (*Thata da business*);
- неправильне вживання особової форми дієслова (*he think, he visit*);
- невірне вживання артиклів (вилучення і додавання всупереч граматичним правилам).

На синтаксичному рівні:

- **хибний порядок слів** (*please I say something*);
- **вилучення допоміжних дієслів у питальних реченнях** (*You will not object? But is who?*).

В оригіналі спостерігається характерне для іспаномовних мовців вилучення займенника *it* у функції граматичного підмету (*is not, is alright*), що є прямим наслідком інтерференції іспанської граматичної системи. Граматичне порушення *is not* компенсується у перекладі за допомогою фонетичного викривлення *сього* і загальної неправильності побудови речень.

У Прикладі 2, граматичні помилки і неузгодження слів у реченні (*not have got, Dali is perfect English*) компенсуються вживанням інфінітива замість особової форми дієслова. Т. Некряч вдається до вертикальної і горизонтальної компенсації, і запропоновані нею фрази зберігають граматичну дефектність висловлювання без надмірного ускладнення сприйняття. До того ж, задля досягнення природності акценту Далі, перекладачка вдається до заміни дієслів у особовій формі (*I see, Dali dreams, you live*) інфінітивами (*Я піклуватися, Далі мріяти, ви жити*), що підсилює стилістичний ефект акценту Далі. У перекладі речення *Then he think* використовуються паралельні засоби української мови *Потім він міркувати*, що сприяє збереженню як форми, так і змісту висловлювання.

У перекладі М. Рябової (Приклад 5) вилучено фразу *Thata da business*. Перекладачка невиправдано використовує тактику нейтралізації, що призводить до втрати важливим маркером граматичної інтерференції.

Серед відхилень на синтаксичному рівні виділяються хибний порядок слів і неправильна побудова питальних речень:

Приклад 6: DALI: Please I say something! [264, с. 49]

Некряч: ДАЛІ: **Прошу я сказати щось!** [224, с. 33]

Приклад 7: DALI: What Dali merely dreams, you live! Maestro! [264, с. 24]

Некряч: ДАЛІ: **Про що Далі тільки мріяти, ви жити! Маестро!**[224, с. 17]

Приклад 8: For you see? [268, с. 24]

Рябова: Бачиш? [235, с. 171]

Приклад 9: DALI: You will not object? [264, с. 25]

Некряч: ДАЛІ: **Ви не заперечувати?** [224, с. 17]

У перекладі Т. Некряч послідовно відтворюється хибний порядок слів. Перекладачка застосовує тактику паралельного перекладу, зберігаючи інверсію як маркер іншомовного синтаксису. Задля збереження помилки у питальному реченні перекладачка вдається до заміни дієслова у особовій формі інфінітивом. Слід зазначити, що перекладацькі прийоми відтворення мовлення іноземця, репрезентовані у перекладі Т. Некряч, спрямовані на створення сценічного діалогу (природність вимовлювання і легкість сприйняття реплік на слух), що становить один з найважливіших аспектів у перекладі драми.

М. Рябова не відтворює вмотивованого відхилення на синтаксичному рівні у репліці *For you see*, натомість пропонує нормативне, стилістично нейтральне *Бачиш*, що послаблює ефект іноземного акценту.

Кількісні підрахунки за методом суцільної вибірки свідчать, що для відтворення граматичних особливостей контамінованого мовлення застосовано тактику вертикальної компенсації (27%), тактику горизонтальної компенсації (21%), тактику паралельного перекладу (34%), тактику нейтралізації (18%).

Основні положення цього розділу висвітлені у 3 публікаціях: [94; 92; 96].

Висновки до Розділу 4

Контаміноване мовлення належить до індивідуальних відхилень від літературної норми і, на відміну від діалектів і соціолектів, не має колективного характеру. Іншомовний акцент – це сукупність відхилень на всіх рівнях функціонування мови, яка виникає внаслідок інтерференції, тобто впливу рідної мови мовця на засвоєння та використання іноземної мови.

Для створення образу іноземця письменники використовують одиниці всіх

рівнів мовної системи – фонетичного, лексичного, морфологічного і синтаксичного. Всі відхилення контамінованого мовлення піддаються систематизації. На фонетичному рівні це редукція, заміна і подовження звуків. На лексичному рівні маркером акценту виступають ІВ, які однозначно вказують на рідну для іноземця мову та виконують функцію маркерів національно-культурної ідентичності. Граматичні відхилення поділяються на морфологічні і синтаксичні. Серед морфологічних особливостей слід назвати хибне вживання часу і виду дієслів, вживання інфінітиву замість особових форм дієслова, неузгодження роду прикметника і іменника, хибне вживання особових форм займенників. Синтаксичні особливості акценту пов'язані із ненормативним порядком слів, калькуванням синтаксичних структур рідної мови. На відміну від територіальних і соціальних діалектів, у яких граматичні помилки носіїв мови часто компенсуються у перекладі лексичними засобами, що не позначається на збереженні особливостей мовлення, контаміноване мовлення потребує відтворення і на граматичному рівні. Саме за граматичними помилками можна ідентифікувати іноземний акцент. Але у відтворенні граматичних помилок перекладу слід дбати про стилістичну природність та функціональну прийнятність таких помилок у ПМ.

Через розбіжності у структурах цільової та вихідної мов неможливо повністю відтворити у перекладі контаміноване мовлення на всіх рівнях. Тому перекладачі шукають функціональні аналоги для відтворення помилок у мовленні іноземця. У перекладі акцент має звучати природно і, бажано, впізнавано для цільової аудиторії.

Для відтворення німецького і французького акцентів можуть бути запропоновані засоби імітації цих акцентів, репрезентовані корифеями української літератури І. Франком та Лесею Українкою ще у ХІХ столітті. Ці засоби включають: заміну звуків, ІВ, хибне відмінювання іменників, порушення граматичного роду іменників і прикметників, неузгодження форм множини тощо. Нейтралізація у деяких перекладах цих мовленнєвих рис нічим не обґрунтована,

знебарвлює художній вимір оригіналу і не має об'єктивних передумов лінгвістичного плану.

Німецький акцент відтворюється у перекладах українською мовою, але не в повній мірі. Подеколи міметичний спосіб передачі акценту замінюється дескриптивним, або взагалі нівелюється. Неправомірним видається використання російської мови на позначення німецького акценту, таке псевдоодомашнення призводить до викривлень фактуально-сислової інформації оригіналу. Вживання українських діалектизмів призводить до «локаційного зсуву».

Для відтворення *лексичних особливостей* німецького акценту перекладачами використовувались: тактика вертикальної компенсації, тактика горизонтальної компенсації, тактика підбору функціональних відповідників, тактика нейтралізації. Вдалим рішенням було використання часто вживаних загальновідомих німецьких слів, що забезпечують упізнаваність образу іноземця. Для відтворення *граматичних особливостей* німецького акценту, перекладачами застосовувались: тактика нейтралізації, тактика паралельного перекладу і тактика вертикальної компенсації.

Проаналізувавши відтворення китайського акценту в українській мові, можемо дійти висновку, що перекладачі Т. Некряч та С. Снігур використовують різні підходи до цього питання. Т. Некряч створює образ китайця, спираючись на природність звучання ламаної мови, враховуючи поняття мовної інтерференції, натомість С. Снігур імітує ламану мову лише частково і подеколи створює у перекладі МО не іноземця, а малоосвіченого носія української мови. Для відтворення *фонетичних особливостей* китайського акценту в розглянутих творах застосовувалися тактика паралельного перекладу, тактика вертикальної компенсації, тактика нейтралізації. Для відтворення *лексичних особливостей* китайського акценту перекладачами були використанні тактики транслітерації і транскрипції, тактика підбору функціональних відповідників, тактика нейтралізації. Для відтворення *граматичних особливостей* китайського акценту перекладачами застосовувалися: тактика паралельного перекладу, тактика горизонтальної компенсації, тактика вертикально компенсації, тактика

нейтралізації. Перекладачі більшою мірою вдавалися до перекладацької стратегії очуження у відтворенні національно-специфічних іноземних понять.

Для відтворення *фонетичних особливостей* іспанського і португальського акцентів, перекладачі вдавалися до тактики паралельного перекладу, тактики вертикальної компенсації, нейтралізації. Для відтворення *лексичних особливостей* іспанського і португальського акценту перекладачі вдавалися до тактики вертикальної компенсації, тактики горизонтальної компенсації, нейтралізації. Для відтворення *граматичних особливостей* іспанського і португальського акцентів застосовувались: тактика вертикальної компенсації, тактика горизонтальної компенсації, тактика паралельного перекладу, тактика нейтралізації.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Сучасні антропоцентричні лінгвістичні дослідження характеризуються зростанням уваги до мовленнєвої індивідуальності людини, що зумовлює актуалізацію понять *ідіолект*, *мовна особистість* (МО) та *ідіостиль*. Ці поняття поступово входять і інтегруються в перекладознавство, оскільки художній переклад має справу не лише з перенесенням змісту, а й із реконструкцією індивідуальної мовленнєвої поведінки персонажа в іншій мовно-культурній системі.

Ідіолекту ХП – складна, багаторівнева мовна категорія, що функціонує в межах художнього тексту та потребує комплексного перекладацького відтворення. Фонетичні, граматичні і лексичні особливості ідіолекту – це показники соціального статусу, регіональної приналежності та іншомовного походження, які мають розглядатись не як ізольовані формальні елементи мови, а як результат синтезу мовної системи з когнітивними і прагматичними параметрами персонажа. Ідіолекту й МО персонажа доцільно розглядати як взаємопов'язані категорії, що є принципово важливим для перекладознавчого аналізу індивідуального мовлення. Саме таке розуміння обґрунтовує доцільність розмежування МО персонажа-носія мови та МО іноземця для подальшого художнього і перекладознавчого аналізу. Обґрунтованою у цьому ключі постає класифікація ідіолектів носія мови, представлених соціолектами та діалектами, а також ідіолектів іноземця, реалізованих через різномовні акценти. Запропонована класифікація є методологічно виправданою, оскільки різні типи ідіолектів потребують принципово різних перекладацьких стратегій і тактик відтворення.

Систематизовані та окреслені характеризувальна, розрізнявальна, порівняльна та психологічна функції ідіолекту персонажів. Мовленнєва характеристика ХП може бути досягнута або опосередковано, за допомогою авторських пояснень, зауважень та опису мовлення персонажа, або безпосередньо, через текст реплік ХП. Такі способи зображення ідіолекту пропонуються назвати *deskриптивним* і *міметичним*. Саме міметичний спосіб становить найбільшу перекладацьку складність і водночас є ключовим для збереження МО персонажа.

Типологічні варіанти ідіолекту – соціолект, діалект і контаміноване мовлення, а також перекладацькі стратегії і тактики їх відтворення набули поглибленого тлумачення у дослідженні. Перекладацька стратегія розглядається нами як узгоджений загальний план дій, прийнятий перекладачем для здійснення художнього перекладу твору, з наголосом на культурні чинники. Перекладацька тактика – це конкретні шляхи й прийоми покрокової реалізації перекладацької стратегії та підпорядкування її головній меті – створенню рівноцінного художнього твору в цільовій культурі.

Труднощі відтворення компонентів ідіолекту ХП (фонетики, лексики, граматики) спричиняються як мовними, так і позамовними факторами. У лінгвістичному аспекті вони пов'язані із незбігом засобів вираження ВМ та ПМ. Позамовні фактори можуть спричинятися об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Об'єктивні чинники, що впливають на якість відтворення ідіолекту ХП, пов'язані з культурологічними і соціолінгвістичними розбіжностями мови оригіналу та перекладу. До суб'єктивних факторів можна віднести естетичну позицію перекладача. Успішний художній переклад передбачає врахування як мовних, так і позамовних чинників.

Перекладачі художньої літератури мають розглядати художній персонаж як МО і враховувати особливості індивідуального мовлення, які виступають маркерами соціального походження, статусу і регіональної приналежності у перекладі. Детальний розгляд особливостей створення ідіолекту персонажа художнього твору та його передачі у перекладах українською дозволяє твердити, що оптимальний результат досягається шляхом «гармонізації стратегій» – виваженого поєднання очуження і одомашнення. Непослідовне або хаотичне змішування стратегій у межах одного твору призводить до руйнування художньої цілісності твору.

Територіальні діалекти і соціолекти, що становлять колективні, а не індивідуальні відхилення від літературної норми потребують пошуку специфічних шляхів їхнього відтворення у перекладі. Особливості *фонологічної системи* територіальних діалектів не мають еквівалентів у інших мовах, а тому їх

неможливо відтворити у перекладі в повному обсязі – маркується лише соціальна складова. Фонетичні відхилення від літературної норми на позначення діалектів здебільшого компенсуються через застосування просторічної лексики. У новітніх перекладах простежується тенденція до використання фонетичних відхилень (паралельних засобів) української мови з метою відтворення фонетичних аномалій діалектів оригіналу. Це свідчить про позитивні системні зрушення у підходах до цієї перекладацької проблеми порівняно з радянською добою, коли панувала нейтралізація фонетичних відхилень. *Лексичний рівень* територіальних діалектів здебільшого відтворюється за допомогою тактик компенсації, тактики підбору еквівалентів, тактики підбору функціональних відповідників. У більшості випадків відтворення лексичних особливостей діалектів дозволяє відтворити соціокультурні та стилістичні конотації, закладені автором. *Граматичні відхилення* у мовленні носіїв діалектів свідчать про втрату смислотвірної функції окремих форм, а тому не впливають на розуміння висловлювання. В українській мові таких «нелогічних» граматичних форм або зовсім немає, або їх дуже мало, тому в перекладах необхідність різнорівневих компенсацій відчутно зростає. Спроби носіїв діалектів «логізувати» застарілі граматичні конструкції за певною аналогією пояснюють подібність субстандартних відхилень в різних часто доволі віддалених, територіальних діалектах. Таким чином, у мовленні носіїв діалектів можна простежити універсальність мовленневих вад, отже і шляхи відтворення їх мають бути універсальними. Територіальна складова діалекту в перекладі є практично невідтворюваною, тоді як соціальна складова підлягає реконструкції.

У відтворенні діалектного мовлення ХП стратегія одомашнення видається недоцільною і методологічно невиправданою, оскільки призводить до явища, яке пропонується назвати *локаційним зсувом*: застосування виразно маркованого територіального діалекту мови-приймача, що викликає хибні асоціації стосовно місця дії (локації).

Соціолекти як типологічний різновид ідіолекту персонажа – носія мови допомагають читачеві розпізнати низький або високий соціальний статус ХП. Особливості відтворення гіперлекту як соціолекту вищих прошарків суспільства

та соціолектів на позначення низького соціального стану мовців (кокні, афроамериканський діалект, позалітературне мовлення) становлять серйозні перекладацькі виклики з огляду на збереження їхньої природності для відповідного персонажа. Вибір перекладацьких стратегій і тактик зумовлюється типологічним різновидом соціолекту. Тактики відтворення соціолектів на позначення низького соціального стану відрізняються від тактик відтворення гіперлекту. Найпоширенішими тактиками відтворення *гіперлекту* на лексичному рівні є підбір еквівалентів, підбір функціональних відповідників. Ускладнений синтаксис гіперлекту потребує максимального відтворення у перекладі, і це, загалом, вдається перекладачам, хоча є випадки неправомірного спрощення. Для відтворення синтаксичних особливостей гіперлекту використовується тактика паралельного перекладу.

На позначення мовлення малоосвічених людей використовуються такі типи соціолектів, як *кокні*, *афроамериканський діалект* і *позалітературне мовлення*. Всі формальні *фонетичні особливості* афроамериканського діалекту відтворити у перекладі неможливо. Найуживанішою тактикою відтворення фонетичних особливостей цього соціолекту є вертикальна компенсація. Спроби перекладачів калькувати фонетичні відхилення в англійській мові можуть призвести до неприродності мовлення, а відтак і до зниження художньої вартісності твору. *Лексичні особливості* афроамериканського діалекту відтворюються у перекладі за допомогою горизонтальної компенсації (використання українського просторіччя), що надає змогу досягнути динамічну еквівалентність перекладу і зберегти стилістичний баланс між перекладом і оригіналом. Більшість формальних *граматичних рис* афроамериканського діалекту не відтворюються, а компенсуються на рівні лексики і фонетики.

Соціолект *кокні* має специфічні *фонетичні риси*, які не притаманні жодному іншому територіальному або соціальному діалекту. В українських перекладах, виконаних за радянських часів свідомо використовувалася тактика нейтралізації фонетичних особливостей *кокні*. У новітніх перекладах простежується тенденція до застосування фонетичних відповідників, тобто тактики паралельного

перекладу і вертикальної компенсації за допомогою українського наддіалектного просторіччя. Водночас простежується відмова від використання суржику, що пов'язано зі зміною політичної ситуації в Україні. Для відтворення *лексичних особливостей* залучаються: тактика вертикальної і горизонтальної компенсації, тактика підбору функціональних відповідників і тактика нейтралізації. Найпоширенішою тактикою відтворення *граматичних особливостей* кокні залишається вертикальна компенсація.

Позалітературне мовлення як різновид соціолекту маркує мовлення малоосвічених людей. В українській мові такому соціолекту відповідає наддіалектне українське просторіччя, яке знаходиться в опозиції до української літературної мови. Просторіччя широко використовується перекладачами для збереження стилістично зниженого маркування мовлення. Фонетичні відхилення позалітературного мовлення відтворюються за допомогою вертикальної компенсації і паралельного перекладу (використання фонетичних девіацій, притаманних українському просторіччю). Для передачі *лексичних особливостей* позалітературного мовлення перекладачі застосовують горизонтальну компенсацію, тактику підбору еквівалентів та функціональних відповідників. Для відтворення морфологічних відхилень використовується горизонтальна і вертикальна компенсація, для відтворення синтаксичних – тактики паралельного перекладу.

«Гармонізація стратегій» – оптимальне виважене поєднання очуження і одомашнення для розкриття змістовно-фактологічного і формально-естетичного рівнів твору – протистоїть у перекладацькій практиці непослідовному змішенню стратегій, коли одиниці одного й того самого порядку передаються по-різному в рамках одного твору.

Контаміноване мовлення (іншомовний акцент) належить до індивідуальних відхилень мовлення і виникає внаслідок інтерференції, тобто впливу рідної мови мовця та мовну систему іноземної мови. Відтворення іноземного акценту потребує перекладацьких рішень, які відрізняються від тактик передачі колективних відхилень мовлення (діалектів і соціолектів) носіїв мови. Якщо

колективні відхилення потребують уніфікації підходів до перекладу, з огляду на можливість відтворення лише соціальної складової, відтворення іноземних акцентів потребує диверсифікації підходів та збереження лінгвістичних особливостей мовлення (фонетики, лексики і граматики), які різняться для кожної мови. Перекладачеві необхідно враховувати особливості кожної мови для створення повноцінного мовного портрету персонажа.

Для відтворення німецького і французького акцентів можуть бути використані засоби імітації цих акцентів, запропоновані корифеями української літератури І. Франком і Лесею Українкою ще у ХІХ столітті. Ці засоби включають: заміну звуків, ІВ, хибне відмінювання іменників, порушення граматичного роду іменників і прикметників, неузгодження форм множини тощо. Нейтралізація у перекладах цих мовленнєвих рис нічим не обґрунтована, знебарвлює художній вимір оригіналу і не має об'єктивних передумов лінгвістичного плану.

Німецький акцент відтворюється у перекладах українською мовою, але не в повній мірі. Подеколи міметичний спосіб передачі акценту замінюється дескриптивним, або взагалі нівелюється. Неправомірним видається використання російської мови на позначення німецького акценту, таке псевдоодомашнення призводить до викривлень фактуально-сислової інформації оригіналу. Вживання українських діалектизмів призводить до «локаційного зсуву».

У дослідженні систематизовано перекладацькі тактики, які є найуживанішими у відтворенні іноземних акцентів. Для відтворення *лексичних особливостей* німецького акценту перекладачами використовувалися: тактика вертикальної компенсації, тактика горизонтальної компенсації, тактика підбору функціональних відповідників, тактика нейтралізації. Вдалим рішенням було використання часто вживаних загальновідомих німецьких слів для створення образу німця, який легко впізнається українським читачем. Для відтворення *граматичних особливостей* німецького акценту, перекладачами застосовувалися: тактика нейтралізації, тактика паралельного перекладу і тактика вертикальної компенсації.

Для відтворення китайського акценту найчастіше застосовуються тактики паралельного перекладу, вертикальної компенсації та нейтралізації на фонетичному рівні; лексичні особливості передаються за допомогою тактики підбору функціональних відповідників, транскрипції, транслітерації і нейтралізації, тоді як граматичні відхилення репрезентуються за допомогою тактики паралельного перекладу, горизонтальної та вертикальної компенсації.

Відтворення іспанського й португальського акцентів на фонетичному рівні відбувається за рахунок тактик паралельного перекладу, вертикальної компенсації та нейтралізації. Лексичні особливості цих акцентів передаються переважно за допомогою горизонтальної й вертикальної компенсації та нейтралізації, тоді як граматичні відхилення відтворюються за допомогою вертикальної і горизонтальної компенсації, тактики паралельного перекладу та нейтралізації.

Відтворення типологічних різновидів ідіолектів ХП, що підлягали аналізу в цій розвідці, заслуговують на подальше дослідження. Перспективним видається, зокрема, діахронічний підхід до розгляду відтворення ідіолектів в художньому перекладі, що може стати суттєвим внеском в розвиток історії художнього перекладу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопян І. Дві стратегії в художньому перекладі (на матеріалі п'єси Б. Шоу «Пігмаліон»). *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки* : матер. III щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. 2013. С. 193–199.
2. Альошина М. Відтворення ідіостилю Марка Твена в українських перекладах у зіставленні із російськими та польськими (на матеріалі романів «Пригоди Тома Сойєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Херсон, 2015. 21 с.
3. Андрейчук Н. І. Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики: ідеологія і програми досліджень. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. пр. Донецьк : ДонНУ, 2008. № 17. С. 273–278.
4. Андрієнко Т. П. Стратегії відтворення іншомовних елементів у мовленні персонажів художнього твору. *Філологічні трактат*. 2012. Т. 4, № 1. С. 11–16.
5. Андрієнко Т. П. Стратегії та тактика перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську та російську) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 336 с.
6. Андрієнко Т. П. Стратегії в інтеракційній моделі перекладу (на матеріалі перекладу англomовних прозових та драматургічних творів українською та російською) : автореф. дис. ... д-ра. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2018. 40 с.
7. Арешенков Ю. О. Основи лінгвістичних досліджень : матеріали до спецкурсу для студентів філологічних спеціальностей. Кривий ріг, 2006. 51 с.
8. Балабін В. В. Сучасний американський сленг як проблема перекладу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2002. 19 с.
9. Бандровська О. Передмова і примітки до роману «Грозовий перевал» / Бронте Е. Грозовий перевал; пер. з англ. Д. О. Радієнко. Харків : Фоліо, 2017. 319 с.

10. Барміна Є. Особливості перекладу дебітивної модальності з української на англійську мову : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2012. 20 с.
11. Бідна Т. Реалізація концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК в оригіналі та перекладах художнього тексту (на матеріалі перекладів романів М. Мітчел «Gone with the Wind» і Дж. Голсуорсі «The Forsyte Saga») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2012. 20 с.
12. Боринштейн Є. Соціокультурні особливості мовної особистості. *Соціальна психологія*. 2004. № 5 (7). С. 63–72.
13. Бухольц Н. Відтворення ідіолекту персонажів анімаційних фільмів у перекладі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Херсон, 2016. 20 с.
14. Влахов С., Флорин С. Непреводимото в превода. София : Наука и изкуство, 1990. 356 с.
15. Галадза І. Сленгова лексика у мовленні молоді та особливості її перекладу на українську мову. URL : <https://ru.scribd.com/document/910931866/1%D0%A1%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%83%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%96%D0%9C%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96> (дата звернення: 12.10.2025).
16. Грималюк А. М., Корольова Н. О. Лінгвостилістичний аналіз тексту : навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов. Івано-Франківськ, 2024. 131 с.
17. Гринько О. С. Іншомовні вкраплення: до проблеми функціонування та перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2020. № 10(78). С. 62–65.
18. Гудманян А. Г., Сітко А. В., Єнчева Г. Г. Основи перекладознавства : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2020. 352 с.

19. Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16. Київ, 2008. 579 с.
20. Довганчина Р. Автор та перекладач: суперечливість стосунків. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Київ, 2011. № 95 (1). С. 498–503.
21. Должикова Т. І. Мовна особистість Пантелеймона Куліша : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ : Ін-т укр. мови ім. О.О. Потебні НАН України, 2003. 21 с.
22. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 304 с.
23. Жлуктенко Н. Девід Герберт Лоуренс та його утопія «Легкого полум'я» Передмова. Коханець леді Чаттерлі / Д. Г. Лоуренс, пер. з англ. Д.О. Радієнко. Хрків : Фоліо, 2013. С. 3–18.
24. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 136 с
25. Засекіна Л. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. *Соціальна психологія*. 2007. № 5(25). С. 82–90.
26. Засекін С. Психолінгвістична модель перекладу художнього тексту. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2011. № 95 (1). С. 396–401.
27. Зеленько А. С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури. *Культура слова*. 1982. № 22. С. 39–41.
28. Зірка В., Зінукова Н. Функції соціолектів у сучасному медійному дискурсі: питання перекладу. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2014. С. 54–61.
29. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Л. : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1983. 172 с.
30. Іваницька М. Вплив мовної особистості перекладача на підходи до перекладу художнього твору (на матеріалі перекладів творів Ф. Кафки

- українською мовою). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2012. № 104(1). С. 120–125.
31. Ізотова Н. П. Образ персонажу крізь призму вертикального контексту художнього твору (на матеріалі романів Дж. М. Кутзее). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2014. № 3. С. 135–142.
 32. Калимон Ю., Кульчицький І., Ліхнякевич І. Ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль. Тотожне чи різне? *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 5. С. 226–229
 33. Карабан В. І., Мейс. Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Вінниця : Нова книга, 2003. 608 с.
 34. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підр. для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
 35. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підр. / за ред. Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. 543 с.
 36. Коломієць Л. В. Дослідження креативності процесу перекладу. *Мовні і концептуальні картини світу : Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва* : зб. наук. праць. Київ, 2001. С. 175–181.
 37. Коптілов В. В. Першотвір і переклад. К. : Дніпро, 1972. 213 с.
 38. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ : Вища школа, 1982. 164 с.
 39. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства : підр. / за ред. І. В. Корунця. Вінниця : Нова Книга, 2008. 512 с.
 40. Кочегран М. П. Загальне мовознавство : підр. / за ред. М. П. Кочегран. 3-тє вид. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
 41. Кравченко Н. К. Методи лінгвістичних досліджень. URL : <http://discourse.com.ua/> (дата звернення: 16.05.2022).

42. Куранова С. І. Проблеми дослідження мовної особистості у психолінгвістиці. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2017. № 16. С. 90–97.
43. Куранова С. І. Перспективи дослідження публічної мовної особистості в аспекті жанрової та реєстрової теорії. *Мовознавство. Науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні*. 2017. № 5. С. 42–54.
44. Куранова С. І. Мовна особистість: Психолінгвістичний аспект. *Національний університет «Києво-Могилянська академія*. 2021. С. 54–57.
45. Кухаренко В. Інтерпретація тексту : навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
46. Кухар-Онишко О. С. Індивідуальний стиль письменника: генезис, структура, типологія. К. : Вища школа, 1985. 176 с.
47. Лановик М. Б. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка, 2006. 410 с.
48. Ликова К. І. Мовна особистість як суб'єкт художнього дискурсу. *Science and Education a New Dimension*. 2018. № 160. С. 42–44. URL : <https://europub.co.uk/articles/-A-495311>
49. Линтвар О. М. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна»*. 2014. № 44. С. 160–162.
50. Мацько Л. І. Методологія і методи стилістики. *Стилiстика української мови* : підр. / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. С. 11–20.
51. Мегела К. І. Відтворення дискурсивних маркерів в українських перекладах англomовних художніх творів : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ : нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2012. 190 с.

52. Мегела К. Огляд підходів до дискурсивних маркерів на сучасному етапі розвитку теорії перекладу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2012. № 104(1). С. 280–283.
53. Медвідь О. Проблема використання діалектизмів і просторіччя в українському художньому перекладі. *Другий Міжнародний конгрес україністів: оповіді і повідомлення*. Львів, 1993. С. 272–277.
54. Міненко О. В. Рецепція Вільяма Шекспіра в українських перекладах ХІХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Дніпро, 2013. 20 с.
55. Некряч Т. Є. Перекладацькі стратегії відтворення стилістично-маркованих елементів. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2001. № 7. С. 184–188.
56. Некряч Т. Хто закохався у щасливого принца, або як спритного злодія підвела граматики (труднощі відтворення граматичного роду в англо-українському художньому перекладі). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2011. № 95 (1). С. 417–422.
57. Некряч Т. Є., Довганчина Р. Г. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в перекладах українською та російською мовами. Київ : Видавництво Ліра, 2014. 220 с.
58. Некряч Т. Є., Копильна О. М. Відтворення контамінованої мови в українських перекладах. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики* : зб. наукових праць. Київ : Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка, 2002. № 1. С. 155–159.
59. Некряч Т., Сунг О. Динаміка застосування засобів передачі кокні в українських перекладах Б. Шоу «Пігмаліон». *Мовознавство*. Київ : Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2021. № 5. С. 49–60.
60. Некряч Т., Чала Ю. Через терни до зірок: Труднощі перекладу художніх творів. Вінниця : Нова книга, 2008. 200 с.
61. Ніконова В. Г. Проблема адекватності перекладу художнього тексту: типи міжмовної мовленнєвої кореляції. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ: Серія Філологія, Педагогіка, Психологія*. 2017. № 34. С. 21–27.

62. Новікова М. О. Міфи та місія. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 432 с.
63. Одрехівська І. Внесок професора В. Коптілова в історію українського перекладу та перекладознавства другої половини ХХ сторіччя : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2015. 20 с.
64. Олексійчук Ю. В. Гендерні особливості перекладу синтаксичних структур. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. Острог : Нац. ун-т «Остроз. Акад», 2001. № 7. С. 111–124.
65. Подміногін В., Якимчук А. Дихотомія перекладацьких стратегій очуження та одомашнення в історії європейського перекладу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград : Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2010. № 89 (1). С. 98–102.
66. Попович Ю. Відтворення маркерів соціального статусу літературного персонажа в перекладі (на матеріалі українських перекладів британських художніх творів ХІХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2017. 242 с.
67. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник / упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної; пер. А. Колодної. К. : Мистецтво, 1985. 302 с.
68. Потебня О. Думка й мова (фрагменти): *Слово Знак Дискурс Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. Марії Зубрицької. Львів, 1996. С. 23–39.
69. Потятиник У. О. Соціолінгвістичні та прагмастилістичні аспекти функціонування сленгової лексики (на матеріалі періодики США) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2003. 246 с.
70. Правильна вимова англійських слів. URL: <https://opentalk.org.ua/langstory/pravilna-vimova-angliiskikh-sliv/> (дата звернення: 11.10.2025).
71. Приймачок О. І. Лінгвістичний і літературознавчий аналіз тексту. Частина 1. Лінгвістичний аналіз тексту : навчально-методичні матеріали. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2024. 84 с.

72. Прокопова Л. І., Тоцька Н. І., Ціпцюра Л. Ф. Лінгвістичні передумови фонетичної інтерференції при взаємодії близькоспоріднених мов. *Мовознавство*. 1981. № 2. С. 42–48.
73. Радчук В. Д. Протей чи Янус? : (про різновиди перекладу). *Всесвіт*. 2004. № 7/8. С. 168–177.
74. Радчук О. Відображення поетичного світобачення Роберта Бернза в українських перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2012. 20 с.
75. Ребрій І. М. Мовні та етноментальні особливості перекладацького відтворення артлангів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Херсон, 2017. 20 с.
76. Ребрій О. В. Системний підхід до вироблення стратегії перекладу. *Вісник ХНУ. Серія: Перекладознавство*. 2009. № 848. С. 215–220.
77. Ребрій О. В. Творчі виміри перекладу. Переклад як мімесіс. *Українське мовознавство*. 2010. № 40/1. С. 318–321.
78. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
79. Ребрій О. В. Теорія перекладацької творчості у мовному, текстуальному та діяльнісному вимірах : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16. Київ, 2014. 36 с.
80. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов / за ред. О. В. Ребрія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 112 с.
81. Ребрій О., Медведева А. Особливості відтворення фонографічних стилістичних засобів у перекладі англomовної дитячої літератури українською мовою. *Studia methodologica*. 2014. № 38. С. 197–201.
82. Резнікова Н. В. Відтворення лексико-стилістичних складників лінгвопоетики Тараса Шевченка у японських перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2021. 20 с.

83. Романченко А. Проблема типології мовних особистостей. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. 2016. № II (26). С. 73–77.
84. Скрильник С. Функціональність міжмовної інтерференції в художньому перекладі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2011. № 95 (1). С. 562–564.
85. Славова Л., Борисенко Н. Відтворення культурно специфічних одиниць у перекладі: конфронтація культур. *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу* : тези доп. всеукр. наук. конф. пам'яті д-ра філол. наук, проф. Д. І. Квеселевича (1935-2003). Житомир, 2022. С. 60–63.
86. Славова Л.Л. Мовна особистість у сучасному американському та українському політичному дискурсі : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17. Київ, 2015. 353 с.
87. Соловей О. Відтворення особливостей мовлення головних героїв роману Марка Твена “The adventures of Huckleberry Finn” у перекладі Ірини Стешенко. *Іноземна філологія*. 2017. № 130. С. 116–124.
88. Статівка А. О. Особливості відтворення іноземного акценту в англо-українському перекладі. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. № 85. С. 52–57.
89. Статівка А. О. Стратегії та способи відтворення фонографічних стилізацій мовленнєвих аномалій в англо-українському художньому перекладі : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.16. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2018. 246 с.
90. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт – Наш час, 2006. 344 с.
91. Струк І. В. Відтворення мовних аномалій у художньому перекладі (на матеріалі мовлення персонажів романів Марка Твена та їх перекладів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ : Національний авіаційний університет, 2016. 246 с.
92. Сунг О. М. Відтворення іноземного акценту в персонажному мовленні (на матеріалі українського перекладу драми Т. Джонсона «Істерія»). *Ad orbem*

- per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2019. С. 354–355.
93. Сунг О. М. Відтворення діалектного мовлення персонажів в українському перекладі роману К. Кізі «Над зозулиним гніздо». *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2020. С. 318–319.
94. Сунг О. М. Іноземний акцент персонажів художніх творів як проблема перекладу. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис»*. Київ : НУБіП, 2020. С. 73–80.
95. Сунг О. М. Відтворення територіальних і соціальних діалектів як різновидів індивідуального мовлення персонажів в українському художньому перекладі. *Закарпатські філологічні студії*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 93–98.
96. Сунг О. Відтворення китайського акценту персонажів в сучасних українських перекладах англomовної прози. *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2021. С. 383–385.
97. Сунг О. Перекладацькі труднощі відтворення ідіолекту художнього персонажа. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень* : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 181–183.
98. Сухомлинський В. Слово рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 1965. № 5. С. 47–54.
99. Ташенко Г. В. Лінгвокогнітивні та культурологічні особливості англо-українського перекладу прецедентних імен (на матеріалі художньої літератури) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Харків : ХНУ ім. Каразіна, 2018. 262 с.
100. Фінкель О. Теорія і практика перекладу. *О. М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства* : зб. вибр. праць / за ред. Л. М. Черноватого, В. О. Подміногіна та ін. Вінниця : Нова Книга, 2007. С. 49–182.

101. Франко. І. Михайло Петрович Старицький : зібрання творів у 50 т. Київ : Наукова думка, 1982. Том 45. 276 с.
102. Хайдер Є. М. Відтворення авторського стилю Г. Гессе у перекладах українською та російською мовами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2017. 20 с.
103. Хан О. Г. Вплив творчої індивідуальності перекладача на процес і результат перекладу. *Нова філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. № 34. С. 310–317.
104. Цепенюк Т. О. Відтворення англійських інтенсифікаторів в українських перекладах сучасної англійської художньої прози : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2012. 20 с.
105. Чередниченко О. І. Український переклад: з минулого у сьогодення. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. К., 2004. № 15. С. 3–9.
106. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
107. Черненко О. В. Типи мовних особистостей художнього персонажу в мультимодальних інтраперсональних конфліктивах. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 2 (213). С. 401–407.
108. Чирков О. С. Основи теорії літератури. / у співавторстві з М. Дубиною. Київ, 1997. Ч.1. 63 с.
109. Шліхар Т. Відтворення домінантних мовленнєвих актів в українських перекладах англійської драми : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2009. 20 с.
110. Щербак А. Біфункціональність іноземного акценту в художньому мовленні як проблема перекладу. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2012. № 81 (4). С. 346–350.
111. Якимчук А. Стратегія очуження в перекладі та питання етнокультурної приналежності : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Одеса, 2011. 20 с.
112. Barber Ch. *Linguistic Change in Present-day English*. London : Oliver & Boyd, 1964. 154 p.

113. Bassnett S. Translation Studies. London ; New York : Routledge, 2003. 176 p.
114. Bassnett S., Lefevere A. Translation, History and Culture. London ; New York : Printer Publishers, 1990. 133 p.
115. Baudouin de Courtenay A. Anthology: The Beginnings of Structural Linguistics. Bloomington : Indiana University Press, 1972. 406 p.
116. Beyer K., Franser C. Speech as a marker of situation. *Social markers in speech*. Cambridge : Paris, 1979. Pp. 33–62.
117. Bloch B. A. Set of Postulates for Phonemic Analysis. *Language* / ed. B. Bloch. 1948. Volume 24. Pp. 3–46.
118. Boland S. The seven dialects in Huckleberry Finn. *North Dakota quarterly*. 1968. Volume 36, № 3. Pp. 35–40.
119. Borysenko N., Slavova L., Kodubovska O., Matushevskaya N. Culture-specific items in the source and target literary texts: Classification of translation strategies. *Forum for Linguistic Studies*. 2024. 6 (1). URL: doi: 10.59400/fls.v6i1.1988 (дата звернення 11.10.2025).
120. Brook G. L. English Dialects. London : André Deutsch, 1963. 232 p.
121. Buitkuvienė K. Strategies for Translating Lexical Repetition in Contemporary Novels for Teenagers. *Studies about Languages*. 2012. № 20. Pp. 109–117. URL: <http://dx.doi.org/10.5755/j01.sal.0.20.1317> (дата звернення: 04.06.2022).
122. Carkeet D. The Dialects in Huckleberry Finn. *American Literature* / ed. D. Carkeet. 1979. Volume 51, № 3. Pp. 315–332.
123. Cassidy F. C. Dialect studies: regional and social. *Current trends in linguistics* / ed. F. C. Cassidy. The Hague : Mouton, 1973. Pp. 75–100.
124. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. London : Oxford University Press, 1965. 103 p.
125. Chernenko O. V. Intrapersonal and interpersonal conflictives in modern English fictional discourse: communicative aspect. *Visnyk KNLU. Seriya Filolohiya*. 2024. Volume 27, № 2. Pp. 154–164.
126. Chesterman A. The Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam: John Benjamins, 1997. 219 p.

127. Coseriu E. Sincronía, diacronía, e historia. O problema da mudança lingüística. Rio de Janeiro : Presença, 1979. 238 p.
128. Cragie W. A Dialect in Literature. Essays by Divers Hands. London : NY, 1980. 91 p.
129. Danylova O. Rendering invective in translation. *Current problems of translation studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2019. C. 30–32.
130. Dillard J. L. Black English: its history and usage in the United States. New York : Random House, 1972. 362 p.
131. Dittmar N. Explorations in 'Idiolects' in Robin Sackmann and Monika Budde. *Theoretical Linguistics and Grammatical Description : Papers in honour of Hans-Heinrich Lieb*. Amsterdam : Benjamins, 1996. Pp. 109–129.
132. Eco U. Experiences in Translation. Toronto : University of Toronto Press, 2001. 132 p.
133. Eco U. Dire quasi la stessa cosa. Bompiani : RCS Libri S.p.A, 2003. 395 p.
134. Eco U. Mouse or rat? Translation as negotiation. London : Weidenfeld and Nicholson, 2003. 208 p.
135. Federici F. M. Translating Dialects and Languages of Minorities, Challenges and Solutions. Bern : Peter Lang, 2011. 245 p.
136. Formica D. Translating idiolects: Natalia Ginzburg's Lessico familiare. *Monash University linguistics papers*. 2006. № 5 (1). Pp. 17–25.
137. Goethe J. W. Three types of Translation from "Noten und Abhandlungen zu besseren Verstandnis von Westostlichen Divan". URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10713361?page=48,49> (дата звернення: 01.06.2022).
138. Halliday M. A. K. The Construction of Knowledge and Value in the Grammar of Scientific Discourse, with Reference to Charles Darwin's the origin of species. *Advances in Written Text Analysis*. London : Routledge, 1994. Pp. 136–156.
139. Honey J. Does Accent Matter?: The Pygmalion Factor. London : Faber & Faber, 1989. 256 p.

140. Honey J. *Language is Power: The Story of Standard English and Its Enemies*. London : Faber and Faber, 1997. 256 p.
141. Honey J. *Sociophonology*. *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford : Blackwell, 1998. Pp. 92–107.
142. Hughes A., Trudgill P., D. Watt. *English Accents and Dialects*. London, 1979. 224 p.
143. Ivushkina T. *Vertical Context in Speech Portrayals as an Index of Social Identity (British-American Parallels)*. *International Journal of Languages, Literature and Linguistics*. 2019. URL: <https://doi.org/10.18178/IJLLL.2019.5.3.216> (дата звернення 11.10.2025).
144. Kade O. *Kommunikationswissenschaftliche Probleme der Translation. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen*. Leipzig : Verlag Enzyklopädie, 1968. Pp. 3–19.
145. Kade O. *Zum Verhältnis von Translation und Transformation. Studien zur Übersetzungswissenschaft*. Leipzig : VEB Verlag Enzyklopädie, 1971. Pp. 7–26.
146. Krings H. *Translation Problems and Translation Strategies of Advanced German Learners of French (L2)*. *Interlingual and Intercultural Communication : Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen : Narr, 1986. Pp. 262–276.
147. Leech G. N. *Principles of Pragmatics*. London : Routledge, 1986. 264 p.
148. Leech G. N. *A linguistic guide to English poetry: English Language Series*. London : Longman, 1969. 240 p.
149. Lefevere A. *Translation, Rewriting and the Manipulation of the Literary Fame*. London : Routledge, 1992. 176 p.
150. Lefevere A. *The cultural turn in translation studies*. URL : http://nptel.iitm.ac.in/courses/109104050/pdf_version/lecture19.pdf (дата звернення: 01.06.2022)
151. Levý J. *Umění překladu*. Praha : Apostrof, 2012. 367 p.

152. Liubchik N. Dialect as a variety of translation difficulties. *Current problems of translation studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2019. C. 79–80.
153. Lopez R. P. The translation of idiolects in *The Catcher in the Rye* : an approach through lexicalized structures. *Miscelanea*. 2007. № 36. Pp. 89–100.
154. Lörscher W. Translation performance, translation process, and translation strategies. A psycholinguistic investigation. Tübingen, 1991. 307 p.
155. Martinet A. *La lingüística sincrónica*. Madrid : Gredos, 1971. 228 p.
156. Mufweme S. *The Ecology of Language Evolution*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 272 p.
157. Nabokova D. Preserving the author's individual style in poetic translation (based on English humorous poetry). *Current problems of translation studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2015. Pp. 40–41.
158. Nekriach T. Between Scylla of Domestication and Charybdis of Foreignization: A Road to the Reader. *Current problems of translation studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2015. Pp. 42–43.
159. Neubert A., Kade O., Zu einigen Problemen der Ausbildung von Dolmetschern und Übersetzern an der Karl-Marx-Universität. Harig, Gerhard : Lehre, Forschung, Praxis. *Die Karl-Marx-Universität Leipzig zum 10. Jahres- tag ihrer Namensgebung am 5. Mai 1963*. Leipzig : Verlag B. G. Teubner, 1963, Pp. 308–318.
160. Neubert A. Pragmatische Aspekte der Übersetzung in Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Leipzig : VEB Verlag Enzyklopädie, 1968. 189 p.
161. Neubert A, Shreve G. *Translation as Text. Language Arts & Disciplines*. Kent, Ohio : Kent State University Press, 1992. 169 p.
162. Nida E. A. *Toward a science of translating*. Leiden, 1964. 334 p.
163. Nida E. A. *Framework for the Analysis and the Evaluation of Theories of Translation. Translation : Application and Research / ed. Richard E. Brislin*. New York : Garden Press, 1976. 64 p.

164. Nida E. The Nature of Dynamic Equivalence in Translating. La traduction, une profession. Actes du VIII-e congrès mondial de la FIT. Montreal, 1977. 497 p.
165. Nida E. A. The Theory and Practice of Translation. Leiden : Brill, 1982. 218 p.
166. Prihodko G. et.al. Methodological Analysis of Strategies and Tactics in Literary Discourse. *WISDOM*. 2022. № 24 (4). Pp. 18–24.
167. Redka I. Aesthetic aspect of emotiveness of poetic text. *PNAP: Scientific Journal of Polonia University*. 2021. № 46 (3). Pp. 88–94.
168. Rybicki J. Burrowing into translation: Character idiolects in Henryk Sienkiewicz's trilogy and its two English translations. *Literary and Linguistic Computing*. 2006, № 21 (1). Pp. 91–103.
169. Salzman Z. Language, Culture and Society. An Introduction to Linguistic Anthropology. Boulder : Westview Press, 2007. 466 p.
170. Schleiermacher F. Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens. Zur Philosophie 2. Berlin : Reimez, 1813. URL: <https://sites.unimi.it/dililefi/costazza/programmi/2006-07/Schleiermacher.pdf> (дата звернення: 05.02.2022).
171. Shveïtser A. D. Standard English in the United States and England. Berlin, Boston : De Gruyter Mouton, 1978. 172 p. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110814484> (дата звернення 11.10.2025).
172. Shveïtser A. D. Contemporary sociolinguistics : theory, problems, methods. Amsterdam: J. Benjamins Pub. Co., 1986. 193 p.
173. Shveïtser, A. D. Übersetzung und Linguistik. Berlin : Akademie-Verlag, 1987. 231 p.
174. Sichkar S., Melko Kh., et. al. Training of Future Translators through Advertising Slogans Translation. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2023. № 15 (2). Pp. 418-439.
175. Steinig W. Soziolekt und soziale Rolle. Dusseldorf : Schwann, 1976. 299 p.
176. Sung O. Theoretical approaches to researching the concept of a language personality: Translation Studies Perspective. *Current problems of translation*

- studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2019. Pp. 129–130.
177. Sung O. Translation challenges in rendering idiolects of literary characters. *Studies about Languages*. 2020. № 37. Pp. 37–55.
178. Sung O. Rendering the Yorkshire Dialect of Literary Characters in Ukrainian Translations. *Current problems of translation studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2021. Pp. 91–92.
179. Tarnopolsky O., Kozhushko S., Kliuchnyk R., Storozhuk S. Secondary language personality and principled pragmatism in developing that personality in foreign language education at tertiary linguistic schools. *Cogent Education*. 2021. № 8 (1). URL: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2021.1898736> (дата звернення 11.10.2025).
180. Trudgill P. *Accent, Dialect and the School*. London : Edward Arnold, 1975. 106 p.
181. Trudgill P. *On Dialect / Social and Geographical Perspective*. New York : New York University Press, 1984. 240 p.
182. Trudgill P. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Harmondsworth : Penguin, 1984. 204 p.
183. Valigura O. R., Babchuk Yu. Y., Barbariç P. Foreign accent as a dynamic speech phenomenon. *Visnyk KNLU. Seriya Filolohiya*. 2024. Volume 27, № 2. Pp. 39–41.
184. Vega M. Wilhelm von Humboldt: Translator and Translation theorist. URL: <https://www.erudit.org/en/journals/meta/1990-v35-n3-meta329/004558ar/> (дата звернення: 04.01.2022).
185. Venuti L. Strategies of translation. *Encyclopedia of translation studies*. London : Routledge, 1998. Pp. 240–244.
186. Venuti L. *The Translator's Invisibility. A history of Translation*. New York : Routledge, 2004. 353 p.
187. Waltje J. Johann Wolfgang von Goethe's Theory of Translation in the West-Eastern Divan. URL: <http://othervoices.org/2.2/waltje/> (дата звернення: 05.02.2022).

188. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. The Hague : Mouton Publishers, 1968. 160 p.
189. Weinreich U. Empirical Foundations for a Theory of Language Change. *Directions for Historical Linguistics: A Symposium*. Austin : University of Texas Press, 1968. Pp. 98–195.
190. Weisgerber L. Muttersprache und Geistesbildung. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1929. 170 p.
191. Weisgerber L. Das Menschheitsgesetz der Sprache als Grundlage der Sprachwissenschaft. Heidelberg : Quelle & Meyer, 1964. 202 p.
192. Wells J. C. Accents of English : in 3 vol. Cambridge, 1982. 207 p.
193. Wright P. Cockney Dialect and Slang. London, 1981. 181 p.
194. Zhu A. Foreign Terms and Otherness: A Case Study of The Joy Luck Club and its Chinese and Japanese Translations. URL: <https://www.researchgate.net/publication/318460381/> (дата звернення 12.12.2021).

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

195. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ Академія, 1997. 752 с.
196. Тараненко О. Просторіччя / О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія / 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
197. Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/intelligent/> (дата звернення 12.11.2021).
198. Alcaraz Varó E., Martínez Linares M. A. Diccionario de Lingüística moderna. Barcelona : Editorial Ariel S.A., 2004. 643 p.
199. Chalker S., Weiner E. Oxford Dictionary of English Grammar. London : Oxford University Press, 1994. 464 p.

200. Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/booze/> (дата звернення 10.05.2022).
201. Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/gawk/> (дата звернення 22.11.2021)
202. Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/gregarious/> (дата звернення 22.05.2022)
203. Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/meddlesome/> (дата звернення 10.06.2021).
204. Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/sot/> (дата звернення 22.03.2022).
205. Merriam Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/terrific/> (дата звернення 22.05.2022).
206. Online Etymology Dictionary. URL: https://www.etymonline.com/search?q=allurement&ref=searchbar_searchhint (дата звернення 12.03.2022).
207. Reverso context. English-Ukrainian Dictionary. URL : <https://context.reverso.net/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0/SOT> (дата звернення 11.10.2025).
208. Slovnyk. ua. English-Ukrainian Dictionary. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9> (дата звернення 11.10.2025).
209. Ukrlit Org Slovnyk. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%83%D0%B4%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F> (дата звернення 22.01.2022).

210. Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BA%D0%B2%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%B%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%B0_%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BA%D0%B0/ (дата звернення 11.03.2022).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

211. Бернет Ф. Таємний сад / пер. з англ. Н. Римської. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8360> (дата звернення: 20.07.2021).
212. Бернет Ф. Таємний сад / пер. з англ. В. Левицької; мал. Ю. Радіч-Демидьонук. Київ : Країна мрій, 2016. 379 с.
213. Бронте Е. Буремний перевал : роман / Емілі Бронте; пер. з англ. О. Андріяш. Київ : КМ-Букс., 2016. 416 с.
214. Бронте Е. Грозовий перевал : роман / Емілі Бронте; пер. з англ. Д.О. Радієнко. Харків : Фоліо, 2017. 319 с.
215. Бронте Е. Буремний перевал : роман / Емілі Бронте; пер. з англ. Елли Євтушенко. Київ : Знання, 2019. 334 с.
216. Генрі О. Викуп за Вождя Червоношкірих та інші оповідання / О. Генрі; пер. з англ. Юлії Беген, Олега Шалати, Віктора Лішнянського. Київ : Знання, 2016. 254 с.
217. Генрі О. Черстві булки / пер. з англ. М. Рябової URL: <https://e-kniga.org/reader/228918/page/152/> (дата звернення: 20.07.2021).
218. Генрі О. Усього потроху / пер. з англ. Є. М. Тарнавський, В. Є. Тарнавський. Харків : Фоліо, 2019. 444 с.
219. Генрі О. Останній листок. Оповідання / пер. з англ. М. А. Дмитренка. Київ : Молодь, 1983. 224 с.
220. Генрі О. Останній листок / пер. з англ. Любові Пилаєвої. Київ : Book Chef, 2019. 96 с.

221. Генрі О. Останній листок / пер. з англ. В. Горбатька. URL: <https://narodna-osvita.com.ua/7379-o-genr-ostanny-listok-dari-volhv-v-chitati-onlayn-kritika-bografya-pismennika.html/> (дата звернення: 20.07.2021).
222. Генрі О. Королі і капуста / пер. з англ. Х. Кунець, Б. Синякевич, В. Горбатька та ін. Харків : Фоліо, 2019. 475 с.
223. Генрі О. Пурпурова сукня / пер. з англ. О. Гончара. URL: <https://neimovirne.ru/purpurova-suknya-o-genri/> (дата звернення: 20.05.2022).
224. Джонсон Т. Істерія / пер. з англ. Т. Некряч. Київ, 2003. 60 с.
225. Діккенс Ч. Посмертні записки Піквікського клубу / пер. з англ. М. Іванова. Київ : ДИТВИДАВ ЦК ЛКСМУ, 1987. 608 с.
226. Кізі К. Над зозулиним гніздом / пер. з англ. Наталі Тисовської. Київ : КМ-Букс, 2018. 448 с.
227. Кольберг О. Покуття. Казки і небилиці. Том 3 / Оскар Кольберг; пер. Остапа Українця. Глибока : «Твоя підпільна гуманітарка», 2025. 592 с.
228. Крісті А. Вбивство у «Східному експресі» : роман / Агата Крісті; пер. з англ. Надії Хаєцької. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 288 с.
229. Крісті А. Таємнича пригода в Стайлзі : роман / Агата Крісті; пер. з англ. Надії Хаєцької. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 288 с.
230. Крісті А. Убивство Роджера Екroyда : роман / Агата Крісті; пер. з англ. Надії Хаєцької. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 288 с.
231. Леся Українка. Жаль. 1894. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=29345&page=2> (дата звернення: 20.07.2025).
232. Леся Українка. Приязнь. 1905. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Prose/Pryjazn/3.html> (дата звернення: 20.07.2025).
233. Лі `Г. Убити пересмішника / пер. з англ. М. Харенка. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3562&page=5K>. (дата звернення: 20.07.2021).

234. Лі Г. Вбити пересмішника / пер. з англ. Тетяни Некряч. Київ : Країна Мрій, 2015. 384 с.
235. Лондон Дж. Мартін Іден : роман / пер. з англ. М. Рябової. Харків : Фоліо, 2019. 365 с.
236. Лоуренс Д. Г. Коханець леді Чаттерлі : роман / пер. з англ. Д. О. Радієнко. Харків : Фоліо, 2013. 382 с.
237. Лоуренс Д. Г. Коханець леді Чатерлей / пер. з англ. С. Павличко. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2917553/> (дата звернення: 20.04.2021).
238. Остен Дж. Гордість та упередженість / пер. з англ. В. К. Горбатька. URL: <https://bookopt.com.ua/gordist-i-uperedzhenist.html> (дата звернення: 20.05.2021).
239. Остін Дж. Гідність і гонор / пер. з англ. Т. Некряч. Київ : Вид. група КМ-Букс, 2017. 416 с.
240. Остін Дж. Гордість та упередження / пер. з англ. Ганни Лелів. Київ : Знання, 2018. 335 с.
241. Селінджер Дж. Д. Дев'ять оповідань / пер. з англ. Ю. Григоренка, А. Івахненко. Харків : Фоліо, 2012. 223 с.
242. Селінджер Дж. Д. Для Есми з любов'ю і мерзотою / пер. з англ. Д. Кузьменка. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/613/41/> (дата звернення: 18.07.2021).
243. Стейнбек Дж. На схід від Едему / пер. з англ. Тетяни Некряч. Київ : КМ-БУКС, 2018. 736 с.
244. Тан А. Клуб веселоців і удачі / пер. з англ. Сергія Снігура. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=4075> (дата звернення: 18.07.2022).
245. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна / Марк Твен; пер. І. Л. Базилянської. Харків : ВД «ШКОЛА», 2021. 544 с.
246. Твен М. Пригоди Гекльберрі Фінна / пер. з англ. В. Левицької. URL: <http://testlib.meta.ua/book/135823/read/> (дата звернення: 20.07.2021).

247. Твен М. Пригоди Гекльберрі Фіна : роман / пер. з англ. І. І. Стешенко; худож. О. Б. Богомаз. Київ : Школа, 2002. 399 с.
248. Франко І. Панські жарти. 1887. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%B6%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8_\(1919\)/IX](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%B6%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8_(1919)/IX) (дата звернення 11.10.2025).
249. Шоу Д. Б. Пігмаліон / Джордж Бернард Шоу / пер. з англ. Миколи Павлова. Київ, 1998. URL: <https://knigism.online/secondreader/118990?page=1/> (дата звернення: 20.07.2021).
250. Шоу Д. Б. Пігмаліон / Джордж Бернард Шоу; пер. з англ. О. Мокрововльського. Київ, 1999. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/1323/> (дата звернення: 20.07.2021).
251. Шоу Д. Б. Пігмаліон / Джордж Бернард Шоу; пер. з англ. Тетяни Некряч, Наталки Ференс. Київ : Bookchef, 2021. 138 с.
252. Austen J. Pride and Prejudice. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1342/old/pandp12p.pdf/> (дата звернення: 20.07.2021).
253. Beecher Stowe H. Uncle Tom's Cabin. URL: <http://www.online-literature.com/stowe/uncletom/> (дата звернення: 14.07.2021).
254. Bronte E. Wuthering Heights. New York : W.W. Norton and Company, 1972. 384 p.
255. Burnett F. The Secret Garden. URL: <https://archive.org/details/secretgarden00burn/page/4ode/2up/> (дата звернення: 20.07.2021).
256. Christie A. The Murder of Roger Ackroyd. URL: https://readfrom.net/agatha-christie/page,7,81960-the_murder_of_roger_ackroyd.html/ (дата звернення: 20.07.2021).
257. Christie A. The Mysterious Affair at Styles. URL: <https://www.gutenberg.org/files/863/863-h/863-h.htm/> (дата звернення: 20.07.2021).

258. Christie A. Murder on The Orient Express. URL: http://detective.gumer.info/anto/christie_8_2.pdf / (дата звернення: 20.07.2021).
259. Dickens Ch. The Posthumous Papers of the Pickwick Club. URL: <https://www.dickens-online.info/the-pickwick-papers-page6.html> (дата звернення: 20.07.2021).
260. George E. In Pursuit of the Proper Sinner. New York : Random House Large Print, 2000. 904 p.
261. Henry O. The Purple Dress. URL: http://www.online-literature.com/o_henry/4532/ (дата звернення: 20.07.2021).
262. Henry O. Witches' Loaves. URL: <https://americanliterature.com/author/o-henry/short-story/witches-loaves/> (дата звернення: 20.05.2021).
263. Henry O. The Last Leaf. URL: <http://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/LasLea.shtml/> (дата звернення: 10.05.2021).
264. Johnson T. Hysteria : Manuscript / Terry Johnson. London, 2003. 83 p.
265. Kesey K. One Flew over the Cuckoo's Nest. New York : Penguin Books, 1962. 652 p.
266. Lawrence D. H. Lady Chatterley's Lover. Cambridge : University of Cambridge Press, 2002. 524 p.
267. Lee H. To Kill a Mockingbird URL: http://www.kkoworld.com/kitablar/harper_li_masqarachini_olurdmek-eng.pdf (дата звернення: 20.07.2021).
268. London J. Martin Eden. URL: <https://www.readcentral.com/chapters/Jack-London/Martin-Eden/002/> (дата звернення 12.05.2022).
269. Salinger J. Nine Stories. Boston : Little, Brown and Co, 1991. 208 p.
270. Shaw G. B. Pygmalion, URL: https://www.kkoworld.com/kitablar/Bernard_Shaw_Secilmis_eserler_eng.pdf (дата звернення 12.05.2022).
271. Steinbeck J. East of Eden. New York : Penguin books, 2002. 608 p.
272. Tan A. The Joy Luck Club. New York : Ivy Books, 1989. 337 p. URL: <http://files.urpdfs.com/The-Joy-Luck-Club.pdf> (дата звернення 11.10.2023)

273. Twain M. The adventures of Tom Sawyer. The adventure of Huckleberry Finn /
M. Twain. Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1960. 592 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Список публікацій здобувачки та відомості про апробацію результатів дисертації

Список публікацій за темою дисертації

1. Некряч Т., Сунг О. Динаміка застосування засобів передачі кокні в українських перекладах Б. Шоу «Пігмаліон». *Мовознавство*. Київ : Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2021. № 5. С. 49–60. DOI: [10.33190/0027-2833-320-2021-5-004](https://doi.org/10.33190/0027-2833-320-2021-5-004)
2. Сунг О. М. Іноземний акцент персонажів художніх творів як проблема перекладу. *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис»*. Київ : НУБіП, 2020. С. 73–80. DOI: <https://doi.org/10.31548/philolog2020.02.073>
3. Сунг О. М. Відтворення територіальних і соціальних діалектів як різновидів індивідуального мовлення персонажів в українському художньому перекладі. *Закарпатські філологічні студії*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 93–98. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.18>
4. Sung O. Translation challenges in rendering idiolects of literary characters. *Studies about Languages*. 2020. № 37. Pp. 37–55. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.37.24772>

Відомості про апробацію результатів дисертації

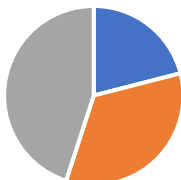
1. Сунг О. М. Відтворення іноземного акценту в персонажному мовленні (на матеріалі українського перекладу драми Т. Джонсона «Істерія»). *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2019. С. 354–355.

2. Сунг О. М. Відтворення діалектного мовлення персонажів в українському перекладі роману К. Кізі «Над зозулиним гніздом». *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2020. С. 318–319.
3. Сунг О. Відтворення китайського акценту персонажів в сучасних українських перекладах англomовної прози. *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2021. С. 383–385.
4. Сунг О. Специфіка відтворення іноземного акценту персонажів художніх творів в українському перекладі. *Ad orbem per linguas. До світу через мови* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЛУ, 2022. С. 246–251.
5. Сунг О. Перекладацькі труднощі відтворення ідіолекту художнього персонажа. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень* : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 181–183.
6. Sung O. Theoretical approaches to researching the concept of a language personality: Translation Studies Perspective. *Current problems of translation studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2019. Pp. 129–130.
7. Sung O. Rendering the Yorkshire Dialect of Literary Characters in Ukrainian Translations. *Current problems of translation studies and translation teaching methods*. Kharkiv : KhNY of Karazin, 2021. Pp. 91–92.

ДОДАТОК 2

Системні відхилення в індивідуальному мовленні персонажів та тактики їх відтворення у художньому перекладі

Відхилення йоркширського і дербіширського діалектів		
Фонетичні	Лексичні	Граматичні
<p>- редукція звуків 'em (them), 'ere (here), 'afore (before), o' (of) 'appen (happen) nothin', bloomin', messin';</p> <p>- використання форм ye/yah (замість you), yer (замість your), Ah (замість I), th/t (замість the);</p> <p>- подвоєння приголосних фонем: holld, oppen;</p> <p>- вимова <i> замість <e> (niver, divil), <u> замість <o> (anuther);</p> <p>- вимова приголосної фонем <r> після голосного (yer, ter);</p> <p>- одзвонення глухих приголосних фонем (but – bud).</p>	<p>- діалектизми;</p> <p>- стилістично знижена лексика;</p> <p>- сленг.</p>	<p>- хибне вживання особових та видо-часових форм дієслів;</p> <p>- спрощений синтаксис неправильний порядок слів у питальних реченнях.</p>
<p style="text-align: center;">Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ компенсація 54% ■ паралельний переклад 37% ■ нейтралізація 9% 	<p style="text-align: center;">Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ тактика підбору функціональних відповідників 65% ■ тактика нейтралізації 10% ■ горизонтальна компенсація 11% ■ вертикальна компенсація 14% 	<p style="text-align: center;">Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ горизонтальна компенсація 24% ■ вертикальна компенсація 49% ■ нейтралізація 27%

Особливості гіперлекту	
Лексичні	Граматичні
<p>- вишуканість словникового складу і пишномовність висловлювання; - використання книжкової лексики, архаїзмів, евфемізмів, біблійних, історичних, літературних та міфологічних алюзій; - іншомовні вкраплення.</p>	<p>- вживання складних синтаксичних конструкцій.</p>
<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ тактика підбору еквіваленту 21% ■ тактика підбору функціональних відповідників 34% ■ горизонтальна компенсація 45% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ паралельний переклад 69% ■ нейтралізація 31%

Відхилення афроамериканського діалекту		
Фонетичні	Лексичні	Граматичні
<p>- редукція звуків і складів: 'im (him), 'em (them), at (that), s'pose (suppose), an' (and), ole (old), mine (mind), fren' (friend), tha's (that's), jes'/jus' (just), yo' (your);</p> <p>- заміна звуків: - <i>велярного</i> [ŋ] <i>альвеолярним</i> [n]: mornin' (morning), somethin' (something), workin' (working), bringin' (bringing), durin' (during); - <i>інтердентального</i> [ð] <i>альвеолярним</i> [d]: de, den, dis, dey, wid; - <i>інтердентального</i> [θ] <i>губно-зубним</i> [f]: sumf'n, nuffn; - <i>голосних</i>: [o:] <i>замість</i> [a:] / [aʊ]: my gaw (my god), haw (how), [i] <i>замість</i> [e]: agin (again) та навпаки [e] <i>замість</i> [i]: tell (till);</p> <p>- ковтання і злиття звуків: b'longs (belongs), chillun (children), s'pose (suppose), evahbody (everybody), comp'ny (company).</p>	<p>- вживання зниженої лексики (cain't, it'd, fellas, sweet-talk, teeny, pooty (pretty), dad-blame, hush up);</p> <p>- вживання сленгу (to shag (схопити), my man (приятель) to light out (убігти), to pungle (платити), to plant (поховати));</p> <p>- вживання діалектизмів: to scrunch (горбитися), sot (впертий), beatenest (дивовижний), Muddy (річка Міссісіпі), gawking (вдивлятися);</p> <p>- полісиндетон: багаторазове повторювання сполучника en (and).</p>	<p>- використання скороченої форми hain't та ain't замість будь-якої заперечної форми теперішнього часу дієслів to be та to have (am not, isn't, aren't, hasn't, haven't, didn't);</p> <p>- використання претерита warn't;</p> <p>- викривлення граматичних форм дієслова: а) вилучення суфіксу -s/-es у 3-й особі однини Present Simple (she jus' sweet-talk me, who come); б) вилучення допоміжного дієслова to be у Present Continuous (he forcing, you forcing);</p> <p>- використання форми Past Participle замість Past Tense (I seen, Jim begun to breath);</p> <p>- вживання правильного способу утворення Past Tense для неправильних дієслів (knowed);</p> <p>- вилучення допоміжного дієслова у питальних реченнях (Haw, you look at 'im shag it? What you s'pose it'd be like...? What you think Mr. McMurphy is drivin'...? Somethin' the matter...?).</p>
<p>Тактика</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ компенсація 66% ■ тактика паралельного перекладу 23% ■ нейтралізація 11% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ горизонтальна компенсація 52% ■ вертикальна компенсація 8% ■ тактика підбору функціональних відповідників 19% ■ тактика підбору еквівалентів 11% ■ нейтралізація 10% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ компенсація лексичними засобами 76% ■ компенсація фонетичними засобами 14% ■ нейтралізація 10%

Відхилення соціолекту кокні		
Фонетичні	Лексичні	Граматичні
<p>- вилучення звуку [h] на початку слів ('e замість he, 'eez замість his, 'eed замість he'd, 'ere замість here) та його додавання на початку слів, у яких він відсутній (hear замість ear, hever замість ever);</p> <p>- дифтонг [ei] вимовляється як [ai] (paying – pyin, saying – syin);</p> <p>- ковтання і злиття звуків: <i>Wal, fewd dan y' de-ooty bawmz a mather</i> (Well, if you'd done your duty about him as a mother), <i>zif</i> (as if), <i>bettern</i> (better than), <i>athaht pyin</i> (without paying), <i>fort'ns</i> (fortunes);</p> <p>- неправомірне подовження голосних фонем (Will you – will ye-oo, you – ye-ooa, duty – de-ooty);</p> <p>- заміни приголосних фонем: велярної [ŋ] альвеолярною [n]: (<i>gowin', sellin', pyin', goin'</i>); міжзубної [θ] губно-зубною [f]: (<i>fass'nd – thousand, wif – with</i>); міжзубної [ð] губно-зубною [v] або альвеолярною [d] (<i>bover – bother, dat – that</i>), губно-зубної [v] губною [w] та навпаки (<i>werry – very, ve – we</i>);</p> <p>- вживання фонем [e] замість [æ] або [ei] (<i>palace – pelis, gave – gev, manners – menners</i>); фонем [æ] замість [ʌ]: (<i>banches – bunches, mad – mud</i>);</p> <p>- монофтонгізація дифтонгів: (<i>about – abot, again – agen</i>).</p>	<p>- стилістично знижена лексика;</p> <p>- сленгізми.</p>	<p>- вживання скороченої форми <i>ain't</i> замість будь-якої заперечної форми теперішнього часу дієслів <i>to be</i> та <i>to have</i>;</p> <p>- вживання подвійного заперечення (I don't want to have no truck with him; I didn't want no clothes);</p> <p>- неправильне вживання особових форм дієслів (I says, if you was a gentleman);</p> <p>- вилучення допоміжного дієслова <i>to have</i> в перфектних формах (I done it, I never done such a thing, Did you tell him I come in a taxi?);</p> <p>- використання Past Indefinite замість Participle II в перфектних формах (you've wrote, have ate);</p> <p>- вживання непрямого відмінку особових займенників у функції підмета: <i>her</i> замість <i>she</i> (Her that turned me out was my sixth stepmother), а також особового займенника <i>them</i> замість присвійного <i>those</i>.</p>
<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ тактика паралельного перекладу 28% ■ вертикальна компенсація 52% ■ нейтралізація 20% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ вертикальна компенсація 24% ■ горизонтальна компенсація 41% ■ тактика підбору функціональних відповідників 26% ■ нейтралізація 9% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ компенсація лексичними засобами 38% ■ компенсація фонетичними засобами 29% ■ паралельний переклад 15% ■ нейтралізація 18%

Відхилення позалітературного мовлення		
Фонетичні	Лексичні	Граматичні
<p>- редуція звуків і складів: 'em (замість them), 'ud (замість should) (goin', tellin', layin', talkin', writin', comin', G'night, c'mon).</p> <p>- злиття слів:</p> <p>а) іменник + особовий займенник: willya (will you);</p> <p>б) іменник + прийменник: helluva (hell of), kinda (kind of);</p> <p>в) дієслово + прийменник: oughta (ought to), gotta (got to), coupla (couple of), wanna (want to);</p> <p>г) прийменник + прийменник: outa (out of).</p>	<p>- стилістично знижена лексика;</p> <p>- сленг;</p> <p>- жаргонізми;</p> <p>- інвективи;</p> <p>- лексичні повтори.</p>	<p>- вилучення допоміжного дієслова <i>have</i> в перфективних формах (I seen, they got);</p> <p>- ненормативне вживання скороченої форми допоміжних і модальних дієслів (money'll, must've);</p> <p>- вилучення допоміжних дієслів у питальних реченнях: Ya writin' letters? Ya know that? Remember? Wanna go? How much weight ya lose?</p>
<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ вертикальна компенсація 19% ■ горизонтальна компенсація 34% ■ паралельний переклад 27% ■ нейтралізація 20% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ компенсація 33% ■ тактика підбору еквівалентів 16% ■ тактика підбору функціональних відповідників 37% ■ нейтралізація 14% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ компенсація 50% ■ паралельний переклад 38% ■ нейтралізація 12%

Відхилення французького акценту	
Лексичні	Граматичні
<p>- іншомовні вкраплення (<i>Mais oui, Eh bien, Mon ami, En verité, Précisement, évidemment, à la bonne heure, Monsieur le docteur</i>);</p> <p>- вживання лексем романського походження, які в англійській мові належать до літературного прошарку і книжного стилю за наявності питомих англійських слів нейтрального стилю – це створює ефект гіперлекту (<i>commence</i> замість <i>begin</i>, <i>ascertain</i> замість <i>find out</i>, <i>descend</i> замість <i>go down</i>, <i>mout</i> замість <i>go up</i>);</p> <p>- педантичне перенесення в розмовну мову зворотів, притаманних книжковому стилю, що створює ефект чужості (<i>would you be so extremely obliging as to sit down in this chair a minute</i>).</p>	<p>- калькування французьких синтаксичних структур: вживання особових займенників, прислівників, прикметників у постпозиції (“the heat abominable”, “money, it means”), порушення порядку слів за моделями французької мови (<i>It has not the air happy</i> (<i>It doesn't seem happy</i>));</p> <p>- інверсія (нетипова для англійської мови) (<i>always you have had</i>);</p> <p>- неправильна побудова питальних речень.</p>
<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ тактика підбору функціональних відповідників 37% ■ компенсація 36% ■ нейтралізація 27% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ нейтралізація 100%

Відхилення німецького акценту		
Фонетичні	Лексичні	Граматичні
<p>- заміна міжзубного приголосного звуку альвеолярним:</p> <p>- [d] замість [ð] (<i>dere</i> замість <i>there</i>, <i>de</i> замість <i>the</i>, <i>dey</i> замість <i>they</i>, <i>dot</i> замість <i>that</i>);</p> <p>- заміна глухих приголосних фонем дзвінками:</p> <p>- [b] замість [p] (<i>blease</i> замість <i>please</i>, <i>bose</i> замість <i>pose</i>, <i>bicture</i> замість <i>picture</i>, <i>bretty</i> замість <i>pretty</i>, <i>blace</i> замість <i>place</i>, <i>baint</i> замість <i>paint</i>);</p> <p>- заміна дзвінких приголосних фонем глухими:</p> <p>- [p] замість [b] (<i>pusiness</i> замість <i>business</i>, <i>peen</i> замість <i>been</i>);</p> <p>- [f] замість [v] (<i>haf</i> замість <i>have</i>);</p> <p>- [t] замість [d] (<i>goot</i> замість <i>good</i>);</p> <p>- заміна губно-губної фонем губно-зубною:</p> <p>- [v] замість [w] (<i>vu</i> замість <i>why</i>);</p> <p>- заміна короткої голосної фонем [i] довгою [i:];</p> <p>- фонетичні спотворення слів як рідної мови іноземця так і іншомовних (<i>tausendonfe</i>, <i>meddingsome</i>).</p>	<p>- вкраплення часто вживаних німецьких артиклів, прийменників, вигуків (<i>Vass</i>, <i>Gott</i>, <i>mit</i>, <i>der</i>, <i>Ach</i>, <i>Dummkopf</i>);</p> <p>- спотворенні унаслідок інтерференції слова.</p>	<p>- залучення категорії роду;</p> <p>- неузгодження видо-часових дієслівних форм.</p>
<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ вертикальна компенсація 36% ■ паралельний переклад 23% ■ нейтралізація 41% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ вертикальна компенсація 21% ■ горизонтальна компенсація 32% ■ тактика підбору функціональних відповідників 18% ■ нейтралізація 29% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ нейтралізація 52% ■ паралельний переклад 26% ■ вертикальна компенсація 20%

Відхилення китайського акценту		
Фонетичні	Лексичні	Граматичні
<p>- подовження голосних звуків (ee), що свідчить про повільність вимови;</p> <p>- заміна звуків [r] на [l] (blekfus – breakfast, clazy – crazy, velly – very);</p> <p>- злиття звуків (mebbe – may be, fella – fellow, litta – little);</p> <p>- редукцію звуків: jus' – just;</p> <p>- фонетичне викривлення експресивів, притаманних китайській мові (aii-ya, hanh, annh).</p>	<p>- реалії і поняття, які транслітеруються англійською мовою;</p> <p>- вкраплення іншомовних слів.</p>	<p>- вилучення дієслова-зв'язки <i>to be</i> в іменних присудках;</p> <p>- вживання інфінітиву замість дієслова у правильній видо-часовій і особовій формі;</p> <p>- вживання дієслів у неправильній видо-часовій формі;</p> <p>- хибне вживання означених і неозначених артиклів;</p> <p>- вилучення частки <i>to</i> після дієслів;</p> <p>- вилучення прийменників місця (<i>on, in, at</i>);</p> <p>- неузгодження підмету і присудку;</p> <p>- вилучення допоміжних дієслів у питальних реченнях;</p> <p>- спрощення синтаксичних конструкцій.</p>
<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ паралельний переклад 35% ■ вертикальна компенсація 48% ■ нейтралізація 17% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ транслітерація 26% ■ транскрипція 29% ■ словотворення 5% ■ додавання-пояснення 6% ■ тактика підбору функціонального відповідника 26% ■ нейтралізація 8% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ паралельний переклад 36% ■ горизонтальна компенсація 13% ■ вертикальна компенсація 27% ■ нейтралізація 24%

Відхилення іспанського і португальського акцентів		
Фонетичні	Лексичні	Граматичні
<p><i>іспанський акцент:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - замінювання альвеолярної приголосної фонем [s] міжзубною фонемою [θ]; - пом'якшення фонем [l] <p><i>португальський акцент:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - вживання фонетично викривленого артикля <i>da</i> замість <i>the</i>; - додавання закінчення <i>a</i> до дієслів (<i>catcha, losa, hava</i>), прислівників (<i>justa, mora</i>) і займенників (<i>thata</i>); - редукція звуків (<i>mon' – money</i>). 	<ul style="list-style-type: none"> - іншомовні вкраплення. 	<ul style="list-style-type: none"> - вилучення підмету <i>it</i> у неособових реченнях (<i>is not, is alright, is serious, is an honour</i>); - вилучення дієслова-зв'язки в іменному присудку (<i>Thata da business</i>); - неправильне вживання особової форми дієслова (<i>he think, he visit</i>); - невірне вживання артиклів (вилучення і додавання всупереч граматичним правилам); - хибний порядок слів (<i>please I say something</i>); - вилучення допоміжних дієслів у питальних реченнях (<i>You will not object? But is who?</i>).
<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ паралельний переклад 30% ■ вертикальна компенсація 25% ■ нейтралізація 45% 	<p>Тактика</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ вертикальна компенсація 45% ■ горизонтальна компенсація 28% ■ нейтралізація 27% 	<p>Тактики</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ вертикальна компенсація 27% ■ горизонтальна компенсація 21% ■ паралельний переклад 34% ■ нейтралізація 18%